

Univerzita Karlova  
Pedagogická fakulta  
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

## BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Rozdílné interpretace Boženy Němcové v kontrastu s realitou  
Various Interpretations of Božena Němcová in Contrast to Reality

Martina Zajíčková

Vedoucí práce: prof. PhDr. Vít Vlnas, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: B (ČJ – D)

2019

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Rozdílné interpretace Boženy Němcové v kontrastu s realitou potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 12. 7. 2019

Martina Zajíčková

## **PODĚKOVÁNÍ**

Mé poděkování patří především mému vedoucímu profesorovi Vítu Vlnasovi, za jeho ochotu, vstřícnost a rady, které mi v průběhu psaní práce poskytl. Nemenší díky bych pak chtěla věnovat také magistře Heleně Chalupové za obětavost a vstřícnost, kdy mi stejně tak velice pomohla, ať už při hledání různých podkladů nebo trefnými připomínkami a radami.

## **ABSTRAKT**

Práce se bude zabývat historickou osobností, Boženu Němcovou. Bude se zaměřovat především na to, jak byla slavná spisovatelka v průběhu let zobrazována různými knihami a filmovými snímky a jak se to případně liší od skutečnosti. Práce bude vypracována na základě četby odborné literatury, shlédnutí relevantních filmů a také studia archivních pramenů.

## **KLÍČOVÁ SLOVA**

Němcová, Božena (1820–1862), dějiny kinematografie: Československo, biografie filmová, literatura česká, figurace paměti

## **ABSTRACT**

The bachelor's thesis focuses on a historical figure Božena Němcová. The aim is to analyze how was this famous writer portrayed in various works of literature and motion pictures over the years and how can these differ from reality. The thesis is based on specialised literature, motion pictures and archive documents.

## **KEYWORDS**

Němcová, Božena (1820–1862), history of cinema: Czechoslovakia, biography in film, Czech literature, figuration of memorie

## OBSAH

ÚVOD.....	6
1 ŽIVOT BOŽENY NĚMCOVÉ .....	8
1.1 PŮVOD, DĚTSTVÍ.....	8
1.2 DOSPĚLOST.....	10
1.3 DŮLEŽITÉ VZTAHY.....	17
1.4 JOSEF NĚMEC.....	21
1.4.1 ŽIVOTNÍ PRÍBĚH.....	21
1.4.2 VZTAH S BOŽENOU NĚMCOVOU .....	27
1.5 DORA NĚMCOVÁ.....	30
2 LITERÁRNÍ DÍLA.....	33
2.1 VÁCLAV TILLE: BOŽENA NĚMCOVÁ 1911 .....	33
2.2 JAROSLAV SEIFERT: VĚJŘ BOŽENY NĚMCOVÉ 1940 .....	36
2.3 JULIUS FUČÍK: BOŽENA NĚMCOVÁ BOJUJÍCÍ 1947.....	38
2.4 ZDENĚK NEJEDLÝ: BOŽENA NĚMCOVÁ 1927 .....	43
2.5 MILENA ŠTRÁFELDOVÁ: DORA – MONOLOG DCERY BOŽENY NĚMCOVÉ 2012....	50
3 BOŽENA NĚMCOVÁ V OBRAZECH.....	56
4 FILMOVÁ DÍLA.....	61
4.1 EVA MARIE BERGEROVÁ: BOŽENA NĚMCOVÁ 1961 .....	61
4.2 OTAKAR VÁVRA: HOROUČÍ SRDCE 1962 .....	63
4.3 JAROSLAV NOVOTNÝ: VLČÍ HALÍŘ 1975.....	68
4.4 VLADIMÍR KAVČIAK: AKO LISTY JEDNÉHO STROMU 1979 .....	70
4.5 OTAKAR VÁVRA: VERONIKA 1985 .....	74
4.6 DAGMAR KNÖPFEL: A TOU NOCÍ NEVIDÍM ANI JEDNU HVĚZDU 2005 .....	78
4.7 LJUBA VÁCLAVOVÁ: OBRAZY ZE ŽIVOTA BOŽENY NĚMCOVÉ 2011.....	82
ZÁVĚR.....	87
SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ .....	90

## ÚVOD

Ačkoliv se může zdát, že na téma Boženy Němcové již bylo zpracováno snad vše a ze všech možných úhlů, i přesto jsem se rozhodla podívat se zblízka na přínos této historické osobnosti a jejího života v oblasti nejen české literatury, ale i umění a filmu. Znamá spisovatelka mě zaujala nejen svými díly, která se zapsala do naší historie, ale také svým těžkým životem. Životem ženy, která prožívala spoustu útrap, ale přesto se dokázala vepsat do dějin nití, kterou už nikdo nikdy neodpáře. A to i přesto, že v době, ve které žila, nebylo rozhodně jednoduché být ženou spisovatelkou. Již v době jejího života ji někteří považovali za živoucí zázrak a předpovídali jí slibnou budoucnost; někteří ale naopak nešetřili hanebnými slovy a odsuzovali její činy. Troufám si tvrdit, že právě i tyto rozporuplné přístupy k této ženě jsou jedním z důvodů, proč o ni i po její smrti a několik desítek let později přetrvává obrovský zájem.

Běžný člověk, který se o historii zajímá, ovšem odmítá se probírat rozsáhlou odbornou literaturou či pátrat po primárních pramenech, leckdy sáhne po jiných variantách. V tu chvíli na scénu přichází právě různé romány či filmy, které jsou schopné nahradit primární prameny, člověka přeci jen vtáhnout do děje a rozdmýchat v něm zájem. Umění, koneckonců, je jeden z nejlepších způsobů, jak běžnému člověku skutečnou historii přiblížit. Úskalí ovšem spočívá v různých formách zpracování, jelikož každý umělec si do svého díla přidá kus ze sebe a svých názorů; v tom případě je nutné na to pohlížet s nadhledem a v širším obrazu.

Na základě těchto úvah jsem se proto rozhodla, že by bylo velmi zajímavé zaobírat se několika literárními a filmovými díly, jejichž autoři se osobností Boženy Němcové nechali při své tvorbě inspirovat a pomohli tak předávat její odkaz i dalším generacím. Díla nebudu zkoumat jen co se obsahu týče, chtěla bych se zaměřit i na dobu, ve které vznikala a důvody, které mohly autory při jejich tvorbě ovlivňovat. Každé zpracování je totiž něčím jiné a díky tomu vzniká určitá typologie osobnosti Boženy Němcové.

Cílem práce nebylo zpracovat všechna díla, která kdy o Boženě Němcové vyšla, to by ani nebylo kvůli jejich početnosti možné. Vybrala jsem určitá díla, která dle mého úsudku správně vystihují potřebné protiklady pojetí slavné spisovatelky. I proto nejsou zastoupeny všechny literární a filmové žánry. Jelikož jde o osobnost české historie,

využila jsem pro studium pouze literární zdroje v českém jazyce. Případné relevantní cizojazyčné publikace využiji v dalším studiu a při prohlubování poznatků pramenících z této práce.

V první kapitole se zabývám životopisem Boženy Němcové, od jejího narození až po úmrtí. Prostor je věnován taktéž i manželovi Němcové, Josefu Němci, a její dceři, Doře Němcové. Tato část je důležitá především kvůli tomu, že se následná umělecká díla zaměřují na různé části života Němcové.

Z literárních děl jsem si vybrala pět různých knih, jimiž jsem chtěla obsáhnout prózu, poezii i drama. První z nich je monografie od Václava Tilla *Božena Němcová*, kterou považuji za jeden z nejlépe sepsaných životopisů a fakta v ní obsažená jsou až na pár situací stále aktuální. Dále jsem vybrala Jaroslava Seiferta, který v jedné z pro národ nejtěžších dob sáhl po památce této slavné spisovatelky a sepsal báseň *Vějíř Boženy Němcové*, čímž zastupuje básnický pohled v mé práci. I Julius Fučík se vrací k odkazu Boženy Němcové, když se ve své monografii *Božena Němcová bojující* snaží vykreslit obraz buřičky a bojovnice. Další monografie je opět spíše typu životopisného, a to *Božena Němcová* od Zdeňka Nejedlého. Poslední kniha jsem vybrala z důvodu, že je oproti ostatním výjimečná. Nejen, že příběh vypráví jeden z nejbližších lidí Boženy Němcové, její dcera Dora, ale taktéž se jedná o knižní zpracování divadelního představení od Mileny Štráfeldové *Dora – monolog dcery Boženy Němcové*. Hlavním pramenem jsou výše zmíněná díla, které rozebírám. Nemohu ovšem opomenout odbornou literaturu, zabývající se rozbořem uměleckých děl, která mi poskytla metodologickou inspiraci; například knihy *Film a Dějiny 1* a *Pop History*.

Z filmových děl jsem si vybrala hned dvě díla od Otakara Vávry, *Horoucí srdce* a *Veronika*, kde by měl být zastoupen obraz Boženy Němcové jakožto vlastenky a statečné ženy v době mezi lety 1851–1856. Film *Vlčí halíř* Jaroslava Novotného naopak ukazuje dobu, kdy Božena Němcová žila na Chodsku a snažila se zde šířit vlastenectví mezi místní lid. *Ako listy jedného stromu* od Vladimíra Kavčiaka ukazuje vztah spisovatelky ke Slovensku a důvody, které hrály roli v její lásce k této zemi. Polohraný dokument Ljuby Václavové *Obrazy ze života Boženy Němcové* by pak měl objasnit některá nepříliš známá fakta ze spisovatelčina života. Film od Dagmar Knöpfel *A tou*

*nocí nevidím ani jednu hvězdu* jsem vybrala proto, že mě zajímalo zpracování zahraničního režiséra a jeho pohled na českou slavnou spisovatelku.

Co se týče výzkumu v rámci filmové kapitoly, plán byl využít hned několik institucí, a to Archiv ČT, knihovnu FAMU, knihovnu Národního filmového ústavu a taktéž i Archiv Barrandov Studio.

Podobnému tématu se pak věnovaly i dvě kvalifikační práce. První z nich je diplomová práce Jitky Rudolfové, zabývající se postavou Boženy Němcové v českém hraném filmu. Druhou je bakalářská práce Marcely Runštukové, která se zabývá především osobností Boženy Němcové a odkazem, který zanechala. Práce je rozdělena na teoretickou i praktickou část, ve které se snaží zjistit, jak tuto spisovatelku vnímají děti na školách. Obě práce jsou zmíněné taktéž v seznamu použitých zdrojů.

## **1 ŽIVOT BOŽENY NĚMCOVÉ**

Osobnost Boženy Němcové je i po letech oblíbeným tématem, které láká spoustu odborníků. Byla jednou z prvních významných žen-spisovatelek v Čechách, jež kromě velkého talentu na psaní měla ale také téměř celý život smůlu a jejíž životní cesta rozhodně nebyla lehkou. Kromě toho, že kvůli jejich vlastenectví byli manželé Němcovi stíháni a sledováni vyššími orgány, což bylo příčinou toho, že jinak nadaný a svědomitý Němec nevydělával mnoho peněz, zažila Němcová ztrátu dítěte. Ta ji, jako už to u matek bývá, velmi poznamenala a nikdy se z ní pořádně nevzpamatovala. Nehledě na fakt, že žila s celou rodinou ve velké chudobě a často musela přátelé a známé prosit, aby jí půjčili peníze. Celá její životní cesta ale nebyla úplně tak nešťastná, což dosvědčují následující řádky a podkapitoly.

### **1.1 PŮVOD, DĚTSTVÍ**

Božena Němcová, dívčím jménem Barbora Panklová, byla podle všeho nemanželskou dcerou české služky, která pracovala ve Vídni.<sup>1</sup> Onu služku si pak její otec vzal za ženu a měl s ní dalších dvanáct dětí. Některé faktické údaje později, především v kruzích vyšší šlechty, vedly ke zpochybňování matričních údajů a vedly se rozsáhlé debaty a

---

<sup>1</sup> OPELÍK, Jiří. Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce, 3/I, M-O. 1. vyd. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0708-3, s. 474.



výzkumy ohledně skutečného původu Němcové, přičemž některé závěry se zdají být daleko od reality. Padaly například varianty, že datum narození není pravdivé a Barbora Panklová se narodila mnohem dříve než v roce pokřtění, a to 2. května 1818 na neznámém místě. Proč by v takovém případě rodiče Panklovi dívku pokřtili až 4. února 1820 se neví, běžně se totiž děti křtily v co nejkratší dobu po narození, aby se v případě úmrtí brzy po porodu nestaly „nekřtěňátkem“.

Na druhou stranu na to ale neexistoval žádný předpis, takže bylo možné křtít později jak teoreticky, tak prakticky. Další možnou variantou o jejím původu bylo podezření, že pochází ze šlechtického rodu. Měla být dcerou Dorothey Périgordové-Zaháňské a hraběte Karla Clam-Martince, případně jiné dvojice, knížete Clemense Wenzela Lothara Matternicha a Kateřiny Vilemíny Zaháňské, jak prezentovala například Helena Sobková ve své knize *Tajemství Barunky Panklové*.<sup>2</sup> Tyto domněnky ale nebyly, na rozdíl od data jejího narození, nikdy dokázány.

Jako spolehlivě prokázané a věrohodné tak můžeme brát to, že se opravdu narodila dříve než roku 1820 a že jejím otcem byl panský kočárník Johann Pankel. Taktéž víme, že byla Barbora Panklová opravdu nemanželským dítětem, jehož matkou dle matrik byla jistá Tereza, dcera Jiřího Novotného.<sup>3</sup>

Mládí Barbora trávila v areálu šlechtického letního sídla v Ratibořicích u České Skalice, odkud plynou často zmiňované dohady o tom, zda náhodou kněžna Zaháňská nebyla její matkou. Z různých zdrojů je patrné, že kněžna rodině Panklových pomáhala a ač dle všeho nešlo o vztah matky a dcery, nějaké osobnější pouto mezi nimi panovalo.

Co se týče základního vzdělání, toho dosáhla v českoskalické škole, kde studovala mezi lety 1826–1830.<sup>4</sup> Jak píše Václav Tille ve své knize *Božena Němcová: „Učitel měl s neposedným, svěhlavým a divokým děvčátkem potíž: učilo se chabě a prospívalo jen*

---

<sup>2</sup> SOBKOVA, Helena. *Tajemství Barunky Panklové: nové úvahy o narození a původu Boženy Němcové* / 2. vyd. - Praha: Horizont, 1992., 113 s. ISBN 80-7012-060-6 .

<sup>3</sup> MORAVA, Jiří. *Někdejší Betty*. 2., nezm. vyd. Praha: Český spisovatel, 1996. 207 s. ISBN 80-202-0640-X., str. 12.

<sup>4</sup> Tamtéž, str. 15.

*dobře.*<sup>5</sup> Roku 1830 pak byla poslána na výchovu do rodiny zámeckého úředníka v Chvalkovicích, kde si vypěstovala zálibu ve čtení německé literatury.<sup>6</sup>

I přes výchovu v rodině zámeckého úředníka v blízkosti šlechty, což na ni mělo taktéž velký vliv, si dovolím tvrdit, že jeden z největších podílů na utváření její osobnosti měla asi nejdůležitější žena jejího života, Barbořina babička Marie Magdaléna Novotná. Zatímco matka byla na své děti přísná a zlá, bila je za každou maličkost a vadilo jí téměř cokoliv, co dělaly, jejich babička byla úplným opakem. Četla dětem pohádky, vyprávěla různé příběhy a snažila se je seznamovat s obyčejnými lidmi.

Marie se později stala předlohou postavy babičky v nejproslulejším románu Boženy Němcové. Marie Magdaléna byla tkadlenou z kraje pod Orlickými horami a společně s Barunkou a ostatními v Ratibořicích žila mezi lety 1825 až 1830<sup>7</sup>. Božena Němcová na dobu, kdy pobývala v Ratibořicích ve společnosti své babičky, často vzpomínala, a právě na tyto světlé vzpomínky se upínala ve chvílích, kdy jí bylo nejhůře. Ostatně dílo *Babička* vzniká po smrti jejího syna Hynka.

## 1.2 DOSPĚLOST

Za určitý přechod do dospělosti můžeme považovat svatbu Barbory a Josefa Němce, ke které došlo 12. září 1837. Svatba to byla dohodnutá, nikoliv z lásky. Vzhledem ke kráse Barbory, tenkrát ještě Bety, se ji rodiče snažili uchránit od všech zlých živlů a možného pokušení; dívka se totiž nebála koketovat a flirtovat s různými mládenci v okolí.<sup>8</sup> Ve chvíli, kdy se její matka dozvěděla o skvělé partii, kterou v jejích očích Němec byl, začala domlouvat svatbu. Jakkoliv se vůči závazku Bety bránila, snažila se přemluvit matku i otce, aby ji odvolali, ničemu to nepomohlo. A tak se musela vzdát svých ideálů o dokonalém vysněném manželovi a spokojit se s tím, kterého jí přidělil osud.<sup>9</sup> Dle Jiřího Moravy Václav Tille ve své knize seznámení obou manželů popsal následovně: *„Bála se toho hlučného muže v upjaté uniformě, který se s ní nutil žertovat a zacházel s ní jako s holčičkou. Cítila k němu odpor a nechtělo se jí ani uvěřit, že se má najednou stát jeho nevěstou. Doma sice nebyl život rájem, ale ve svých snech vídala zcela jiného,*

---

<sup>5</sup> TILLE, Václav. *Božena Němcová*. 9. vyd. Praha: Odeon, 1969. 260, [8] s. Život a umění; Sv. 23., str. 25

<sup>6</sup> OPELÍK, s. 474.

<sup>7</sup> MORAVA, str. 17.

<sup>8</sup> Tamtéž, str. 18.

<sup>9</sup> TILLE, str. 31.

*ideálního ženicha, který by ji unesl z všední chudoby do kouzelného blaha, s nímž toužila splynout celou duší a žít ve věčném opojení.* <sup>10</sup>

Nešlo o šťastné manželství, oba manželé byli totiž úplně jiných povah. Němec stále doufal v povýšení na úředníka, jenže obtíže, které se s tím pojily, tuto cestu za vyšším a lepším postavením ztěžovaly. Ve finále se manželé neustále stěhovali, a to i ve chvílích, kdy byla jeho manželka těhotná či s sebou měla malé děti, o které se musela starat. Když se stěhovali do Litomyšle, byla již znovu těhotná a brzy porodila syna Karla<sup>11</sup>. V Litomyšli nastalo klidné období, Němec se snažil odčinit minulost a důtku ve služební knížce, Němcová se zde seznámila například s vlastenkou Magdalénou Dobromilou Rettigovou.

Dlouho tam ale nepobyli. Když bylo Němcovi v zimě 1840 odpuštěno jeho provinění, byl přesunut na samostatné místo do Polné.<sup>12</sup> Zde obyvatelé Němce přijali srdečně, žil spokojený život, zatímco Němcová se spíše nudila a cítila se osaměle. Tady si ale vypěstovala kromě náklonnosti k německé literatuře vztah i k té české. První český spis, který se jí dostal do rukou, byla Irvingova *Alhambra*, přeložená Jakubem Malým, která v ní vzbudila zájem o novočeskou literaturu. Ten jen podpořil Tylův romantismus, a když posléze četla zprávy z Květů o životě v Praze, zamilovala si tohle město i lidi, kteří v něm žili.<sup>13</sup>

O to šťastnější musela být, když byl v roce 1842 Němec přeložen do Prahy. Zde začala její pravá cesta, ač si na opravdové seznámení s pražskou společností musela počkat kvůli narození jejího posledního syna, Jaroslava. Ve společnosti však byla díky své znalosti české literatury, povědomí o národním hnutí a nevídané kráse velice rychle přijata a brzy se jí dvořilo hned několik mužů. Její spisovatelská tvorba se začíná realizovat kolem roku 1843, kdy psala především básně, k čemuž ji přiměl Jan Josef Čejka s první opravdovou láskou, Václavem Bolemírem Nebeským.<sup>14</sup> Žena spisovatelka v té době společnosti scházela, proto měla Němcová velikou podporu. Posléze do její tvorby přibýly i pověsti a pohádky, které vyšly i v knižní podobě. I přes to, že se v Praze

---

<sup>10</sup> MORAVA, str.23.

<sup>11</sup> Tamtéž, str.27.

<sup>12</sup> TILLE, Václav, str. 35.

<sup>13</sup> MORAVA, str.28.

<sup>14</sup> TILLE, str. 44.

zprvu cítila dobře, když jejího manžela přeložili do Domažlic, odjížděla poměrně ráda, především kvůli rozchodu s Nebeským.

Ještě před odjezdem do Domažlic Božena i s dětmi zamířila do Ratibořic ve snaze si oživit dětské sny a vzpomínky. Vrátit se na místo, kde zažila tolik dobrého.<sup>15</sup> Bohužel, návrat byl místo uchýlení se zpátky do světlých vzpomínek spíše krutým probuzením ze snu. Vévodkyně byla po smrti a její zámeček pustnul. Údolí bylo poničené několika obrovskými bouřemi, které protrhaly hráze a zaplavily pole.<sup>16</sup> Proto většina míst, která chtěla dětem ukázat, už dávno nevypadala tak, jak si je pamatovala, a dostalo se jí jen zklamání.

V Domažlicích se rozhodla poznat místní lid a psát o jeho zvycích. Seznámila se proto s lidmi v Chrastavicích, které jí připomínali její dětství v Ratibořicích. Stejně tak oceňovala výskyt českého jazyka: „*Ale ta řeč zde, to je poklad! Mě to okolí české mezi těmi Němci vůkol přichází, jako nějaké zakleté údolí.*“<sup>17</sup> Zároveň se snažila v lidu probudit touhu po čtení a sebevzdělávání, jak jí pravila vlastenecká povinnost. Národní vědomí se snažila probouzet právě i ve městě, kde s manželem pracovali i na tom, aby po českém vzdělání toužily i dívky. Němec si svým referátem zasláným do Pražských novin později pohoršil u vlády, která jej dlouhodobě podezřívala z buřičství. Němcová se ale nesečkala s velkým úspěchem a navíc, když 9. prosince v Květech vyšel její list o různých věcech z domažlické kroniky, místní lidé se proti ní vzbouřili. Dokonce se utábořili pod okny jejich domu a vyhrožovali jim bitím.<sup>18</sup> Kvůli tomu jejich vztahy značně ochladly a Němcová se stýkala už jen s vesnickými přáteli.

I u sedláků se snažila zvýšit zájem o čtení, a to tím, že jim půjčovala knihy ve chvílích, kdy navštěvovali jejího manžela. Zároveň také hlasitě volala po lepším vzdělání. Podle jejich slov byl lid zanedbán duševně a nevěděl, že by měl sám pro sebe chtít něco lepšího. Kromě toho, že na tom ale němečtí úředníci schválně vydělávali, zanedbávali i vesnické školy. Dle jejího názoru byli učitelé „chud’asové“, kteří sami nic neuměli a div se nemořili hladem s padesáti zlatými ročně. A ještě hůře působila nedostatečná výchova dívčí. Daleko horší situaci viděla ale v dalším místě, kam byl Němec přeložen,

---

<sup>15</sup> MORAVA, str. 38.

<sup>16</sup> TILLE, Václav, str. 53.

<sup>17</sup> MORAVA, str. 42.

<sup>18</sup> TILLE, str. 74.

ve Všerubách. Kromě toho, že ona, její dcera i syn byli co chvíli nemocni, všude kolem sebe viděla bídu. Jak sama píše: „*Mnohý rozmazlený panský psík by nežral to, co ta chudina musí jíst, a ještě se ani takové potrawy dosyta nenají. Co se peněz prohejří, co se prohraje, na parádu dá a jiné darebnosti, a lidé hladem mrou!*“<sup>19</sup>

V roce 1848 navíc vrcholilo národní hnutí, a když se zahájil Slovanský sjezd, Němcová napjatě sledovala situaci v Praze, zvláště když 12. června po svatováclavské mši na Koňském trhu vypukla revoluce v Praze. Němcová však nedokázala snést nejistotu a vydala se do Plzně prosit za manžela, aby ho přeložili někam blíže k Praze. Musela před odjezdem spálit veškerou svou korespondenci, převléct se do chodského kroje a vydávat se za ženu vojáka v Praze, aby ji vůbec pustili. Celá cesta, kdy se musila plavit po Vltavě, ji hluboce zasáhla. Zvláště pohled na spoustu vojáků, kteří bouří v Praze potlačovali, a zraněné a mrtvé, které cestou spatřila.<sup>20</sup>

Po potlačení revoluce a návratu Němcové zpátky do Všerub mělo německé úřednictvo zpátky pevnou ruku a okolí manželů Němcových bylo plné slídlů a udavačů. Němec byl navíc za své vlastenecké chování a fakt, že se nebál mluvit otevřeně a hlasitě, podezříván a očerňován. Jednu dobu ke všemu hrozilo, že bude zatčen. Dokonce u něj hledali utečence Fastra, který od nich jen den předtím odešel; nakonec Němce přeložili jinam, a to do Nymburka.<sup>21</sup>

Rok 1848 a propagace revolučních myšlenek Němcovými znamenal přelom v Němcově kariéře u finanční správy, bohužel ale špatným směrem. Tomu nepomohlo ani to, že se Němcovi seznámili se socialistickým knězem Františkem Matějem Klácelem a přidali se k jeho Českomoravskému bratrstvu,<sup>22</sup> které podporovalo humanistické myšlenky, což neuniklo pozornosti tajné policie. Za svou veřejnou a také manželčinu spisovatelskou činnost byl tak Josef Němec pod neustálým tlakem. Byl překládán z místa na místo (kromě zmíněných Domažlic, Všetat a Nymburka například ještě do Liberce), vyšetřován policií, posléze dokonce dočasně propuštěn od finanční správy a v roce 1857 pensionován. To mělo neblahý vliv nejen na finanční situaci manželů, která začínala být kritická, ale také na jejich vzájemný vztah. Když Němce na jeho vlastní žádost přeložili

---

<sup>19</sup> Tamtéž, str. 89.

<sup>20</sup> MORAVA, str. 51.

<sup>21</sup> Tamtéž str. 52.

<sup>22</sup> TILLE, str. 96.

na Slovensko, Němcová zůstala v Praze s dětmi a dá se říct, že tím byl jejich vztah nenávratně rozbit.<sup>23</sup>

Zatímco Němec pracoval za hranicemi, jeho manželka zůstala sama na to, aby užívala sebe i děti a byla donucena převzít zodpovědnost za hmotné zajištění rodiny. Protože manželův plat nedokázal jejich výdaje pokrýt, a stejně tak i peníze, které vydělávala svou spisovatelskou činností, často musela prosit o peníze u svých známých. Čím více byla ale pod policejním dohledem, tím více se jí lidé začínali stranit.<sup>24</sup> Nehledě na její až bohémský a uvolněný způsob života, který ji, společně s na danou dobu pokrokovými názory, u přátel dvakrát nepomáhal, a ti se od ní postupně odvraceli. Jedni z mála, kteří ji chápali a zůstávali po jejím boku, byli František Palacký a Jan Evangelista Purkyně. Jejich chápavý přístup byl však spíše výjimkou.

To se týkalo například sester Rottových, které později známe jako Karolínu Světlou a Sofii Podlipskou. Božena se tak v 50. letech zdržovala především ve společnosti mladších. Stýkala se například s lékařem Vilémem Dušanem Lamblem, zmíněnými sestrami Rottovými (před výše zmíněným odcizením), se studenty jako Václav Čeněk Bendl a Hanuš Jurenka z blízkosti Josefa Václava Friče nebo také s filosofem Ignácem Janem Hanušem a začínajícími májovci – Janem Nerudou, Vítězslavem Hálkem či Josefem Barákem.<sup>25</sup>

Kromě bídy oba manžele zasáhla roku 1853 ještě větší tragédie – jejich syn Hynek onemocněl. Božena v té době trávila čas s manželem v Uhrách, přičemž kvůli přísnému dohledu tajné policie byly všechny jejich dopisy nejdříve poslány na prozkoumání. Tak se také stalo, že dopis o nemoci jejich syna byl zdržen a když jej Němcová konečně dostala do rukou, bylo již pozdě. Spěchala zpátky do Prahy a přeci jen zastihla Hynka ještě živého, před smrtí ho ale zachránit nedokázala.<sup>26</sup> Jeho ztráta ji hluboce zasáhla a nikdy se z ní úplně nevzpamatovala.

Tato obrovská ztráta ji ale zároveň donutila utíkat na místa, kde jí bylo nejlépe. Proto se vrací ke světlým vzpomínkám a šťastným časům, které posléze zapisuje na papír a vzniká její nejznámější dílo vůbec – *Babička*. Jakkoliv je ale dnes zařazováno do

---

<sup>23</sup> Tamtéž, str. 108.

<sup>24</sup> MORAVA, str. 89.

<sup>25</sup> TILLE, str. 122.

<sup>26</sup> MORAVA, str. 86.

kánonu literatury, v tehdejší době jí mnoho peněz nepřineslo. Ostatně, po její smrti se slavnou stala i její korespondence, která nám poskytuje hlubší pohled do jejího života, pocitů i vztahů. V dnešní době jsou tak i její dopisy brány jako umělecké dílo.

Kromě tří cest na Slovensko v rámci návštěvy manžela, kde se snažila sbírat různé materiály ohledně tamější kultury, jazyka a lidových zvyků, podstoupila ještě jednu, nejdelší ze všech, kterou ale podnikla úplně sama. Mimo sbírání pohádek a pověstí jí šlo především o česko-slovenské sblížení, hledala materiál pro práci na Slovenských pohádkách a taktéž novele Pohorská vesnice. Na Slovensku se rovněž seznámila se spoustou zajímavých lidí, s některými si i dopisovala již před svou cestou. Potkala zde například Sama Chaloupku, Jána Francise Rimavského, Sama Tomášika nebo Gustava Kazimíra Zechentera a mnoho dalších.<sup>27</sup>

Když byl Josef Němec pensiován, přesunul se zpátky do Prahy a manželé opět žili spolu. Jenže společný život jim nesvědčil. Neshody vznikaly kvůli nejrůznějším věcem a stupňovaly se. Jeden z prvních problémů se naskytl, když Němcová utratila dvouměsíční penzi kvůli novým přátelům Semienovým, od nichž si toho spoustu slibovala. Nakonec ale odjeli a jí zůstala jen bláhová naděje a rozzlobený manžel, kterému utratila všechny peníze. Situaci nepomáhal ani syn Jaroslav, pro kterého chtěla Němcová co nejlepší vzdělání. Kvůli nedostatku financí však studium nedokončil.

Návrat syna do Prahy Němce nepotěšil. Jejich vztahy naopak ještě více ochladly a Josef se stával nespokojenějším a drsnějším; hádky vystupňovaly natolik, že se nakonec Němcová musela s manželem dohodnout, že bude sebe a svého syna živit sama.<sup>28</sup> Protože Němcová ale chřadla, bylo jí doporučeno, aby odjela na venkov. Jelikož se ale večer před odjezdem Jaroslav nevrátil domů, Josef se rozzuřil a uzamkl svou manželku v bytě. Ta nakonec utekla pryč, prochodila s Jaroslavem celou noc a druhý den odjela pryč.<sup>29</sup>

Pár odpočinkových dní strávila v Chlumci nad Cidlinou u sládka Josefa Daňka, poté pokračovala do Mlékosrb a odtud si ji odvezl příbuzný jejího manžela, Josef Němec. V Novém Bydžově našla svou chvíli klidu, kdy zase začala psát a pracovat na sobě.

---

<sup>27</sup> MORAVA, str. 117.

<sup>28</sup> Tamtéž, str. 172.

<sup>29</sup> Tamtéž, str. 175.

Protože ale všichni viděli, že je churavá a slábne, snažili se urovnat vztah mezi manželi Němcovými. Ač ale Němec své ženě napsal smířlivý dopis a následně za ní i přijel, Němcová se odmítala vrátit<sup>30</sup>. Rozhodla se naopak spolupracovat s nakladatelem Antonínem Augustou, s nímž se dohodla na vydání rukopisu *Babičky* ve třech svazcích, a i další práci.

Proto 13. září dojela do Litomyšle, do hotelu příbuzné Augustovy rodiny.<sup>31</sup> Byla zde přivítána mile, jenže nemoci a následnému churavění utéct nedokázala. Její stav se každým dnem zhoršoval, čemuž rozhodně nepomáhaly ani přetrvávající neshody s Josefem. A jakkoliv na ni Augusta naléhal, nedokázala pracovat na věcech, které mu slíbila. Jediné, co za celou dobu stihla byla alespoň část revize *Babičky*. To ale Augustovi nestačilo, neustále na ni naléhal a jeho trpělivost postupně mizela. Na sklonku života, kdy žádala o novou zálohu, už ji drsně odmítl, a dokonce vykázal z hotelu, kde do teď pobývala. „*Děle nechci a nebudu čekat jak si ze mne dle libosti blasna děláte, odevzdejte tištěnou babičku sazeči, ja obstarám spojení sám, a Vy hleďte, by ste Litomišli brzo opustila. Augusta.*“<sup>32</sup> I přes neúspěšnou situaci se ale Němcová nehodlala vzdát a nechtěla se vrátit k manželovi; je dokázáno, že se snažila psát dopis Vojtovi Náprstkovi, svému příteli, ale ani jednu ze tří vždy rozdílných variant nikdy kvůli psychické i fyzické únavě nedokončila.<sup>33</sup> Kdo upozornil Němce na hrozný stav jeho ženy, se neví, ovšem 28. listopadu přijel a odvezl ji zpátky do Prahy.<sup>34</sup> Tam se jí pokoušeli všemi způsoby pomoci, paní Riegrová poslala peníze, dámy posílaly obědy a přátelé ji navštěvovali.

Ani to však nepomohlo a den poté, co si prohlédla první výtisky *Babičky* zaslané z Litomyšle (které byly navíc plné chyb, takže ani její sen o dokonalé úpravě se nesplnil), boj s nemocí prohrála. 21. ledna 1862 se tak země rozloučila s jednou z největších spisovatelek a žen naší minulosti. O tři dny později se konal pohřeb, na který se dostavil obrovský počet lidí, jenž následně utvořil průvod. Kromě Němce s dětmi v průvodu

---

<sup>30</sup> KUBKA, František a NOVOTNÝ, Miloslav, ed. *Božena Němcová*. Praha: V. Neubert a synové, 1941. 304 s. Kořeny; 1. sv. str. 270.

<sup>31</sup> MORAVA, str. 179.

<sup>32</sup> TILLE, str. 233.

<sup>33</sup> NĚMCOVÁ, Božena a JANÁČKOVÁ, Jaroslava, ed. *Lamentace: dopisy mužům*. Vyd. 1. Praha: Český spisovatel, 1995. 238 s. ISBN 80-202-0594-2., str. 210.

<sup>34</sup> MORAVA, str. 186.



kráčely například i paní Marie Riegrová-Palacká, kněžna Marie Thurn-Taxisová, hraběnka Eleanora Kounicová či Karolína Světlá, která se od Němcové na konci jejího života odvracela. Božena Němcová je pohřbena na Vyšehradě.<sup>35</sup>

### 1.3 DŮLEŽITÉ VZTAHY

Božena Němcová měla ve svém životě řadu zajímavých a důležitých vztahů. Kromě dětí, ke kterým měla velmi blízko, bylo v jejím životě hned několik dalších lidí, především pak mužů, kteří pro ni znamenali mnoho. Vzhledem k tomu, že její vztah s manželem nebyl idylický a ona si již brzy po svatbě uvědomovala, že jsou úplně rozdílných povah, nebylo pro ni těžké najít zalíbení v jiných.

Její první opravdovou láskou byl Václav Bolemír Nebeský, podnájemník manželů v době, kdy poprvé bydleli v Praze. Mladý básník, jeden čas považovaný za Máchova nástupce, Boženu okouznil nejen svými básněmi, ale i povahou. Lišil se od výbušného a rázného Josefa, jeho řeč byla jemná a poetická. Sblížili se kolem března roku 1843, kdy po jedné procházce Nebeský vypravuje Žofii Podlipské: „*Ona mě poslouchala dobrosrdečně, a přece s jakousi ironickou nedůvěrou, vyhrazujíc si patrně svůj vlastní úsudek. Přece však viděl jsem, že mi porozuměla s řídkou chápavostí.*“<sup>36</sup> Nebeský stál také za tím, že Němcová začala psát. Podporoval ji a podněcoval, podobně jako její další přítel, doktor Čejka. Byli to oni dva, kdo v ní probudil umělecký talent a díky nim vydala své první básně.

Jenže postupem času si Nebeský uvědomil, že je láska mezi nimi nebezpečná a až moc prudká ze strany zamilované ženy. Jistě tomu napomohl i žárlivý manžel a pražské pomluvy. Proto se Nebeský rozhodl jejich vztah ukončit a odejít do Vídně, kde mohl snadněji zapomenout. Němcová to nesla těžce, došlo i k hádkám s jejím manželem Josefem.<sup>37</sup> A snad nenaplněné ideály, které si vysnila ve vztahu s Nebeským, ji donutí vrátit se na místo, kde se v dětství měla tak krásně. Do Ratibořic.

Další muž, který ovlivnil život Němcových, byl František Matouš Klácel. Boženu zaujal nejen svým článkem o komunismu, ale i recenzí na její Národní báchorky. Klácel navíc vystupoval proti církvi, podporoval duchovní blaho a byl nespokojený s vývojem

<sup>35</sup> KUBKA, František a NOVOTNÝ, Miloslav, str. 291.

<sup>36</sup> TILLE, str. 44.

<sup>37</sup> MORAVA, str. 34.

společnosti, s čímž se Němcová mohla ztotožnit. Proto také souhlasila s návrhem založit Jednotu Česko-Moravskou, která měla podporovat především řešení za pomoci lásky.<sup>38</sup> Jediní dva členové byli ale po výzvě v Týdenníku manželé Němcovi. To ale Klácela s Němcovou sblížilo; vyznávali lásku jako hlavní princip, byli nespokojení s vývojem společnosti, oba byli zklamaní vývojem jejich života. Jejich bohatá korespondence byla z většiny na popud Němcové zničena, některé otázky v dopisech položené ale pak Klácel použil pro takzvané Listy politické, kde na ně odpovídal i pro širou veřejnost.

Právě Česko-Moravské bratrstvo bylo tím, co do života Boženy Němcové dostalo další dvě blízké osoby. Kromě Ignáce Jana Hanuše i Ivana Helcelety.<sup>39</sup> Na všechny tři muže zapůsobila a stalo se, že tři přátelé soupeřili o přízeň krásné spisovatelky. Nepochybně je těšilo i to, že nechala manžela odjet do Uher a sama zůstala v Praze pod záminkou, že děti by měly chodit do českých škol. Když jí ale po nemoci lékař doporučil návštěvu manžela v Uhrách, nakonec přijala, s tím, že se cestou zastavila ještě v Brně.

Tady po dlouhodobé korespondenci poprvé potkala Helcelety. Ten ji okamžitě okouznil, nejen svým vzhledem, ale i charakterem.<sup>40</sup> Jenže jejich vzájemné okouzlení nepřineslo dobrotu. Hanuš, druhý ctitel, žárlil, a kromě toho, že vystoupil z Bratrstva taktéž pomlouval Němcovou v dopisech Helceletovi, kde ji vykresloval jako lhářku, která nezasluhuje žádnou důvěru.<sup>41</sup> Ač ten zprvu na žádné takové řeči nedal, brzy bylo jasné, že na rozdíl od Němcové ze vzplanutí brzy vystřízlivěl.

Němcová se ještě delší chvíli držela naděje na něco vážnějšího, nakonec ale sama situaci pochopila a celý vztah ukončila přátelsky laděným dopisem bez dalších romantických narážek. Brzy se však sblížila s dalším mladým mužem, doktorem Lambem, který nahradil jejího stávajícího lékaře. Ten jí pomáhal i v časech, které pro Boženu nebyly úplně nejlehčí a neodvrátil se od ní ani ve chvíli, kdy si ostatní její přátelé začali držet odstup kvůli tomu, že ji sledovala tajná policie a společně s manželem měla čím dál větší potíže.

Nebyl to jen Erben, který si od ní držel odstup. Například i Klácel, kterého často prosila o pomoc, nicméně on na prosby reagoval dost odtažitě a chladně s tím, že už nemá na

---

<sup>38</sup> Tamtéž, str. 54.

<sup>39</sup> MORAVA, str. 58.

<sup>40</sup> TILLE, str. 112.

<sup>41</sup> NĚMCOVÁ, Božena a JANÁČKOVÁ, Jaroslava, Dopis Němcové Helceletovi, str. 23.

další pomoc finance.<sup>42</sup> Pravdou ale je, že se patrně daleko víc bál problémů. Jak ostatně zmiňoval Helcelet listem Hanušovi, ve kterém psal, že se Klácel Němcových „z politické opatrnosti štítí“. Všechny naděje na bratrstvo, které pro sebe plánovali, záhy zmizely.

Naopak Hanuš se však ukázal být dobrým přítelem, jako kdyby úplně zapomněl na negativní pocity ohledně zalíbení se Němcové do jeho přítele Helceleta. Začal Boženu navštěvovat, pobízel ji k práci a všemožně pomáhal; dokonce se důvěrně stýkali i s jeho ženou a dětmi, které byly dobrými kamarády pro děti Němcové.

Zatímco Purkyně, Hanuš nebo Palacký po jejím boku věrně zůstali, roztržka neminula ani další pevné přátelství, a to s Karolínou Světlou, původně Rottovou.<sup>43</sup> Sama Světlá ve svých vzpomínkách doznává, že se s Němcovou v této době odcizily. Její verze příběhu je taková, že za jejich úplné rozdělení mohla sama Němcová. Když totiž šla své přítelkyni půjčit peníze, našla u ní i svého nepřítele, Bendla. Místo toho, aby ji Božena vyslechla o samotě, zdůraznila, že je Bendl její přítel a může slyšet vše, co řeší. Vrchol byl, když mu dala část peněz, které zrovna od Světlé dostala. To Světlou velmi popudilo, což lze ostatně dobře poznat z těchto vzpomínek: „*Blesk vítězoslavný vyšlehl z oka mého nepřítele. Byla jsem u jeho přítomnosti porážena na hlavu. Vzdálila jsem se, ani se neusadivši, s krátkým jen pozdravem.*“<sup>44</sup> Ač se jí Němcová přišla ten samý večer omluvit s tím, že bude mladý Bendl redaktorem Prahy a že je mu zavázána a dohodly se na tom, že Světlou brzy navštíví, nestalo se tak. Ten večer se viděly naposledy.<sup>45</sup> Pravděpodobnější ale je, že za odcizení nemohlo jen nešťastné setkání s Bendlem, ale celkové postavení Němcové. A bál-li se Klácel z „politické opatrnosti“ i písemného styku s Němcovými, je tím spíše vysvětleno, proč Světlá nechtěla navštěvovat přítelkyni, jejíž muž byl ve vyšetřování pro politický zločin – zvláště když se obávala, že se u ní setká s osobami politicky podezřelými.<sup>46</sup> Přesto ale Karolínu Světlou nacházíme na pohřbu mezi prvními v průvodu.

---

<sup>42</sup> MORAVA, str. 88.

<sup>43</sup> TILLE, str. 131.

<sup>44</sup> Tamtéž, str. 133.

<sup>45</sup> MORAVA, str. 90.

<sup>46</sup> TILLE, str. 134.

S Lambem, jak už bylo zmíněno, ji pojila velmi silná náklonnost, která však byla ze strany Němcové spíše silným přátelstvím<sup>47</sup>, jelikož ji daleko více zaujal medik Hanuš Jurenka. V jeho bytu se scházeli například bratři Julius a Eduar Grégrové nebo Karel Sladkovský; Hanuš se k tomu velmi dobře znal s Bendlem a společně s ním navštěvoval Němcovou.

Právě tehdy se Němcové tak zalíbil. „*Jaké mocné nevyzpytatelné kouzlo – ptám se mnohdy sama sebe – spočívá v jistém člověku, že nás jediný jeho pohled, jediný potisk ruky o všecku sílu připravit může, že chvění jeho hlasu jako třtinou námi zmítá? Proč pokojně bije srdce, když jeden přítel ruku nám stiskne, proč potisk druhého žár do žil vlévá? – Já poznala moc toho kouzla, a poddala se mu bezbranně, s celou vroucností své duše!*“<sup>48</sup> Přátel Němcové ale Jurenku, který se později nastěhoval do stejného domu, v němž bydleli Němcovi, neměli příliš v lásce a jejich styk odsuzovali. I to patrně mohlo za odcizení s Erbenem, který kromě toho, že kritizoval přístup Němcové k tomu, že je sledována policií, neschvaloval ani vztah se svým švagrem.<sup>49</sup> S Jurenkou Boženě vzájemná náklonnost ale nevydržela, a to poté, co mezi nimi vznikl problém – k Václavu Štulcovi, českému spisovateli a vlasteneckému knězi, se dostal jeden z jejich důvěrných dopisů. Kněz se snažil Němcové mravně kázat a posléze jí i vyhrožoval zveřejněním dopisu veřejnosti. Němcová však odmítla, a ačkoliv Štulec své výhrůžky nevyplnil, s Jurenkou se odcizili a roku 1857 se nadobro rozešli.

Podobné pocity jako ona zažíval i Havlíček, který se v dubnu 1855 vrátil z Brixenu. Stejně jako Němcová, jejíž společenské postavení bylo zničeno policejní dohlídkou a bídou, i on byl považován za psance a všichni přátelé se mu vyhýbali.<sup>50</sup> Kromě Němcové, která k němu nadšeně utíkala, vřele ho vítala a na jeho poznámky o tom, aby si kvůli styku s ním neutržila ostudu, odpověděla: „*Eh co – já si z vlády nic nedělám.*“<sup>51</sup> Když koncem července roku 1856 Havlíček zemřel, manželé Němcovi se účastnili jeho pohřbu. Kromě toho, že dala Němcová do sepjatých rukou mrtvého květ mučenky, panovala také (dnes již vyvrácená) legenda, že nad jeho rakev pověsila vavřínový věnec

---

<sup>47</sup> Tamtéž, str. 119.

<sup>48</sup> Tamtéž, str. 155.

<sup>49</sup> MORAVA, str. 109.

<sup>50</sup> Tamtéž, 110.

<sup>51</sup> TILLE, str. 157.

propletený trním.<sup>52</sup> Němec se taktéž aktivně účastnil, u rakve rozdával na památku úmrtní lístky; za tuto aktivitu pak ale zaplatili, když byl Němec odsouzen policejním ředitelem pro „veřejně projevovanou nechť k vládě a zlehčování jejich nařízení“ k osmi dnům policejního vězení.<sup>53</sup>

Zbytek jejího života se táhl v podobném duchu, většina důležitých vztahů se zpřetrhala kvůli jejímu společenskému postavení a chudobě. Když však Božena Němcová zemřela, spousta těch, kteří ji za života dělali zle, či se od ní odvrátili, jí skládala hold. Právě třeba Štulc nad jejím hrobem velebil lkavým hlasem zásluhy mrtvé a Světlá, do té doby spíše nepřítelkyně, položila na rakev spouštěnou do hrobu svěží věnec.<sup>54</sup>

## 1.4 JOSEF NĚMEC

Asi nejdůležitější vztah Němcová prožívala se svým manželem. Ten ji formoval a ukázal cestu, kterou se nakonec vydal. Sám Němec ji zpočátku v její spisovatelské činnosti podporoval, stejně jako s ní spolupracoval na různých vlasteneckých činnostech, jako byla například snaha emancipovat české sedláky či dívky. Manželství Němcových bylo a stále je pod přísným drobnohledem. Snad žádný manžel slavné ženy neměl tolik pozornosti a neřešilo se, zda svou manželku správně podporoval a jak se k ní choval. Josef Němec je často vykreslen jako muž rázný a nechápající, který Němcové dělá ze života spíše peklo a chová se jako hrubián. Jak ale dokáže nejen soukromá korespondence, kterou máme k dispozici a z níž bude níže čerpáno, ne vždy tomu tak bylo. Naopak je i Josef Němec, stejně jako jeho manželka, fascinující osobností, která si zaslouží pozornost.

### 1.4.1 ŽIVOTNÍ PRÍBĚH

Josef Němec se narodil 10. července 1805 v Novém Bydžově jako prvorozený syn měšťana a kloboučníka Václava Němce a jeho manželky Anny.<sup>55</sup> Kromě něj měli manželé ještě další čtyři děti. Studoval místní obecnou školu, načež po vystudování zamířil nejprve na královéhradecké gymnázium, odkud ale kvůli studentskému přestupku musel odejít, a přestoupil na Staroměstské pražské gymnázium. Tam poznal

---

<sup>52</sup> Tamtéž, str. 191.

<sup>53</sup> Tamtéž, 131.

<sup>54</sup> TILLE, str. 235.

<sup>55</sup> MORAVA, str. 21.

spoustu skvělých učitelů, sblížil se ale nejvíce s Josefem Jungmannem, který mu byl vzorem především v lásce k vlasti a vlastenectví.<sup>56</sup>

Ve studiu pokračoval na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze, v roce 1824 byl však obviněn ze spoluviny na pouličních nepokojích během císařovy návštěvy v Praze a ze školy vyloučen.<sup>57</sup> Místo studia ho tak čekala vojenská uniforma. V armádě ale například právě díky Jungmannovi odmítl přísahat německy<sup>58</sup> a když po převelení do Itálie poupuštili česko-rakouskou hranici, políbil na rozloučenou rodnou zem.

Po pěti letech, v roce 1832, byl ale z armády na vlastní žádost propuštěn. Právě díky propouštěcímu listu víme, jak Josef Němec alespoň zhruba vypadal, jelikož je zde dost podrobně popsán. Byl vysoký a štíhlý, vlasy měl černé a oči šedé. Kromě toho, že byl vzhledově přitažlivý, oplýval hned několika schopnostmi. Kromě češtiny a němčiny ovládal i italštinu a latinu. Navíc jej ze služby propustili s tím, že je „v civilu zdvořilý a řádný, v pluku oblíben“, byla mu přiznána píle, horlivost a spolehlivost, zamítnuty jakékoliv nečnosti a pochváleno, že o sebe dbá.<sup>59</sup>

Po odchodu z armády se stal součástí rakouské úřední mašinérie; začal pracovat u finanční správy. U této práce bylo obvyklé časté stěhování z místa na místo, což se ostatně velmi často dělo i v době, kdy už nebyl Němec svobodný a měl rodinu. To se dělo i z důvodu, že se objevovala snaha zabránit úředníkům, aby se spřátelili s obyčejnými lidmi, a proto nezůstávali na jednom místě déle než tři roky.<sup>60</sup> Povolání státního úředníka se považovalo za prestižní záležitost a zajištění do budoucnosti i v důchodu, proto byli muži ochotni sloužit několik let i v bídě, jen aby dokázali svou věrnost. Kromě toho, že museli být loajální a spolehliví, nadřazení hleděli i na aspekt osobního života daného člověka a jeho rodiny.

Tak se roku 1836 Němec objevil v Červeném Kostelci, kde sloužil. Zde se také seznamuje s Barborou Panklovou, kterou vcelku brzy poté pojímá za svou manželku. Fakt, že v této době dostal povolení k ženitbě (což nebyla taková samozřejmost)

---

<sup>56</sup> Tamtéž, str. 21.

<sup>57</sup> Tamtéž, str. 21.

<sup>58</sup> TILLE, str. 28.

<sup>59</sup> POKORNÁ, Magdaléna. *Josef Němec: neobyčejný muž neobyčejné ženy*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. 332 s., [16] s. obr. příl. Historie. ISBN 978-80-200-1780-2, str. 36.

<sup>60</sup> Tamtéž, str. 39.

naznačuje, že měl opravdu dobré postavení. S Barborou se patrně seznámil přes svého kolegu, ač ze strany Barbory to úplně dobrovolné manželství nebylo a traduje se, že ji do toho spíše donutila její matka. Tak jako tak se svatba konala 12. září 1837 a manžele oddával Josefův strýc. Záhy po svatbě se ale Němcovi přestalo tak dařit v profesním životě, protože byl obviněn z týrání jednoho pěšáka. Obvinění nebylo prokázáno a ani jeden z obviněných nebyl potrestán nejvážnějším trestem, i tak to však mělo neblahý dopad na Němcovu kariéru. Kromě toho odmítal uznat vinu, a tak se hájil. To však jen zhoršilo dopad celé důtky, a tak jako tak byl odmítnut. Jeho kariérní postup se proto zastavil.<sup>61</sup>

I kvůli tomuto incidentu byl tak Němec opět překládán z místa na místo. Zatímco on na to byl zvyklý, jeho manželka stěhování snášela podstatně hůře. A to i proto, že musela podnikat všechny ty těžké cesty i za špatného počasí a v mizerných dopravních prostředcích, a to i v době, kdy byla těhotná. Všechny čtyři děti měli manželé brzy po svatbě, poslední Jaroslav se narodil v roce 1842 v Praze a to předčasně, což je nejspíše důvodem, proč dvaadvacetiletá Němcová nemohla mít další děti. Němcovi tak spolu vystřídali spoustu míst, nejprve Josefov, pak Litomyšl, následně Lanškroun a Polnou. V poslední destinaci zažili klidné a příjemné období, přesto nakonec sám Němec zažádal o přeložení do Prahy. Tomu bylo vyhověno a v roce 1842 manželé přijíždějí do hlavního města. V Praze zrovna začínalo období, kdy se město rozrůstalo nejen hmotně, ale i v duchovním smyslu. Bujelo především národní citění a vlastenectví, což bylo pro oba manžele pozitivní. Němec se stal členem Matice české<sup>62</sup>, kde ale splácel zakladatelský podíl postupně, oficiálním členem se tak stal až v roce 1847.

Nejen tímto se ovšem zařadil k českým vlastencům a těm, kteří až demonstrativně projevovali svou vlasteneckou horlivost.<sup>63</sup> V Praze ale dlouho nepobyli, nakonec se přestěhovali do Domažlic a posléze do Všerub. Na obou místech se snažili bojovat za emancipaci českého národa, například shromažďovali exponáty pro Národní muzeum.

A přesně tady je zasáhl revoluční rok 1848. Jak píše Magdaléna Pokorná: „*Ačkoli sympatie pro národní a občanskou emancipaci byly pro rakouského státního úředníka*

---

<sup>61</sup> MORAVA, str. 27.

<sup>62</sup> Tamtéž, str. 84.

<sup>63</sup> POKORNÁ, str. 45.

nejen nevídané, ale přímo riskantní, Josef Němec se otevřeně a horlivě rozhodl hned na jaře 1848 prosazovat nové pořádky. Některé z jeho – racionálně vzato přespříliš spontánních – aktivit máme zmapovány až díky jeho pozdějšímu vyšetřovacímu spisu z roku 1853, o mnohém vypovídají jeho články do novin, zejména do Pražských novin, ze samotného jara 1848.<sup>64</sup> V době, kdy bylo vyšetřováno, co vše vlastně v roce 1848 a i později dělal, vydané články ani jeho přístup mu nikterak nepomohly. Jeho nadřazení se za něj nakonec ale postavili a nebyl stíhán, jen byl urychleně přesunut z Všerub do Nymburku. Tam nebylo zrovna šťastné období ani pro jednoho z manželů, Němec tu pro své názory nebyl oblíbený. Brzy ale byli přesunuti zase jinam, do Liberce, kde to nebylo o moc lepší a celkový přesun byl spíše za trest. I proto se Němec přihlásil do výběrového řízení o přesunutí do Uher, kde se měla vytvořit nová pozice pro úředníky finanční správy. Místo dostal, ovšem vydal se tam sám, bez rodiny.<sup>65</sup>

V Uhrách, kam přijel počátkem roku 1851, nebyl spokojen. Jen těžko si zvykal na nový způsob života a samotu. Manželka zůstala v Čechách, protože v Uhrách nebyly jiné než německé školy a ona se jednoduše stěhovat nechtěla. Hned v prvním dopise se jí svěřuje: „*Ach, milá ženo, nevím, jak to bude dále, já mám před tím strach, ono to nepujde, jak jsem si to představoval, ó zlatý Čechy, že ty ani Uhry neuvidíš, že já se dost brzo zas do Čech zejbrovat budu a veř, že by si ti ani zde nelíbilo, neboť je to podivný lid...*“<sup>66</sup> I přesto se však snažil své nadřazené přesvědčit, že má i na lepší postavení a hodně si od svého pobytu zde sliboval. Dokonce byl povýšen na vrchního komisaře finanční stráže v Balašových Ďarmotech a přesvědčoval svou ženu, aby se za ním i s dětmi přestěhovala. Jenže rok 1853 oběma manželům přinesl něco úplně jiného. Po spáchání atentátu na Františka Josefa I. se znovu rozjelo vyšetřování všech podezřelých osob, a právě Němec byl jednou z nich. Začalo se vyšetřovat vše, co v roce 1848–1849 i před tím dělal a co tak mohl spáchat.

Obrátili se proti němu například jeho bývalí kolegové, mezi nimi komisař Ignác Kirschner, jehož výpovědi byly stěžejní. V rámci policejního dohledu probíhalo i čtení korespondence; zadržení dopisů znamenalo pro Němcovi i jednu tragickou událost.

---

<sup>64</sup> Tamtéž, str. 54.

<sup>65</sup> TILLE, str. 108.

<sup>66</sup> NĚMCOVÁ, Božena et al. *Božena Němcová – Korespondence*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003-2007. 4 sv. Dopisy, deníky, dokumenty. ISBN 978-80-7106-933-1, str. 163.



Zatímco Němcová byla v Uhrách, její syn Hynek onemocněl. Kvůli policejnímu dohledu se dopis zaslaný doktorem Lamblem zdržel a Němcová se jen tak tak stihla vrátit, aby syna zažila alespoň živého.<sup>67</sup> Rodinu čekaly nelehké časy, náhle bylo financování domácnosti především na Němcové. Němcovi bylo povoleno vrátit se do Prahy až v roce 1855. Tam si ale přihoršil svou účastí na pohřbu Havlíčka, kde rozdával úmrtní oznámení, a ještě žádal lidi kolem sebe, aby sňali klobouky. Ač se snažil obvinění z toho, že podporoval Havlíčkův odboj proti vládě, popřít, byl odsouzen k osmidennímu vězení.

Ani další léta nebyla příjemná, naopak oba manžele postihla bída a trpkost. Zároveň s událostmi se čím dál víc vzdalovali. Němec po vykonání trestu odjel do Běláku/Villachu. Ani tady ale nebyl spokojený, spíše naopak. Trpěl hladem a nedostatkem; rozhodl se zažádat o penzi, ovšem všechny peníze, které dostával, byly vyměřeny nespravedlivě a dostával opravdu málo. Stížnosti však nezabíraly, a tak se Němec rozhodl najít jiné zaměstnání, kterým by podpořil rodinu. Stal se dělníkem v cukrovarnickém průmyslu. Ač byl zpočátku plný optimismu, jak zmiňuje v dopise své ženě: „... jezdím v kočáře jako milostpán a všecko to chce ruce líbat... Už jsem to drobet všecko prohlíd, a až za měsíc doufám, že budu do všeho zasvěcen. S těmito pány se nechá dobře jednat, jsou vskutku dobrý a solidní a ten buchhalter je hodný člověk, doufám, že s nimi dobře vyjdu...“<sup>68</sup>, brzy přišlo zklamání a začal být nespokojený. Jediný světlý bod byly Vánoce v Praze s rodinou. Brzy Josefa Němce z cukrovaru propustili, pravděpodobně proto, že byl pod policejním dohledem. Dostal ale plnou penzi.

Němec se vrátil do Prahy. A započaly hádky. Když Němcovi nevyšlo možné nové zaměstnání, a navíc přišel na to, že žena proti jeho vůli poslala syna na školu, strhly se takové nepokoje, že se Němcová odstěhovala. I přesto se však dokázali ještě usmířit, ač ne na dlouho. Když se totiž Němec po dvouměsíčním pobytu u bratra vrátil domů a zjistil, že Božena utratila všechny peníze, rozčílil se tak, že je bytná musela kvůli jejich hádkám vyhodit z bytu. V dalším, který si našli, nutil svou manželku platit mu nájem za

---

<sup>67</sup> MORAVA, str. 86.

<sup>68</sup> NĚMCOVÁ, Božena et al. *Božena Němcová – Korespondence*. str. 205.

místnost, kterou obývala. Situace ale byla pořád horší a horší, až vše vyvrcholilo odjezdem Němcové pryč.<sup>69</sup>

Rozhodla se odjet do Litomyšle, kde jí měl Augusta vydávat její díla. Jenže na ni tvrdě dopadla nemoc a nebyla schopná své závazky plnit; Augusta s ní smlouvu ukončil a slavná spisovatelka zde živořila, dokud ji v naprosto zuboženém stavu nezachránil právě její manžel a nepřevezl do Prahy, kde 21. ledna 1862 zemřela.

Přes výše uvedené rozpory se Josef Němec po manželčině smrti staral o její památku. Pustil se například do sporů s Augustou, které přerostly v otevřený konflikt. Augusta ale utekl i se všemi dlužnými penězi do Ameriky. Josef Němec se také staral o to, aby její knihy dál vycházely. A nejen o ně, staral se i o místo odpočinku své ženy, jak dokazuje dopis, který poslal jejich dceři Doře: „*Na Dušičky jsem dal mámě na hrob věnec od pana Fialy, a Hynkovi jsem koupil. Byl jsem na obou hřbitovech hned časně ráno.*“<sup>70</sup> Je tedy jasné, že jakkoliv měli manželé spory a jejich poslední společná léta byla plná hádek, příkoří a negativních emocí, Josef Němec svou manželku miloval, a i po její smrti se snažil udržet její odkaz naživu.

---

<sup>69</sup> MORAVA, str.175.

<sup>70</sup> POKORNÁ, str. 201.

## 1.4.2 VZTAH S BOŽENOU NĚMCOVOU

Je třeba si uvědomit, že když se Němcovi brali, bylo Barboře sotva sedmnáct let. Měla jistě o manželství trochu jiné představy než to, že hned po svatbě budou cestovat z místa na místo, a to i ve chvílích, kdy byla těhotná, nemocná či s sebou dokonce měla malé děti. Zaměstnání Němce toto však vyžadovalo, a tak nebylo cesty zpět. Jak popisuje Magdaléna Pokorná, nebylo to vždy lehké: „*Mladí manželé Němcovi putovali od počátku svého manželství z místa na místo a stěhovali se za i nepřízně počasí, v nepohodlných dopravních prostředcích a po mizerných cestách, které tehdy ještě protínaly Čechy.*“<sup>71</sup>

Na druhou stranu, právě časté stěhování manžele zavedlo do Prahy, hlavního města nejen Čech, ale také vlastenectví a kultury. Právě zde měla Božena Němcová objevit svůj talent a najít svou životní dráhu, díky které je známá ještě teď. A manžel jí v něm zprvu podporoval. Ač se často badatelé zaměřují na věci, které manžele rozdělovaly a kde mezi nimi vznikaly problémy, Magdaléna Pokorná se ve své knize zaměřuje na opak; na věci, které je spojovaly. Kromě krásného vzhledu – kdy Božena byla nejen podle známého obrazu Hellicha uhrančivě krásná a Josef zase vysoký, štíhlý a tmavovlasý muž – a čtyř dětí je pojily i další věci. Dovolím si teď citovat: „*Společně se oba ve čtyřicátých letech zajímali o Matici českou, Josef Němec se stal také jejím členem, společně podporovali vznik české průmyslové školy, horovali pro pokrok a změny k lepšímu v době "jara národů", přispívali do Havlíčkových národních novin a šířili Havlíčkovy myšlenky nejen v místě svého působení, tehdy na jihozápadním pomezí Čech, ale později i dopisy z míst dalšího působení, z Nymburka a Liberce. Manžele spojovala také tvůrčí činnost, právě spolupráce při psaní článků do Havlíčkových Národních novin a později do Pražských novin. Manželé Božena a Josef byli také první, kdo vstoupili, opět společně, do Klácelova Českomoravského bratrstva.*“<sup>72</sup>

Byli si ale podobní také názorově, přičemž se leckdy podporovali. Důkazem může být například společná účast na pohřbu Havlíčka anebo snaha v Nymburku i jinde vzdělávat české sedláky a dívky, ve snaze jim dopřát lepší vzdělání. Oba měli cit pro spravedlnost a nebyli lhostejní k tomu, co se děje kolem nich. Taktéž byli oba vlastenci, sem tam až

---

<sup>71</sup> Tamtéž, str. 43.

<sup>72</sup> Tamtéž, str. 84.

moc horliví, okázalí a stateční; nebáli se mluvit otevřeně a působili až nekonvenčně. To, že se nebáli vystoupit ze své anonymity jim například v událostech po roce 1848 značně přitížilo.

Tyto a další vlastnosti však uměl Němec u své ženy přesto ocenit: „... *ty snad myslíš, že jsem proto na tebe pyšný, pro tvou slávu snad, veř mě, to mně ještě nikdy nenapadlo, abych si na to něco zakládal. Já jsem pyšný proto, že jsi taková, jak bez slávy jsi, poněvadž takových žen je velmi málo na světě, alespoň já tobě podobnou neznám.*“<sup>73</sup> Stejně tak byli oba dva ale stejně tvrdohlaví a ve vzájemných konfliktech pro ně bylo velmi těžko ustoupit nebo uznat, že nemají pravdu.

Paradoxně jejich vztah fungoval nejlépe na dálku. Minimálně tak se zdá ze společných psaní, která si vyměňovali v době působení Němce v Uhrách nebo později mimo Prahu. Právě z jednoho takového psaní máme tato slova Němcové: „... *My jsme se už jaktěživí jeden druhého dost nazlobili a natrápili, ale já vím přece, že mne upřímně miluješ, a já, byť i podivínské nápady měla a svou hlavu tvrdou, přece mám také srdce upřímné a neopustila bych tě v ničem.*“<sup>74</sup>

Stejně tak se můžeme dočíst podobně milých slov i z pera Josefa Němce: „... *Jsme my to oba nešťastné stvoření, a já bych i nešťastnější byl, kdybych tebe neměl; veř mně, že ty ta jediná duše na světě jsi, která mně síly v této bídě podává, bez tebe kdoví kde bych už byl, proto jsem nejradši jen tobě nablízku a bez tebe je mi svět planej.*“<sup>75</sup>

To, že jejich vzájemné sympatie vzrůstaly především v době, kdy spolu manželé nežili dokazuje i další dopis Němcové, jehož úsek zní: „*To však je pravda, že když jsi vzdálen, se mi zdáš pěknější a že po Tobě častěji si zatoužím. Je to přirozené a Tobě snad také tak je. Když jsou dva ustavičně pospolu, všechny svoje potřeby jeden před druhým vykovává, pěkné, nepěkné, tu se zevšední jeden druhému... Mně by se každý muž zprotivil, kdyby ustavičně byl okolo mě. To je, co aristokracii neb boháčům závidím, tu příležitost, že si mohou být vždy vzácní.*“<sup>76</sup>

---

<sup>73</sup> NĚMCOVÁ, Božena *et al.* Božena Němcová – Korespondence, s. 152.

<sup>74</sup> Tamtéž, s. 101.

<sup>75</sup> Tamtéž, s. 341.

<sup>76</sup> Tamtéž, s. 133.

Neznamená to ale, že by snad Němcová nechtěla žít s manželem společně, ač spoustu návrhů z jeho strany, kdy ji pobízel, aby se k němu nastěhovala, odmítla. Opravdu se mu začala vyhýbat až kolem roku 1857, kdy odmítala manželovo lákání na pobyt na venkově, kde by mohla pookřát. V té době už ji pomalu ale jistě sužovala její choroba, jejíž příznaky se čím dál víc zhoršovaly. Její rodina jako kdyby to ale neviděla, anebo se spíše snažila to nevidět jako něco vážného. Když se pak Josef Němec vrátil do Prahy a začali bydlet spolu, objevily se první problémy. Život jim ztěžovala nejen bída, ale také policejní sledování, nemoci a Němcův pocit, že se v životě neuplatnil tak, jak by dokázal a jak by si zasloužil. To celé vedlo k tomu, že nedorozumění přerůstaly v konflikty a otevřené hádky a bohužel pak často zašly až k fyzickým útokům. Kromě toho, že byl Němec nešťastný ze své finanční situace a pocitu, že se sotva protloukají světem, ještě měli manželé rozdílné pohledy na výchovu dětí. Němec samozřejmě ve své beznaději „hledal viníka“ a tím se mu stal nejbližší člověk – jeho žena.<sup>77</sup>

Neshody pak dospěly k tomu, že Němcová opustila společný byt a vydala se pryč. Na to konto Josef Němec požádal o rozvod. Argumenty, které uvedl, byly jasné: „*její k mé osobě po dlouhý čas trvající osobní odpor*“, „*její nedbalost a nevšímavost k domácnosti a nerozumné zacházení s penězi*“, „*nechuť ke vší domácí práci*“, „*její pohodlně vedoucí život*“, „*nesrovnatelnost náhledu při výchově dětí*“.<sup>78</sup> Přesto ale manželství rozvedeno nebylo, jelikož u katolíků bylo zásadně nerozlučitelné a možnosti, jak rozluky docílit, byly omezené. Zvláště pro někoho, kdo neměl peníze na rozdávání.

Sama Němcová ale na rozvod reagovala takto: „*Co jsem zkusila a jak se táta povždy ke mně choval po těch 23 let, co jsme spolu, to Ti nemusím povídat, tolik úsudku máš, abys to mohl posoudit...*“<sup>79</sup> v dopise svému synovi Karlovi. Slibovala si totiž, že jí po rozchodu s manželem bude lépe, bude mít potřebný prostor na psaní a bude schopná uživit své děti i sama sebe. Plánovala odstěhovat se do samostatného bytu, ač to nejspíše bylo tím, že byla už v tak špatném psychickém i fyzickém stavu, že si stavěla vzdušné zámky a neuměla pořádně zhodnotit, jak reálné to je.

---

<sup>77</sup> POKORNÁ, str. 92.

<sup>78</sup> Tamtéž, str. 93.

<sup>79</sup> Tamtéž, str. 94.

Jasně je, že i přes všechny neshody a rozbroje, které mezi Němcovými panovaly, i přes to, že se Němec chtěl se svou ženou nechat rozvést a jít dál svou cestou, je to právě on, kdo přijede za manželkou do Litomyšle a na smrt nemocnou ji odveze k sobě domů, aby se o ni v posledních chvílích postaral.

Celou kapitolu o tomto „neobyčejném muži neobyčejné ženy“ bych zakončila slovy ze závěru knihy Magdalény Pokorné: „*Svůj kalich hořkosti Josef Němec musel upíjet dlouho a po douškách... Nestal se ve svém druhém životě mučedníkem jako Karel Havlíček, ale spíše mučitelem a trýznitelem své výjimečné manželky.*“<sup>80</sup>

## 1.5 DORA NĚMCOVÁ

Theodora Wilhelma Rozálie Němcová se narodila 19. června 1841 v Polné jako třetí dítě Boženy Němcové a Josefa Němce. První dvě jména údajně dostala po vévodkyních Zaháňských, ovšem jako vévodkyně si zrovna nežila, jak lze později zjistit z jejích vzpomínek. Už od tří let trpěla tuberkulózním zánětem mízních uzlin, což způsobovalo ošklivé hnisající boule, které měla nejen na krku, ale i jinde po těle, kde jí nechávaly nepěkné jizvy.<sup>81</sup> To musela být veliká rána i pro psychiku dítěte, jelikož se těchto problémů nezbavila až do dospělosti; dospívající slečně musely kromě tohoto ale nejen na sebevědomí ublížit i bída, nedostatek jídla, oblečení a taktéž pobývání v naprosto nevyhovujících podmínkách.<sup>82</sup> Byty, kde žili, byly leckdy studené a nepřívětivé, což podporovalo jak nemoci dětí, tak ale i churavění samotné Němcové. Dora se finanční situací, kdy si nemohli dovolit například ani nové boty, sama stresovala, což dokazují i tato, údajně vyřčená, slova: „*No, teď se alespoň vyspím, já jsem ti, mámo, ani spát nemohla, pořád jsem měla nějaký strach v sobě, jak to bude zas druhý den.*“<sup>83</sup>

Ostatně, právě Dora byla nejen svědkem nemocí své matky po celý život, ale byla také tou, která ji ošetřovala v její poslední dny. Společně s najatou ošetřovatelkou tak byla svědkyní její smrti.<sup>84</sup> I proto je jedním z nejpovolnějších lidí, kteří mohou o slavné spisovatelce mluvit, jelikož s ní strávila velikou část jejího života a byla svědkem téměř

---

<sup>80</sup> Tamtéž, str. 306.

<sup>81</sup> ÚLEHLA, Vladimír. *Samotářská dcera Boženy Němcové Theodora*. Jičín: Knihovna Václava Čtvrťka v Jičíně, 2007. 94 s. Jičínsko; sv. 2. ISBN 978-80-239-9385-1., str. 6.

<sup>82</sup> POKORNÁ, str. 217.

<sup>83</sup> ÚLEHLA, str. 9.

<sup>84</sup> Tamtéž, str. 11.

všech důležitých událostí. Stejně jako hádek svých rodičů, které postupně získávaly na četnosti a intenzitě. Dle Vladimíra Úlehly Doru nejhluběji zasáhly právě spory mezi rodiči a následný rozvrat rodiny.<sup>85</sup> Josef s Boženou se nehádali jen kvůli financím, ale i kvůli vzdělání jejich dětí, jelikož Němcová pro ně měla ambiciózní plány a její muž nevěřil, že na to mají dostatek peněz.

Jakkoliv ale její matka prosazovala potřebu a důležitost vzdělání, byla to Dora, kdo se musel starat o domácnost. Taktéž si vydělávala vypomáháním se šitím u rodinných známých, kteří jí po smrti matky následně velmi pomohli. I přesto, že jí časté stěhování a bída život velmi zkomplikovala, dosáhla Dora jistého vzdělání; chodívala do soukromé francouzské školy sester Clottyových v Praze a splnila univerzitní zkoušku z francouzštiny. Po matčině smrti navíc navštěvovala dívčí školu v Praze, a právě tady se rozhodla skládat zkoušky, díky kterým se později mohla stát učitelkou, jak ostatně chtěla i její matka. Zkoušky v srpnu 1863 složila a stejný rok odešla se svou přítelkyní a dcerou rodinných přátel Hanušových, u kterých vypomáhala se šitím, do Jičína.<sup>86</sup> Zde působila jako industriální učitelka na vyšší dívčí škole, kde bylo potřeba dívkám prohloubit další vzdělání a naučit je šít. To vyučovala sama Dora, která v tomto ohledu byla průkopnicí, vzhledem k tomu, že se naučila šít na stroji velmi brzy.<sup>87</sup> Škola byla ale zrušena, a tak Dora přešla na městskou dívčí školu, kde už ale práce byla daleko náročnější; místo patnácti děvčat jich učila až osmdesát nebo sto. Po několika letech v Jičíně si tak Dora zvýšila kvalifikaci a stává se „literární“ učitelkou, kdy učí i francouzštinu. Definitivní učitelkou se ale stala až v roce 1876, což znamenalo, že získala existenční jistotu (nemohli ji například vyhodit z „organizačních důvodů“).

Co se týče zájmů Dory, nejen že se matce nepodobala povahou, kdy byla úplným opakem živé a energické ženy, která okouzila každého muže v okolí, ale nezdědila ani její talent nebo lásku k psaní. Místo literatury volila hudbu a zpěv. Dokonce chodívala zpívat do jičínského ženského pěveckého sboru Ludiše. Byla spíše praktickým člověkem po otci, místo psaní básní volila háčkování, šití anebo práci na své zahradě, kterou milovala.<sup>88</sup>

---

<sup>85</sup> ÚLEHLA, str. 10.

<sup>86</sup> Tamtéž, str. 12.

<sup>87</sup> POKORNÁ, str. 218.

<sup>88</sup> ÚLEHLA, str. 24.

Dora zbytek života strávila v Jičíně. Povedlo se jí zde dokonce postavit vilku podle návrhu architekta Dušana Jurkoviče. Zde strávila nejen první světovou válku, ale i konec života. Právě v tu dobu řešila, co udělá s dědictvím, které jí zbylo po matce; většinu nakonec i přes nevoli některých příbuzných prodala do České Skalice. Některé památky se rozhodla uchovat, především pak matčinu korespondenci, ale i ta se nedochovala celá a některé dopisy skončily v jičínských kontejnerech.<sup>89</sup>

Dora se ze všech tří dětí Němcových dožila nejdelšího věku, osmdesáti let. Jak zmiňuje Magdaléna Pokorná ve své knize: „*Dora Němcová byla skromná, svědomitá a nenápadná učitelka, žena uzavřená, nenavazující snadno osobní kontakty.*“<sup>90</sup> Dora byla vždy uzavřenou a tichou ženou, její studentky však často tvrdí, že ke konci její učitelské kariéry roku 1911 byla až chladná a zlá. Po ukončení kariéry se začala věnovat, snad po vzoru svých bratrů, zahradničení. Umírá roku 1920 jako nevrlá a osamocená žena, vzhledem k tomu, že držela kvůli učitelství celibát a nikdy se neprovdala. Proto se také o její majetek dělily děti bratra Karla. Sama sice jedno dítě měla, chlapečka, vzdala se jej však hned po narození a celé těhotenství tajila. Její syn se pak kvůli nemoci nedožil ani čtyř let.<sup>91</sup>

Jak přesně vyznívá její vztah s matkou budu podrobněji rozebírat v podkapitole o knize Dora – monolog dcery Boženy Němcové, kde jako sedmdesátiletá žena vzpomíná na život, který společně žily. Jak se cítila ve stínu své slavné matky a jak se potýkala s životem, jenž byl často plný bídy a nepochopení.

---

<sup>89</sup> POKORNÁ, str. 219.

<sup>90</sup> Tamtéž, str. 219.

<sup>91</sup> ÚLEHLA, str. 48.



## 2 LITERÁRNÍ DÍLA

Odkazem slavné spisovatelky se zabývala spousta českých historiků a spisovatelů. Každý na ni pohlížel svými očima a trochu jiným způsobem, to nám ale dohromady dává mozaiku Boženy Němcové, která ukazuje, jak fascinující osobností tato žena byla a že i přes to, že již byla zpracována hned několika různými lidmi, vždy se najde někdo další, kdo má co nového říci. Jak jsem již psala v úvodu, v této bakalářské práci nelze – a ani to není jejím cílem – obsáhnout všechna díla, která o Němcové vyšla. Literární díla byla vybrána tak, aby poskytovala průřez všemi možnými zpracováními. Co se týče monografií od Tilla či Nejedlého, jde o životopisné zpracování, kdy se autoři snaží shrnout život Němcové a přiblížit jej svým čtenářům. Jaroslav Seifert i Julius Fučík se k slavné spisovatelce a jejímu odkazu obrací ve chvílích, kdy mají pocit, že je potřeba národu pomoci a v těžkých dobách ho inspirovat. Seifert se o to snaží pomocí své básně, Fučík zase krátkým zamyšlením nad všemožnými aspekty života Němcové. Poslední vybraná kniha se pak od všech ostatních liší nejen svým zpracováním, kdy jde o přeepsané drama, taktéž i tím, že hlavní postavou je zde Dora Němcová, dcera spisovatelky. Ta ukazuje trochu odlišný pohled na svou matku.

Jsou i další díla, která by bylo vhodné minimálně zmínit, jakkoliv na ně bohužel nestačil prostor. Kromě díla *Vějíř Boženy Němcové* se Seifert vrací k tématu osobnosti Němcové i v díle *Píseň o Viktorce*.<sup>92</sup> Další básnický pohled nabízí i František Halas se svým dílem *Naše paní Božena Němcová*.<sup>93</sup> Důležité dílo je i *Knížka o Babičce*<sup>94</sup> od Václava Černého.

### 2.1 VÁCLAV TILLE: BOŽENA NĚMCOVÁ 1911<sup>95</sup>

Václav Tille se narodil 16. února 1867 v Táboře a zemřel roku 1937 v Praze. Byl knihovníkem, učitelem, divadelním a literárním kritikem a v neposlední řadě také spisovatelem. Některá jeho díla, především pak pohádky, vycházela pod pseudonymem Václav Říha. Narodil se do rodiny profesora reálného gymnázia Antonína Tilleho a jeho

---

<sup>92</sup> SEIFERT, Jaroslav. *Píseň o Viktorce*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1950. 59 s.

<sup>93</sup> HALAS, František. *Já se tam vrátím; Naše paní Božena Němcová; Tvář*. Vydání ve Vyšehradu první. V Praze: Vyšehrad, 2016. 104 stran. Verše; svazek 53. ISBN 978-80-7429-737-3.

<sup>94</sup> ČERNÝ, Václav. *Knížka o Babičce*. 1. vyd. Praha: Lidová demokracie, 1963. 117 s., [12] s. obr. příl.

<sup>95</sup> TILLE, Václav. *Božena Němcová*. Praha: Mánes, 1911. 237 s., [71] l. obr. příl. Zlatoroh: sbírka ilustrovaných monografií; sv. 5-7.

ženy Marie. Vystudoval gymnázium, poté studoval slavistiku a germanistiku na filosofické fakultě Karlovy univerzity a na univerzitě v Innsbrucku, přičemž svá studia zakončil doktorátem. Na Karlově univerzitě byl žákem například T. G. Masaryka, J. Gebauera nebo J. Golla. Po nějakém čase stráveném v pražské a olomoucké univerzitní knihovně pobýval na univerzitě v Paříži a v roce 1903 habilitoval, takže mohl být mezi lety 1921-1937 řádným profesorem Univerzity Karlovy. Za svůj život se stal členem například Evropského literárního klubu nebo byl spoluzakladatelem PEN klubu.<sup>96</sup>

V rámci své kariéry literárního kritika uveřejnil spoustu kritik v Národních listech, Venkově či jiných novinách a časopisech. Za vrchol jeho literárněhistorické aktivity ale můžeme brát právě životopis Boženy Němcové. Tomu se Václav Tille věnoval, dá se říct, celý život. Monografie poprvé vyšla v roce 1911 k padesátému výročí smrti spisovatelky a hned první reakce po vydání byly vesměs kladné.<sup>97</sup> Co přivedlo toho literárního kritika k tomu, aby se zabýval osobností slavné spisovatelky tak dopodrobna?

Kromě toho, že sám psal pohádky a z odborného hlediska zkoumal její pohádkové sbírky, důvodem jeho zájmu byl patrně i vztah Tillova otce k Boženě Němcové. Ten se totiž s Němcovou přátelsky stýkal, ale jen do doby než se Jurenka, s níž udržovala nějakou dobu vztah, oženil s jeho sestrou. Tille mladší se tak snad snažil napravit křivdy, které jeho rodina na spisovatelce způsobila.

Ať jsou důvody pravdivé či ne, faktem zůstává, že Tillův životopis je i po tolika letech stěžejním dílem a informace v něm ještě nebyly překonané. Některé části samozřejmě již byly vyvráceny nebo se na ně pohlíží v jiném světle, jako celek ho ale lze chápat jako povedené a kvalitní dílo. Tille totiž vydáním roku 1911 neskončil, celý život pročítal korespondence, svědectví současníků ale i jiné životopisné materiály, dohledával nové a nové informace a dílo přepisoval, dopisoval a takto vylepšené vydával znovu. Dohromady zatím vyšel devětkrát, což je velmi úctyhodné číslo. Sám k vydání tohoto životopisu v časopise *Nová česká revui* roku 1905 napsal: „*Jakým právem obviňujeme nebo shovívavě omlouváme – a to ještě ne dokumentárně – tuto*

---

<sup>96</sup> FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT, ed. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1985-^^^-. ISBN 9788020016713, str. 921.

<sup>97</sup> TILLE, str. 239.

*ženu, když většinu životopisů svých lidí (vyjímám souzené, jako byl Sabina) vyrábíme v několika šablonovitých patronách, neptajíce se po jejich životě soukromém, nehledající rozvíjení jich života pohlavního a mravního, jen když jejich činy a jejich chování, pro veřejnost určené, odpovídají předepsanému a tichým souhlasem schválenému klišé? Proč právě tato žena, která měla odvalu psát svůj deník ne vzhledem k budoucímu životopisci a neudávat současníkům šablonu, v níž chce být znesmrtelněna, má být předmětem – ne nové a dokonalejší metody literárněhistorické, ale souzení a omlouvání, jako outlaw, který neštěstím nebo rozsudkem pozbyl práva na ono konvenční šetření, jež je údělem jiných veřejných lidí.“<sup>98</sup>*

Čím se ale toto dílo, na rozdíl od ostatních životopisů, vymyká je až romantický způsob vyprávění. Můžeme si všimnout, že při psaní životopisu musel Tille zapojit obě své stránky; zaprvé vědeckou, která byla zapotřebí, aby získal všechny potřebné podklady pro sepsání něčeho důvěryhodného a podloženého, stejnou mírou ale i spisovatelskou, používanou především na pohádky. Fakta, která ve svém díle využil, se snažil vyrovnat rozpor mezi oficiálním životopisem autorky a tradovanými věcmi a napsat tak první kriticky zaměřený životopis, který by „obrodičský“ mýtus o Němcové takzvaně překročil. I přes vědecká fakta je zde ale jasně vidět osobní zájem Tilleho, se kterým uměleckou formou přibližuje těžký život Boženy Němcové svým čtenářům.

Pokud se člověk ptá, co stojí za tím, že i o století později je tato monografie velmi oblíbená a čtená, můj názor je podobný jako v jedné diplomové práci na osobu Tilleho.<sup>99</sup> Právě ono prolínání uměleckosti a vědeckosti dělá toto dílo jedinečné. Nejsou to fakta, která jsou sice ve většině případů přesná a rozhodně propracovaná, ale v této době už máme k dispozici mnohem více zdrojů, než měl Tille v době, kdy životopis psal. Není to ani vykreslená osobnost Němcové. Je to způsob psaní. Když tuto knihu čteme, nepřijde nám, že čteme odborný životopis plný dat, jmen a strohých událostí. Čteme příběh. Propletený, čtivý, a především poutavý příběh, který nás vtáhne do děje a představí nám slavnou spisovatelku jako ženu několika tváří, stíhanou osudem. Snad by zde šla i najít podobnost s Tilleho pohádkami, kdy je Němcová princezna, kterou ohrožuje zlý drak (její manžel a společnost okolo v posledních letech jejího života),

---

<sup>98</sup> Tamtéž, str. 244.

<sup>99</sup> VLČKOVÁ, Barbora. Pohádka v díle Václava Tilleho – Říhy. Praha, 2014. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a komparistiky, 2014-12-14.

ovšem celý pohádkový syžet je narušen hned několika tragédiemi a místo šťastného konce jsme svědky velmi špatného.

Tak jako tak, ve chvíli, kdy se do této monografie začteme, je těžké rozeznat, že nejde o typický román z 19. století. Tille se nebrání všemožným detailům o rodinném zázemí a romantických vztazích Němcové, nebojí se vykreslovat její rozpoložení, emoce a myšlenky. Celou její životní cestu, všechny důležité události i jiné postavy a charaktery nechává vyznít skrz ni, jakožto hlavní postavu, vypravěč je pak schován v pozadí. Čtenář se tak do čtení takzvaně vcítí a snad i začne souznít se slavnou spisovatelkou, což jen dopomáhá k tomu, aby se mýtus Boženy Němcové v těžkých letech nacistické okupace a posléze za doby socialismu, kdy vzniká dokonce kult této ženy, jen rozšířil a zdůraznil.

## **2.2 JAROSLAV SEIFERT: VĚJÍŘ BOŽENY NĚMCOVÉ 1940 <sup>100</sup>**

Další dílo, které zde budu zmiňovat, je výjimečné v tom, že se jedná o poezii. Jaroslav Seifert (1901-1986) nebyl jenom básník, ale také významný spisovatel, novinář a překladatel. Narodil se 23. září 1901 v Praze na Žižkově, kde též prožil své mládí. Po studiích se značnou část svého života věnoval žurnalistice, už v roce 1920 stál za založením uměleckého sdružení Devětsil. Rok 1929 pro něj byl zlomový, když s několika dalšími spisovateli projevil nesouhlas s novým gottwaldovským vedením a byl vyloučen z komunistické strany. Dostal se tak nakrátko k divadelnímu tisku, poté se věnoval tisku sociálně demokratickému. Během války působil jako redaktor v Národní práci a po válce v odborářských novinách Práce. Též se stal členem České akademie věd a umění. Roku 1949 ukončil svou kariéru v žurnalistice a věnoval se už pouze literatuře. Výraznou tvůrčí činnost mu ale v 60. letech znemožnila vážná pohybová nemoc. I přesto se stává v roce 1969 předsedou Svazu českých spisovatelů, byť jen na rok, než byl svaz rozpuštěn a Seifert musel odejít do ústraní. Byl mezi prvními, kdo v roce 1976 podepsal Chartu 77. Je také nositelem Nobelovy ceny za literaturu, kterou obdržel na sklonku svého života v roce 1984.<sup>101</sup>

---

<sup>100</sup> SEIFERT, Jaroslav. *Vějíř Boženy Němcové*. V Praze: Fr. Borový, 1940. 56, [III] s. České básně; sv. 40.

<sup>101</sup> FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT, str. 65

Vějíř Boženy Němcové vyšel roku 1940 k 120. výročí od narození Boženy Němcové. Vydání díla bylo ovlivněno předválečnými událostmi, a i následnou okupací Československa. Dílo mělo povzbudit a znovu obnovit ztracenou vlasteneckou náladu, ukázat na historické prameny, na jistoty, ke kterým se může válkou těžce zkoušený lid obracet.

Jedná se o sbírku pěti básní, kdy v první a v páté básni Seifert přímo hovoří o zmíněném vějíři a ohraničuje tím tak zbylé tři. Námětem básní, jak název napovídá, je osobnost Boženy Němcové. Ta je zde ukazována jako silná žena, matka a především vlastenka. Vějíř má být symbolem jejího života, a to nejen jako připomínka na plesy a společenské akce, kterých se ráda účastnila, vyvolává tak snovou představu vznešené tančící dámy ve společnosti. Zároveň je ale jakýmsi prostředníkem mezi současností a minulostí, realitou a snem. I Božena Němcová žila v době, kdy byl český národ sužován těžkými časy, a přesto se nebála vyjádřit nebo se snažit pozvednout českou literaturu, je možné v tom tedy vidět jakousi paralelu k okupovanému Československu.

Další básně jsou pak protkané motivy matky a mateřské lásky, která trvá věčně. Matčín hlas i tvář jsou entity, které jen tak snadno nezapomeneme, naopak si je dovedeme vybavit i po dlouhých letech. A právě daný hlas je zde důležitým motivem, značí totiž hlas, který promlouvá ze záhrobí k živým a rozhání tmu, která se kolem nich rozprostírá. V této době tma nepochybně symbolizuje utrpení národa, ve kterém v letech okupace je. Hlas nejen rozhání tmu, ale zároveň dává naději, že vše brzy skončí a bude zase dobře. Onou mrtvou matkou je zde myšlena právě spisovatelka Božena Němcová, jakožto statečná česká žena, která se ve své době nebála vystoupit a bojovat za český lid. I proto ji básník přirovnává k obrazu rodné vlasti.

Celá sbírka je psána za účelem povzbudit celý český národ, Jaroslav Seifert se tu sám snaží rozehnat tmu obklopující jeho lid z důvodu nacistické okupace. Píše tak, aby jeho verše nemohly být zakázány, zároveň jimi ale chce dodat optimismus, sílu a naději trpícím, přičemž obrací jejich pozornost k historickým pramenům a jistotám, jako byla právě Božena Němcová a její vnitřní síla. Celá sbírka je protkaná láskou k národu.

Pro srovnání, co se týče poezie, nám může posloužit i báseň *Naše paní Božena Němcová* od Františka Halase. Sbíрка vzniká ve stejnou dobu, tedy v roce 1940, ale na rozdíl od Seiferta, který se snaží čtenáři přiblížit spíše pocity a krásu Boženy Němcové, Halas pomocí úryvků z její korespondence a několika monotematických básní postupně odkrývá její těžký život. Cíl je ale velmi podobný, oslava českého jazyka, povzbudit národ v těžkých časech na příkladu vlastenky, která byla za svůj život zkoušena hned několika těžkými zkouškami.<sup>102</sup>

### 2.3 JULIUS FUČÍK: BOŽENA NĚMCOVÁ BOJUJÍCÍ 1947<sup>103</sup>

Dalším spisovatelem, který se postavou Boženy Němcové zabýval, byl Julius Fučík. Jeho jméno se stalo velmi známým po roce 1948, kdy byl už jako mrtvý použit jako ikona komunistické ideologie. Tento komunistický novinář, literární a divadelní kritik a překladatel se narodil 23. února 1903 na Smíchově v Praze. Pocházel z dělnické rodiny, kdy jeho otec působil ale i jako ochotnický divadelní pěvec, a proto když přijal angažmá v Plzni, s celou rodinou se tam přestěhovali. Zde Julius Fučík sehrál několik úspěšných dětských rolí v Plzeňském divadle. Po maturitě začal studovat na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy a roku 1921 vstoupil do KSČ. V roce 1926 se stává členem Devětsilu a o tři roky později se stává spoluzakladatelem Levé fronty. Hlasitě propagoval komunismus a byl za to několikrát odsouzen, první politický trest bylo deset dní na Pankráci. Kvůli trestnímu stíhání se dokonce stáhl do ilegality. Kromě protistátní revolty se účastnil také protinacistického odboje. Zprvu se sice stáhl do Domažlic, kde žil u svých rodičů a věnoval se zkoumání odkazu Karla Sabiny nebo Boženy Němcové. V letech 1941–42 byl ale po návratu do Prahy členem druhého ilegálního ústředního výboru KSČ a 24. dubna 1942 byl gestapem zatčen v Praze. V roce 1943 byl pak odsouzen k trestu smrti a v Berlíně popraven na šibenici.<sup>104</sup>

Studii o Boženě Němcové psal na počátku roku 1940, kdy pobývá u svých rodičů a schovává se před nacistickou okupací. Jakkoliv text eseje napsal v necelých třech týdnech, příprava na něj mu zabrala daleko delší dobu. Není divu, že v letech, kdy zde

---

<sup>102</sup> HALAS, František. *Já se tam vrátím; Naše paní Božena Němcová; Tvář*. Vydání ve Vyšehradu první. V Praze: Vyšehrad, 2016. 104 stran. Verše; svazek 53. ISBN 978-80-7429-737-3.

<sup>103</sup> FUČÍK, Julius. *Božena Němcová bojující: [studie]*. Praha: Otto Girgal, 1940. 60 s.

<sup>104</sup> FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT, str. 767.

hrozí fašismus a čeština je utlačována němčinou, se Fučík obrací právě k české literatuře národního obrození. Připomínal si tak literaturu 19. století, která taktéž bojovala proti utlačování a dodávala všem čtenářům sílu a odhodlání.

A přesně to Fučík po otřesných událostech v roce 1938 a 1939 hledal, hledal pro sebe i pro jiné zdroj síly a krásy a našel ho právě v literatuře národního obrození. Sám v obrozenecké literatuře viděl přesvědčivý a jednoznačný doklad demokratického a lidového charakteru české literatury.<sup>105</sup> Božena Němcová pro něj navíc byla symbolem síly a vlastenectví, nejen on, ale i spousta dalších autorů se k ní v této beznadějně době obracelo, k její moudrosti a statečnosti. Fučík viděl v Němcové ženu, která celý svůj život stála proti proudu. Nejen jako člověk, ale i jako umělkyně musela bojovat se společenskými předsudky a snášet kritiku a leckdy i nenávisť. Přesto se však nevzdávala, udržela si své demokratické smýšlení a kritizovala maloměššáctví a sociální nespravedlnost. A protože na hrozná léta války vycházelo výročí 120 let od narození této slavné spisovatelky, není divu, že se k ní obracela pozornost hned několika autorů.

Studie srovnává hned od počátku dvě ženy, kdy každá představuje něco úplně jiného. Magdaléna Dobromila Rettigová je ženou, která žila před rokem 1848 a pro Němcovou byla reprezentantkou „předbřeznového“ žensství. Božena Němcová je zase považována za ženu nové doby. Celé porovnání není o jejich uměleckém talentu, jak v úvodu Fučík hned zmiňuje: „*Její návrh je tu podnětný; přímo vyzývá ke srovnání. Ne ovšem dvou literárních talentů – tu bychom byli krátce hotovi –, ale dvou typů, představitelk dvou období vývoje české literatury i celé české společnosti.*“<sup>106</sup> Zaměřuje se tak na dvě různá vývojová období, a především na vývoj literatury. Problematikou žen v 19. století se zabývá například Milena Lenderová v její monografii *K hříchu i k modlitbě – Žena devatenáctého století*.<sup>107</sup>

Magdalénu Rettigovou představuje jako jedinou pamětihodnou, a ještě pamatovanou ženu před Boženou Němcovou. Všechna ostatní ženská jména se stihla v plynutí času vytratit a zůstalo jen to jediné, které překonává i některé mužské vrstevníky –

---

<sup>105</sup> FUČÍK, Julius. *Božena Němcová bojující*. 8. vyd. Praha: Odeon, 1973. 78 s., str. 74.

<sup>106</sup> Tamtéž, str. 12.

<sup>107</sup> LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2016. - 319 s. ISBN 978-80-246-3540-8.

Magdaléna Dobromila Rettigová a její Domácí kuchařka. Je pro něj „čistý typ, vzácnost čistoty v české literatuře první poloviny devatenáctého století“.<sup>108</sup>

Nenajdeme u ní žádné složitosti, žádné míšení různorodých myšlenkových hnutí. Magdaléna je jen *biedermeier*, doslova „přímo křišťálový typ *biedermeieru*“. Její literární práce a její domácí příručky vydávají reálnější, upřímnější a výmluvnější svědectví o životním stylu své doby než kterékoliv jiné dílo tehdejší české literatury.<sup>109</sup>

Kromě toho, že je pro něj tato statná měšťanka typickým představitelem období *biedermeieru* také poukazuje na to, že její knihy a příručky pro dívky podávají reálné a přesné svědectví o tehdejším životním stylu. O životním stylu tehdejšího českého měšťana, kterého nazývá šosákem.<sup>110</sup> To je pro něj velká koncepce malého měšťáka, takového, který se spokojí s drobnými úspěchy v podnikání, nedá se ničím znepokojovat a nepřijme nic, co se jen lehce vymyká. Nemá rád velké vášně ani velké city, o to víc ještě veliké myšlenky jak v životě, tak i v umění. Důvěruje jen tomu, co zná, volí si všednost před velikostí a pokud už se mu něco velikého a nového líbí, pozmění to k obrazu svému; rozmělní to, zmalicherní. A přesně pro takového člověka je podle Fučíka stvořen *biedermeier*. Literatura, kde je vše uhlazené, sentimentální a přeslazené. Literatura, která nezobrazuje skutečnost. Pokud někdo něco takového poruší, setká se s nepochopením. Jako například Karel Hynek Mácha, který se svým dílem šel proti všem konvencím.

S tímto světem ale kontrastuje Božena Němcová. Nebojí se porušit morální i literární konvence a jde proti proudu, za což se ovšem setkává nejen s nepochopením, ale často i nenávisť. Už od počátku své tvorby umí Němcová vyprávět příběhy lidí a věrně zachycovat všechny obrazy, zvuky i vjemy. Už se totiž nedívá očima národopisného sběratele, ale umělce, jehož příběhy jsou tak plné dění, že se mohou opravdu rozrůst v samostatné povídky.

Díky jejím *Obrazům z okolí domažlického* můžeme poznat líbeznou duši básnickou, která miluje život a bere ho takový, jaký je; i s tím dobrým, i s tím špatným. Tehdejší člověk však tomuto neporozuměl. Maloměšťáci její způsob myšlení nechápali a

---

<sup>108</sup> Tamtéž, str. 14.

<sup>109</sup> Tamtéž, str. 15.

<sup>110</sup> Tamtéž, str. 16.



nerozuměli mu. V Obrazech domažlických viděli urážku svých mravů a potupu jejich města, což Němcové značně vyčítali a nerozpakovali se projevit ani nenávisť. Pobuřoval je způsob, jakým Němcová žila a psala. Nesnažila se vše vyumělkovat a deformovat slova do zdobnělin, psala živými slovy, nic neodvozovala a jednoduše používala to, co dosud řečeno nebylo. Co víc, pobuřovalo je už jen to, že byla žena. Muži by snad ledasco odpustili, ale ženě... I proto ji Fučík považuje za zakladatelku moderní české prózy a pokračovatelku prvních českých buditelů. I od těch se však lišila, čerpala totiž z lidové mluvy a slovesnosti, ale už i to bylo na jiné úrovni.<sup>111</sup>

Ač to sami nevnímáme, její vyjadřování na danou dobu bylo buřičské a bojovné. Vystupovala proti všem konvencím, rozuměla tomu, že ve světě panuje bída a nebála se o ní podat svědectví skrz svou tvorbu, jejíž jazyk byl právě těmto obyčejným lidem tak blízký. V době biedermeieru byla žena považována za někoho, kdo se měl obětovat pro svého manžela a děti. Neměly se vzdělávat a neměly se pouštět do věcí, za které byla právě Božena Němcová kritizována. Ta se jich ale nikdy nevzdala a celý život se snažila vzdělávat i dívky kolem sebe, aby něčemu takovému předešla.

Sám Fučík se ve své eseji věnuje postavení ženy: *„Ale všední den této společnosti nezná dva rovné tvory různého pohlaví. Zná muže – pána a velitele rodiny; a ženu – „domácího skřítku“, tvora poddaného a oddaného, z jehož potřebného počtu „p“ jsou nejpamětihodnější: plotna a postel. Mezi nimi je, mezi nimi smí být celý jeho obzor. Co je navíc, je škodlivé, ledaže je to opět pro potěšení muže. Žena této společnosti smí znát jen povinnosti svého těla, svého ducha, svého citu. Nesmí znát práva těla, práva ducha, práva citu. Nemá práva.“*<sup>112</sup>

Takové postavení kritizuje, a především před ním varuje. Říká, že snad každá škodná v dějinách národů se vždy snažila upírat práva ženám, snažila se je utlačit a udělat z nich pouhé doplňky jejich mužských partnerů. Nutila je, aby se obětovaly. Manželovi a rodině. Již zmíněná Magdaléna Rettigová byla právě tím, kdo postavení ženy té doby ukazoval bez příkras. Její rady o tom, jak se žena musí ve všem přizpůsobit a podříditi, tiše respektovat mužovo rozhodnutí chodit do nevěstince a především mu dát vše, co může, jen ukazují, jak důležité bylo, aby žena ve všem poslouchala a nebyla vidět. A

---

<sup>111</sup> Tamtéž, str. 23.

<sup>112</sup> Tamtéž, str. 27.

přesně do takové situace přichází Božena Němcová. Někdo, kdo se tomuto myšlení naprosto vymyká a nebojí se vystoupit do popředí. Ale jen díky tomu taky tuto ženu známe ještě teď.

Pokud by zůstala u básní, se kterými začínala, podle Fučíka by byla snad oblíbená a ve své době i uznávaná, ale rozhodně by to nebyla veliká Božena Němcová. Byla by jen průměrná básnířka, snad zajímavý ornament v české literatuře, ne však kámen úhelný v její stavbě.<sup>113</sup> Jakmile však najde svou cestu k próze, už v ní vidíme talentovanou spisovatelku, která nám má co říct. A okolí v ní vidí hrozbu, protože společně s tím přichází první kritika. Jakub Malý si všímá jejích emancipačních sklonů. A opravdu, Němcová doufá ve svobodu ženského srdce. Ovšem nechce snad brát pozici muži nebo ho nutit, aby se o ni dělil, chce rovnost muže a ženy. Protože bez společného snažení muže i ženy se podle ní nedojde k dokonalému organizování světa. Také ale ví, že žena nikdy nebude muži rovna, dokud nebude mít stejné průpravy do života; a to konkrétně vzdělání. Proto se také snaží vzdělávat všechny mladé dívky ve svém okolí. Nejen je, ale i sebe samou. Svých nedostatečných zkušeností a schopností litovala a například český pravopis se učila až ve chvíli, kdy už působila jako spisovatelka.<sup>114</sup> Vzdělávala se i v oblasti filosofie a poznávala základy socialismu. I proto se podle Fučíka, který byl levicově orientovaný, v jejích dílech objevují prvosocialistické náznaky vidění světa. Němcová totiž vidí všechny sociální rozdíly, bídu a nespravedlnost, kterou ve svých dílech dokáže popsat.

Kromě toho ale svým vystupováním odpírá vlastnictví dítěte muži a stejně tak i vlastnictví ženy. A to je jedna z věcí, co ji v životě nejvíce ovlivní. „*Nebezpečná koketa, špatná matka,*“ charakterizuje ji policejní zpráva z roku 1857.<sup>115</sup> Podobné smýšlení o ní ale nemá jen policie, takto o slavné spisovatelce smýšlí většina společnosti. Ke konci jejího života se od ní lidé odvrací, kvůli policejnímu dozoru, její bídě, ale taktéž i kvůli životnímu stylu. Takto se rozejde se svou dobrou přítelkyní Karolínou Světlou anebo s Karlem Jaromírem Erbenem. Pohoršovala svým průkopnickým myšlením i své blízké a přátele. Co ale Fučík jasně odmítá, je vina Josefa Němce, manžela Boženy, na jejím životním příkoří. Uznává sice, že ji stejně jako

---

<sup>113</sup> Tamtéž, str. 36.

<sup>114</sup> Fučík, str. 64.

<sup>115</sup> Tamtéž, str. 47.

zbytek společnosti nechápal, ovšem jakožto pro průměrného muže své doby manželství s ženou, tak zcela neodpovídající „ideálu“ tehdejší doby, pro něj bylo neštěstím.<sup>116</sup> To, co bylo podstatou tragického konce Němcové dle Fučíka nebyl ani její manžel, ostatně ani její přátelé. Bylo to v ní samé, v konfliktu buřičky se zaostalou měšťanskou společností českou.<sup>117</sup>

Není těžké pochopit, že Fučík tuto ženu velmi obdivuje. Je pro něj buřičkou a statečnou bojovnicí, která jde proti všem konvencím své doby a nebojí se do literatury i celé společnosti přinést něco nového. V jejím případě počátky socialismu. Svým přístupem povzbuzuje k podobné statečnosti a přesně toho chce Fučík dosáhnout i v době, kdy dílo on sám vydává. Přiblížit české společnosti ženu, která by je mohla v mnohém inspirovat.

Obraz, který se snaží Fučík vykreslit, nejlépe přibližuje tento úryvek: „*Toho dne, kdy se začneš dívat ke skutečným pramenům života začneš se znovu učit historii. Kdy přestaneš vidět lidi ve vzduchoprázdnu nebo jen v odvozených skutečnostech a spatříš je živé vedle živých, s nimi nebo proti nim v reálném procesu bytí, změní se ti i jejich ustálená podoba. Tak také uvidíš, že Božena Němcová není jen sladká, okouzlená duše, jen spanilá žena se srdcem bez konce toužícím a s nepochopitelně krutým osudem; také ne jen trpitelka, hodná pozdní a nepotřebné lítosti; ale i duše odvážná, žena nová, s krásným, nejlidštějším srdce buřiče a osudem bojovníka.*“<sup>118</sup>

## 2.4 ZDENĚK NEJEDLÝ: BOŽENA NĚMCOVÁ 1927<sup>119</sup>

Ani literární historik, Zdeněk Nejedlý, se nenechal odradit nespočtem různých zpracování o životě a díle Boženy Němcové. Zdeněk Nejedlý nebyl jen českým literárním historikem, ale také muzikologem, politikem a veřejným činitelem. Narodil se roku 1878 v Litomyšli do rodiny učitele a hudebního skladatele Romana Nejedlého a matky Marie Nejedlé, jež byla dcerou ředitele Národní politiky. Zdeněk se již na gymnáziu věnoval studiu muzikologie a historie, což mu zůstalo i na vysoké škole, kde v Praze na Filozofické fakultě studoval historii společně s estetikou pod taktovkou

---

<sup>116</sup> Tamtéž, str. 50.

<sup>117</sup> Tamtéž, str. 50.

<sup>118</sup> Tamtéž, str. 70.

<sup>119</sup> NEJEDLÝ, Zdeněk. *Božena Němcová*. 2., nově zprac. vyd. Praha: Bedřich Bělohávek, 1927. 178, [IV] s. Dobrá edice; kn. 11.

například T.G. Masaryka nebo Jaroslava Golla.<sup>120</sup> K něčemu takovému se dostal především díky otci, který se znal osobně s Aloisem Jiráskem a ve kterém našel inspiraci. Od mládí se taktéž levicově orientoval, po rozpadu Realistické strany byl členem hned několika spolků radikálních levicových intelektuálů, které později propagovaly dělnickou solidaritu a Sovětský svaz. Ač nebyl členem žádné strany, sympatie patřily především KSČ, i přes jeho náklonnost k Masarykovým myšlenkám ohledně humanismu. To dokazuje i fakt, že v roce 1939 s pomocí komunistické strany emigruje do Moskvy a vrací se až po druhé světové válce, již jako oficiální člen strany, kterým se stal hned v roce 1939. Záhy také vstupuje do politiky a zastává funkce ministra školství a osvěty, nebo ministra práce a sociální osvěty. Jakkoliv byl před druhou světovou válkou brán pozitivně a jako zasvěcený komentátor politického dění, v pozdějších letech už na něj bylo nahlíženo spíše negativně. Dokonce schvaloval politické procesy, i přestože vůči nim ve 20. letech vystupoval.<sup>121</sup>

Podle některých názorů je to právě on, kdo z větší části může za ustrnutí literární, hudební i divadelní tvorby. Blokoval například smetanovský výzkum, jelikož chtěl různé prameny využívat sám, stejně tak bránil propagaci Antonína Dvořáka nebo Leoše Janáčka. Společně s Gottwaldem také zinscenoval Jiráskovu akci, kdy se masově vydávaly upravené Jiráskovy texty. Otakar Vávra o něm mluví takto: „*V čele tohoto kulturního obratu stál Zdeněk Nejedlý, který se vrátil ze Sovětského svazu jako tvrdý bojovník za socialistickou kulturu, za socialistické umění a neúprosně likvidoval každého, kdo se nějak projevil odchylným názorem. Měl postavu skřeta, zatrpklý intelektuál, který nenáviděl Antonína Dvořáka, že mu kdysi odepřel dát dceru za ženu a dal ji svému žákovi Josefu Sukovi. Nejedlý byl tak mstivý, že zakázal hrát Dvořákovy skladby, když byl jako ministr u moci. A Nejedlý se uchopil moci hned velice tvrdě a nechával za sebou mrtvé a zničené existence.*“<sup>122</sup> Spis o Boženě Němcové však vyšel ve 30. letech, kdy byl ještě brán pozitivně a jeho práce byla uznávána.

Sám Nejedlý ve své předmluvě k druhému vydání vyjadřuje své tendence k napsání spisu o Němcové. Už z prvních řádků je patrné, že je nejen velikým obdivovatelem

---

<sup>120</sup> FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT, str. 452.

<sup>121</sup> KŘEŠŤAN, Jiří. Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2012. 569 s. ISBN 978-80-7432-253-2.

<sup>122</sup> VÁVRA, Otakar. *Podivný život režiséra: obrazy vzpomínek*. Praha: Prostor, 1996. 366 s., [40] s. il. Portréty; sv. 3. ISBN 80-85190-42-7, str.167.

spisovatelky, ale především jejího díla *Babička*: „*Dílo Boženy Němcové jest zajisté z nejkrásnějších odkazů české kultury 19. století. Já alespoň, kdybych si měl z české literatury vybrati jen několik málo děl, nevím, které jiné spisy bych si z ní zvolil, ale BABIČKA byla by mezi nimi jistě. Ale tak drahé je toto dílo zajisté i tisícům, statisícům, ano miliónům jiných. Či je vůbec někdo, kdo by mohl nemilovati "Babičku"*“<sup>123</sup> Zastává názor, že *Babička* nám dokáže v každé životní etapě dát nové a nové odpovědi na naše otázky, vzhledem k tomu, že je přímo přeplněna hlubokými životními zkušenostmi a moudrostmi. A pokaždé, když člověk tuto knihu čte znovu najde něco dalšího, čeho si předtím nevšiml, jak to má i samotný Nejedlý.

Stejně tak říká, že pokud je nám její dílo takto prospěšné, nelze zůstat lhostejným vůči jeho autorce. On sám si k ní vypěstoval velmi kladný vztah, byla pro něj svou krásou a bohatostí takřka jedinečná. Píše, že jakkoliv je na první pohled mladá, půvabná a okouzující dáma, při bližším zkoumání v ní člověk pozná duši hluboce ponořenou v nejdůležitějších záhadách života, jeho nepřeborných radostí i nedozírných konců.<sup>124</sup> Božena Němcová má podle něj hned několik rovin, od vzácného zjevu člověka přes čistý typ umělecký až po velikého myslitele. A poznávat takovou osobnost veliké ženy pro něj bylo nevýslovnou životní radostí.

Celý impulz k napsání takového díla byla žádost od odboru Klubu českých turistů v České Skalici, aby napsal spisek o Boženě Němcové. V roce 1922 totiž byl odhalen pomník *Babičky* od Otty Gutfreunda v Ratibořicích. Důvod, proč si vybrali zrovna jeho, taktéž vysvětluje; místa, o kterých se v *Babičce* psalo, tedy Ratibořice, měl prochozené křížem krážem a znal zde každý kámen.

Protože však první vydání bylo úzce spjato právě s Ratibořicemi, rozhodl se pak spis lehce poupravit a vydat ho ještě jednou. Uznává, že ohledně Boženy Němcové už vyšlo spoustu literatury, ale přesto doufá, že jeho práce nebude neúčinná. Naopak ale předpokládá, že jeho kniha není první, kterou čtenář vezme do ruky, a proto vynechává některé rozličné podrobnosti se slovy, že jej tím ušetruje, na rozdíl třeba od Tilleho.

---

<sup>123</sup> NEJEDLÝ, Zdeněk. *Božena Němcová*. 3. vyd., (2. přeprac.). Praha: Jan Fromek, 1940. 156, [III] s. Odeon; sv. 87, str. 9.

<sup>124</sup> Tamtéž, str. 10.

Kritizuje totiž fakt, že leckdy zájem o tuto ženu nebyl vždy správný, a ne vždy se povedlo napsat dílo, které by opravdu ukazovalo jádro její osobnosti a jejího díla. Spousta lidí je zaujata jejím osudem a také intimním životem, že se soustředí přímo na to a její umělecké dílo nechávají v pozadí; často je tak její životní dráha lákavější a pod větším drobnohledem než to, co kdy vytvořila. Poukazuje i na fakt, že obvykle pozoroval zklamané návštěvníky Ratibořic, kteří na Starém bělidle neviděli to, co si vysnili z knih. Protože oni nechápali to, co je potřeba; pochopit, že síla díla Babička skví v tom, že vůbec není tak veliké samo o sobě, ale velikým ho utvořil genius Němcové.

A v době, kdy je společnost rozervána a rozbita, zahlcena uměle vytvořenými problémy a záhadami, neschopna dobrat se jednoduché pravdy, je to právě dílo Boženy Němcové, které by mohlo pomoci. Myslí si totiž, že hledání cesty k Boženě Němcové pomůže společnosti k nalezení té správné cesty k sobě samé.

Hned v první kapitole Nejedlý poukazuje na fakt, jak byly Ratibořice pro Němcovou důležité. Nejsou jen dějištěm jejího dětství, vzpomínka na toto místo se jí vryla tak hluboko do paměti, že provází celý její následný život a je propletena i skrz její největší dílo. Jakkoliv potkávala i jinde krásná místa a dobrotivé lidi, žádné místo nenahradilo Ratibořice. Vlivem nepřívětivého prostředí v rodině Panklových se upnula na přírodu a krásy kolem sebe, jen aby zapomněla na všechnu negativitu, kterou zažívala se svou matkou.

Stejně tak v lidech kolem sebe viděla všechnu dobrotivost, která jí jinak scházela, ze svého pohledu nevidíc to špatné. Snad proto jí poté Ratibořice v porovnání s dalšími městy připadaly jako hotový ráj. Zásadní zlom pro malou Barunku ale byl rozhodně příjezd její babičky na Staré bělidlo. Náhle měla náklonnost a lásku i doma, čím více byla odstrkována matkou, tím více byla milována babičkou. I proto si ji vykreslila jako člověka dokonalého a bez jediné chybičky, což posléze uplatnila i ve svém díle. Ke všemu ji i vychovávala, dokázala jí zodpovědět všechny zvědavé dotazy a stejně tak ji i seznámila s bídou a sociálními rozdíly, které mezi lidmi panovaly. Babička byla také osobou, která Němcové do vínku vložila základy vlastenectví, které můžeme sledovat v pozdějších letech jejího života.

I přes vlasteneckou výchovu byla Barunka poslána na další vychovávání na zámek do Chvalkovic do rodiny, kde se mluvilo převážně německy, kde si našla cestu k německé literatuře. Uchvátila ji především románová literatura – jakkoliv ne zrovna jedna z nejlepších – která v ní začala vzbuzovat touhu po psaní. Dospívající dívka náhle netoužila po ničem jiném než po poznání světa, který v románech zažila. A podle Nejedlého je to i důvod, proč nakonec svolila se svatbou s Josefem Němcem, i přesto, že jej nemilovala. Jenže se zklamala, nejenže se nedostala na žádné lákavé místo, připadala si stejně nesvobodná jako když žila v jedné domácnosti se svou matkou. Všechny její ideje o poznání světa ztroskotaly, sice cestovala z místa na místo, ale ani jedno jí nedalo to, co hledala.

Až Polná jí ukázala úplně nový svět. Díky farářovi se jí do rukou dostala nová česká literatura, která pro ni byla překvapením; do teď znala jen kroniky a prosté knížky pro lid, jenže teď se dívala na český překlad Irwingovy *Alhambry*. Byla překvapená tím, že něco takového jde přeložit českým jazykem.

Vzpomněla si na babiččina slova o vlastenectví a rozhodla se zahodit všechny pokusy o literaturu v němčině a začala psát jen česky. Dá se tak říct, že to byla její babička, kdo z ní učinil českou spisovatelku.<sup>125</sup> Ještě větší a krásnější svět však poznala v Praze. Tam se setkala s opravdovými intelektuály a osobnostmi, které ji uchvátily; ze všech nejvíce pak básník Václav Bolemír Nebeský. Jeho myšlenky, ideje i přístup k životu jí byly vlastní, a proto i s jeho podněcováním začala psát své první básně. Avšak okouzlení nevydrželo věčně a Nebeský se rozhodl odstěhovat do Vídně; rozloučení zasadilo Němcové velikou ránu, kvůli které se nakonec rozhodla vrátit na místo pro ni doslova kouzelné, do Ratibořic.

Jenže i toto místo pro ni bylo ze začátku spíše zklamáním. Už dávno nebylo vše tak, jak bývalo, budovy byly zbourány, lidé mrtví, nebo se odstěhovali. I přesto si zde ale Němcová našla své dětství a svým dětem vykouzila obraz Ratibořic tak, jak je znala. Ani babička jí nechyběla, neboť pro ni nebylo pravdou, že tam není, byla všude, kam Němcová vkročila a ve všem, na co jen pomyslíla.<sup>126</sup> Našla zde znovu sama sebe a rozhodla se, že poezie není pro ni to pravé a místo ní začala psát pohádky a pověsti. Jak

---

<sup>125</sup> Tamtéž, str. 38.

<sup>126</sup> Tamtéž, str. 44.

Nebeský sám zmiňuje, nesnaží se vypravovat z pohledu historického nebo národopisného, naopak je pojímá z pohledu umělce, který chce tvořit umělecká díla. V pohádkách proto nenajdeme pouhý přepis lidového vyprávění, Němcová tam vkládá kus ze sebe, z vlastních myšlenek a touze po lásce, která vždy zvítězí. Motivy většinou navazuje hned za sebe, za pomoci nějakého prostředníka, což dává prostor střídání realistických scén s těmi pohádkovými a plnými fantasií.

Ani v Chodsku, kam se stěhovali se svým manželem posléze, neztratila svou uměleckou nit. Snad proto, že toto místo jí připomínalo milované Ratibořice a upevňovalo to, co si ze svého rodného městečka přinesla. Chodsko i Ratibořice porovnávala a díky tomu si doplňovala a utužovala pohled na venkov a celkové pojetí venkova, které si odnesla právě z Ratibořického údolí. To můžeme i vidět na díle *Obrázky z vesnického života na Chodsku*, kde to působí, jako kdyby si již připravovala půdu pro napsání *Babičky*.<sup>127</sup>

V další kapitole se Nejedlý zaměřuje na smýšlení Němcové, co pro ni vlastně znamenal smysl života. Rovnou vyvrací, že by pro ni bylo blízké například náboženství, i postava babičky, která byla plna důvěry v Boží pomoc, se obracela spíše k ryze světské filosofii. Ani historické pojetí jí nebylo úplně blízké, ač rozhodně bližší než to náboženské. Historie si vážila, litovala toho, že někteří lidé nemají žádné znalosti o národních dějinách. I proto se snažila vyučovat děvčata ve svém okolí a půjčovala knihy sedlákům. Opravdu blízké jí ale bylo pojetí *sociální*. Nejen kvůli výchově babičky, ale i proto, že sama poznala bídu a útisk. Nejprve ji toto poznání udeřilo ve Všerubách, kde viděla opravdovou lidskou bídu bez příkras. O to více ji ale zasáhla situace roku 1847 v Domažlicích, kde vypukl hlad a navíc cholera. Ukázalo jí to nejen utrpení lidí, ale především také to, jak dokážou být zlí ti, co by mohli nejvíce pomoci. Například ani rok 1848 neviděla tak pozitivně jako jiní, jelikož bída zůstávala, nenechala se zlákat politickými akcemi. Všechnu nespravedlnost ukázala například na nařízení, že každý musí mít v rámci oslav za oknem minimálně čtyři svíčky. Jenže byly rodiny, kde je takový nákup doslova zruinoval a pokud si zakoupily svíčky, nezbyly jim peníze na jídlo. Navíc si na vlastenectví mnoho lidí jen hrálo, především pak kritizovala ženské spolky, které jen zastíraly svou bezmeznou marnivost a celé to „vlastencování“ pro ně i další bylo pouhou přetvářkou. Díky Klácelovi se navíc začala zajímat o socialistické a

---

<sup>127</sup> Tamtéž, str. 61.



komunistické nauky, tak horlivě, že jí tyto poznatky a myšlenky ovlivnily i následující díla a přístup k životu.

A přesně v této době byla podle Nejedlého již připravena stvořit své stěžejní dílo, *Babičku*, přestože to zabralo ještě nějaký čas. Jakkoliv si její přátelé mysleli, že jen ztrácí čas rozsáhlou korespondencí a že by konečně měla vydat něco velikého, sice jim neodporovala, ale ani je v tom neuposlechla. Němcová nebyla člověk, který by neměl vůli k práci, ale jednoduše potřebovala tu správnou chvíli, kdy začít takové dílo psát. Musela k něčemu takovému přilnout celou svou duší; to ostatně byla jedna z jejích nejhlavnějších vlastností. Jak v lidských vztazích, tak i ve své literární práci byla přítulná, a i přesto, že se několikrát spálila, se toto nezměnilo.<sup>128</sup> A ta chvíle přišla v momentu, kdy zažívala největší bídu a příkoří, ztrácela naději v lásku a do toho jí zemřel milovaný syn Hynek. Právě v ten moment byla správná chvíle napsat své stěžejní dílo – *Babičku*. Odvrátila se od hrozivé reality a ponořila se do vzpomínek na své dětství a do dob, kdy byla šťastná. Podle Nejedlého je *Babička* vzácný obraz našeho venkova v době předbřeznové; rozkošný obrázek Ratibořického údolí se všemi podrobnostmi, ale jistě i kniha životní moudrosti pro každého z nás, necht' jsme jakéhokoliv věku, stavu i smýšlení. Je to zkrátka jedna z těch vzácných knih, jež nejsou ničím z takových kategorií, poněvadž jsou všim, a každý v ní proto nalezne to, co hledá.<sup>129</sup> Úspěch jejího díla byl již v té době veliký, i proto, že se objevilo zrovna v jedné z nejsmutnějších dob českého života a literatury, podle Nejedlého to byl první světlý paprsek po Havlíčkovi. To viděla i nastupující literární generace v čele s Nerudou, Fričem, Hálkem a Heydukem.

Jakkoliv po vydání *Babičky* následoval rozmach její literatury a v dalších čtyřech letech vydala další díla, žádné z nich nedosáhlo hloubky a promyšlenosti, kterou oplývá *Babička*.

*Babička* byla totiž výsledek celého jejího života, kniha, kterou dokázala napsat jen životem zkoušená a vyspělá žena plná zkušeností a moudrosti. Takové dílo může být jen jedno. Ne, že by snad díla jako *Karla*, *Chyže pod horami* nebo *Divá Bára* nebyly kvalitně napsané a bez kazu, ale je tam vidět, že ona jiná vykreslená prostředí sice

---

<sup>128</sup> Tamtéž, str. 79.

<sup>129</sup> Tamtéž, str. 80.

Němcová miluje, ovšem nejsou to Ratibořice. Toto prostředí už Němcová nikdy znovu nepoužila, i přes úspěch *Babičky*, snad právě proto, že jej dokonale vyčerpala právě ve svém nejvýznamnějším díle.<sup>130</sup>

Co se týče zbytku jejího života, Nejedlý do detailů nezabíhá, celou knihu ukončuje slovy: „*Druhého dne nato, 21. ledna 1862, Němcová tiše zhasla.*“<sup>131</sup> Je zde totiž patrné, že se nechtěl pít po intimnostech, což kritizoval u některých jiných autorů, ale doopravdy se snažil přijít na kloub její umělecké stránce a tomu, co vedlo k tomu, aby napsala tak nezapomenutelné dílo, jaké *Babička* nesporně je. Jak ale psal již v předmluvě, není lehký úkol být průvodcem podstaty díla a osobnosti Boženy Němcové. Protože dílo a osobnost Boženy Němcové jsou, jako všechny velké pravdy a velké krásy, veliké především tím, že jsou nesmírně prosté.<sup>132</sup>

## **2.5 MILENA ŠTRÁFELDOVÁ: DORA – MONOLOG DCERY BOŽENY NĚMCOVÉ 2012**

Jakožto nejnovější dílo o Boženě Němcové jsem si zvolila knihu od Mileny Štráfeldové. Ta se narodila roku 1956 v Praze a vystudovala obor teorie a dějiny kultury na Filosofické fakultě Karlovy univerzity. Zároveň vystřídala spoustu zaměstnání, od práce v knihovnách a muzeích přes ministerstvo kultury až Českou televizi, kde dělala redaktorku. Od roku 2001 působí v zahraničním vysílání Českého rozhlasu, kde se věnuje především českým krajanům a exilu. Kromě toho, že napsala knížku o Doře Němcové taktéž psala například o Lídě Baarové a její sestře Zorce, či o bývalém prezidentovi T.G. Masarykovi a Růženě Vackové. Je vidět, že si Štráfeldová vybírá výrazné osobnosti, které ji něčím zaujmou, ať už je to těžkým osudem či tím, co za svůj život dokázali.

Knihy *Dora – monolog dcery Boženy Němcové* je monodrama, které se odehrává za jednoho osamělého večera, kdy po padesáti letech od úmrtí matky Theodora vezme uschovanou korespondenci a začne se jí probírat. Začátek lze datovat k příležitosti 150. výročí úmrtí Boženy Němcové, kdy Milena Štráfeldová připravila dvouhodinový dokument o životě a díle slavné spisovatelky. V průběhu sbírání materiálů ji nejvíce

---

<sup>130</sup> Tamtéž, str. 150.

<sup>131</sup> Tamtéž, str. 157.

<sup>132</sup> Tamtéž, str. 15.

zaujala postava právě Theodory, snad nejméně známého dítěte Němcové.<sup>133</sup> A právě tento zájem umožnil vznik monodramatu, které se později dočkalo i knižního vydání. Celé dílo je scénickou montáží dopisů, zápisků a ukázek z díla spisovatelky, stejně tak je to ale náhled do psychologie staré ženy, která celý život trávila ve stínu své slavné a krásné matky. Není proto divu, že jsme svědky vývoje, kdy celý příběh začíná tím, že je Dora na svou matku rozzlobená a odhaluje různé věci, které jejich celkový vztah komplikovaly. Jak ale monolog pokračuje, Dora se naopak s matkou a její složitou povahou smiřuje, stejně jako sama se sebou.

Kniha je výjimečná v tom, že nám dává nejen vhled do pohledu někoho velmi blízkého Boženě Němcové, taktéž nám ale tuto ženu ukazuje v naprosto jiném světle. Zatímco v jiných dílech je spíše chválena a autoři se zaměřují na věci, které ji dělaly slavnou a oblíbenou, tady máme naopak zdůrazněna všechna negativa slavné ženy, které se do oficiálních textů a čítanek jen tak nedostanou.

Celá scéna začíná popisem pokoje, kde je kromě věšáku, stolu a židle také obraz zestárlé Němcové, proutěný košík, zrcadlo a vál na nudle, kdy vše působí omšelým dojmem. Posléze na scénu přichází i starší žena, odloží klobouk i síťovku se zelím, aby se mohla nijak zúčastněně začít probírat příchozími dopisy a pohlednicemi. Zprvu zmiňuje obyčejné pozdravy z výletu či pozvání na setkání abiturientek, pak si však přečte žádost o projev v rámci padesátého výročí úmrtí její matky. Nejprve se děsí, že přátelé chtějí přijít hned v neděli, že ani neví, co by jim povídala, hned na to si ovšem začne vzpomínat na poslední noc své matky, kdy u ní ani nebyla. Zmiňuje jistou hroznou ženskou Švajcerku a také to, jak hrozné poslední dny Němcové byly; neustále se potila, krvácela a páchla, jenže prádlo kvůli mrznutí téměř nešlo ani usušit. Dokonce je zde zmínka o tom, že se do něj zamotal i Erben, když přišel spisovatelku naposledy navštívit.

Kromě toho, že začne krájet zelí, celý monolog se stočí k výčitkám vlastencům, kteří si na ni vzpomenu až teď, po padesáti letech. Ptá se, kde byli tenkrát, když všichni trpěli bídou a hladu, kdy doma kromě chleba neměli takřka nic. To se o ně nikdo nezajímal, ale na pohřbu... „*Zato pak! Těch lidí na pohřbu! tisíce! A těch řečí! Najednou to byla*

---

<sup>133</sup> ŠTRÁFELDOVÁ, Milena: *Dora: monolog dcery Boženy Němcové: Osamělé večery Dory N.*, Praha: Práh, 2012. - 43 str., vyd.: Česká asociace rusistů. ISBN 978-80-7252-417-4, str. 39.

*Naše Slavná Spisovatelka! A že budou spisy a pomník a bůhvíco! Kdyby jí raději pomohli, když byl čas! Ale to je škoda mluvit.*“<sup>134</sup> Hned za tím následuje několik dopisů dokazujících, jak na tom byli špatně a kde všude si Němcová musela půjčovat peníze – psala například Janu Evangelistu Purkyňovi, Antonínu Markovi nebo Josefu Fričovi. A všechny tyto dopisy musela donášet právě Dora, zdůrazňujíc, že se v takových situacích div hanbou nepropadla.

Vzpomíná ale také na dobu před rokem 1853, kdy ještě žili s tátou v Ďarmotech a měli se dobře, už nikdy se tak dobře neměla. Jenže pak přišlo období, kdy začali být její rodiče pod policejním dohledem a do toho jim zemřel bratr Hynek. Její matka si prý jeho smrt nikdy neodpustila a vyčítala si, že tam nebyla ve chvíli, kdy ji nejvíce potřeboval.

Také je zde zmíněn pohřeb Havlíčka, kolem kterého je tolik mýtů. Rovnou vyvrací dlouho panující myšlenku, že to byla Němcová, která Havlíčkovi na rakev položila vavřínový věnec s trním a byla stejnou mučednicí jako on. *„Celé to ale bylo jinak! Havlíčkův švagr Jaroš chtěl vypravit jen malý, nenápadný pohřeb, bál se policie. A taky neměl moc peněz. Tak se toho ujal pan Fingerhut, co vařil pivo, bratr Vojty Náprstka. Všechno platil on! I ten trnový věnec a korunu na hlavu, a sám ho Havlíčkovi na rakev položil.*“<sup>135</sup> Neopomene ani zmínit, že po pohřbu trpěl jen její otec, ne matka, které si policie ani nevšimla. A že celá legenda o trnové koruně vznikla kvůli samotné Němcové, která si to vymyslela a šířila mezi své známé.

Což nebylo jediné, co Němcová dle Dory dělala špatně, taktéž prý často vyčítala svému synovi Karlovi nedostatek zájmu, že je vůči ní lhostejný, a navíc jej srovnávala s jeho mrtvým bratrem Hynkem. Ten by podle jejích slov nic takového nedopustil a nikdy by na svou matku nezapomněl. Dora se ale Karla zastává, že možná hodně kouřil a pil, ale že kdyby mohla, sama by od rodiny odešla. Dokonce i začne mluvit k matce, že by viděla, kam to Karel dotáhl, že mu nikdy nevěřila, ale on z nich všech došel nejdál. Chválí ale i Jaroslava, kterého označuje za jejího „mazánka“, kterým se stal po smrti Hynka. Lze zde vidět další výtky mezi řádky, kdy zmiňuje, jak jej poslala studovat na akademii, ale když tam trpěl bídou, místo peněz od Němcové dostal jen dopis.

---

<sup>134</sup> Tamtéž, str. 5.

<sup>135</sup> Tamtéž, str. 13.

Ve svém monologu se pak plynule přesouvá k tomu, že určitě všichni touží slyšet hlavně nějaké informace o mužích v matčině životě. Drby, jak je sama nazývá. Stěžuje si, že nikdy nikoho nenapadlo, jaké to muselo být pro ně jako děti, když si celá Praha šuškala, že má jejich matka nového „amanta“. Uznává ale nahlas, že měla milence, nejprve Nebeského a pak další, Helceleta, Lambla, Jurenku... Lambla nevědomky přebrala Sofii Rottové, což byl taktéž jeden z důvodů, proč se od ní její sestra, Johanna, také odvrátila. „*No, nevím... Mně by asi vadilo, kdyby mi ženicha přebrala nejlepší kamarádka... máma ale tyhle věci nějak nevnímala. Pamatuju, jak se u nás věčně střídaly návštěvy. Spousta všelijakých mužských, zpívalo se, tancovalo, hráli na piano, skoro až do rána. A všichni kolem mámy! Byly tam i jiné ženy, jenže si jich vlastně nikdo nevšímal. A máma koketovala na všechny strany, dobře jsem to viděla. On si každý myslí, že děti si podobných věcí nevšimnou. Ale všimnou! Ale všimli si toho i jiní, to se ví. Máma měla v Praze čím dál horší pověst...*“<sup>136</sup> Krásu Němcové taktéž zdůrazňuje, stejně ale jako to, že jí i její matka dávala najevo, že ona sama moc hezká není. Jak by taky mohla být, takové „*vytáhlé, ošklivé bidlo, s krkem plným hnisavých boulí.*“<sup>137</sup>

Kromě svých bratrů se v monologu ale zastává i svého otce. V té době už je považovaný za někoho, kdo Němcové spíše přitěžoval a ubližoval, něco takového ale Dora vyvrací: „*Jenže ono to, mámo, s tím otroctvím nebylo tak docela pravda! Vždyť ty sis vlastně celý život mohla dělat, cos chtěla. Dobrá, nejdřív jste se s tátou harcovali z místa na místo. Pak se ti to už ale začalo zajídat. A jak táta odešel do Uher, zůstalas sama v Praze. S těmi svými přáteli. A táta tě nechal!*“<sup>138</sup> Zmiňuje, že žádný mužský by neplatil ženě služku, jen aby mohla psát. Zvláště když doma leckdy neměli ani zlatku, přesto si Němcová nechala posílat jídlo z hospody.

„*Když na tebe vlastenci uspořádali sbírku, abychom měli vůbec na živobytí, tak jsi půlku peněz nastrkala těm svým bohémským kamarádům. Divíš se, že se pak k tobě lidé začali otáčet zády? Tys nad tátou ohrnovala nos, a on tě přitom měl rád, to mi nevymluvíš.*“<sup>139</sup> Obhajuje otce, že nemohl za to, že si na něj policie zasedla a hledala

---

<sup>136</sup> Tamtéž, str.23.

<sup>137</sup> Tamtéž, str. 18.

<sup>138</sup> Tamtéž, str. 25.

<sup>139</sup> Tamtéž, str. 26.

všemožné důvody, aby ho mohla zlomit. Uznává, že byl ale Němec zarytý a tvrdohlavý člověk, který se nechtěl vzdát svého vlastenectví.

Uznává, že u nich byly často hádky, taktéž ale přiznává, že u ní zůstaly všechny dopisy, kde se nachází i ten, který psala Vojtovi Náprstkovi o tom, jak je Dořin otec bil a vyhazoval z domu. „*Už's ale měla tak hrozné písmo, že se málem nedá přečíst. Jako bys to už ani nebyla ty! – Jenže právě tohle bude jednou všechny zajímat! Budou si říkat, jakás byla mučednice...*“<sup>140</sup> Připomíná taky, že si s otcem zažila své, přesto však pro ni byl dobrým otcem, po smrti její matky se o ni zajímal a staral, dokonce jí dohazoval inzeráty na různé pracovní pozice.

Zatímco otce hájí, matce vyčítá nouzi, například to, že musela nosit jeden pár zimních bot společně s ní a střídát se v nich. Tvrdí, že bylo jasné, že se nikdy nevdá, že by takovou „ohyzdu“ a k tomu chudou jako kostelní myš stejně nikdo nechtěl. „*Táta ze mne chtěl mít služku, a nakonec jsi ji ze mne udělala ty! Pamatuješ, když ses od táty stěhovala, cos mi všechno nakázala? Běhala jsem kvůli těm tvým pochůzkám celé dny, a pořád ti to nebylo vhod.*“<sup>141</sup>

I přes všechny výčitky však zmiňuje: „*Je mi to dnes líto, mámo. Víš ale, že mám od tebe všeho všudy jen sedm dopisů? A jen jednou jsi mi napsala, že se ti po mně stýská...*“<sup>142</sup> Poté zmiňuje zbytek svého života, jak se jí žilo a co dokázala. Přiznává, že měla poměr se ženatým otcem od rodiny, se kterým měla nakonec i malého chlapce. Ten však zemřel v pěti letech u nové rodiny, jelikož se ho vzdala. U jeho hrobu ale, dle svých slov, nikdy nebyla.

Celý monolog pak zakončuje slovy: „*Nic! Nic jim povídat nebudu. Tohle všechno je jen mezi námi. A co je tady v koši, to bych měla raději spálit. Jinak se na to vrhnou jako supi. –Koho skutečně zajímá, jaká jsi byla ty? Jací jsme byli my? A jaké to doopravdy bylo, žít vedle tebe? Jen samé drby, klevety a pomluvy, to chtějí slyšet! Ale ne ode mne! Ode mne teda ne!*“<sup>143</sup>

---

<sup>140</sup> Tamtéž, str. 30.

<sup>141</sup> Tamtéž, str. 32.

<sup>142</sup> Tamtéž, str. 34.

<sup>143</sup> Tamtéž, str. 36.

Právě zde dochází k jakémusi smíření s tím, že život vedle slavné spisovatelky nebyl jednoduchý ani pěkný, zároveň ale odmítá cokoli ze soukromého života poslat dál, mezi lidi, kteří se podle jejích slov nezajímali o osud jejich rodiny upřímně, ale spíše jako supi hledající nějaké nové informace, které by je mohly zaujmout. Je jasné, že jakkoliv je tento monolog inspirovaný rozhovorem, který poskytla svému jičínskému kolegovi Josefu Lelkovi, je hodně subjektivizovaný a je taktéž vidět, že Dora má vůči matce vyhraněný názor. Zažila si s ní spoustu těžkých a nešťastných chvil a neměla pro její způsob života moc pochopení; když si ale člověk představí, že si nasadí její boty a zkusí si chvíli žít ve stínu slavné spisovatelky, hned je mu jasné, že něco takového nebyl zrovna jednoduchý úděl.

### 3 BOŽENA NĚMCOVÁ V OBRAZECH

Za celý život Němcové se dochovalo hned několik spisovatelčinych portrétů. Informace o nich jsem čerpala především z dvou knih, z populárně naučné knihy Heleny Sobkové *Tajemství Barunky Panklové*, která je však pojata spíše beletristickým stylem a pak z odborné knihy *Život, dílo, doba*, konkrétně z kapitoly *Autentické podobizny Boženy Němcové* od Yvetty Dorflové a Lubomíra Sršně. V té upozorňují na to, jak jsou obrazy leckdy jen zpestřením textu, přitom mají ikonografické prameny daleko větší potenciál.<sup>144</sup> Taktéž vysvětlují vlastní rozdělení portrétů Němcové, které využívají. Dělí je na autentické portréty, mezi které patří ty, jež vznikly dle skutečnosti za života pózovaného případně těsně po smrti, ale stále dle jeho předlohy. Poté na odvozené, tedy na ty, které vznikaly dle jiného portrétu, a také na sporné. Spornými portréty jsou takové, které nedokážeme zaručeně přirovnat ke sledované osobě.<sup>145</sup>

Dle tohoto soupisu lze mezi autentické portréty zahrnout 1 olejomalbu, 1 kresbu, 4 daguerrotypie, 1 ambrotypii, 1 pannotypii a 2 fotografie. Ze všech autentických podobizen má povahu uměleckého díla nesporně jen ta od Hellicha, zbytek mají spíše charakter popisných dokumentů. Navíc se z deseti zmíněných portrétů zachovaly jen čtyři.<sup>146</sup>

Nejnámější portrét Boženy Němcové pochází z roku 1845, kdy spisovatelku namaloval Josef Vojtěch Hellich.<sup>147</sup> Slavný malíř historických námětů, především oltářních obrazů, zpočátku příležitostný portrétista. Pocházel z Choltic na Pardubicku, po vystudování Berglerovy akademie ale cestoval po celém světě. Navštívil Vídeň i Mnichov, největší inspiraci však nasbíral v Itálii, kde poznal nazarenismus a oblíbil si Raffaelův styl. Kromě Říma zkoumal nejruznější památky a galerie taktéž i ve Florencii, Janově anebo pak ve Francii či Anglii. Měl ambice se po návratu do Prahy stát ředitelem malířské akademie, nakonec ale přijal místo kustoda historických sbírek Českého muzea.<sup>148</sup>

---

<sup>144</sup> DORFLOVÁ, Yvetta – SRŠEŇ Lubomír: Autentické podobizny Boženy Němcové, in: HORKÝ, Milan, ed. a HORKÝ, Roman, ed. *Božena Němcová – život, dílo, doba*. Vyd. 2. Česká Skalice: Muzeum Boženy Němcové, 2012. 248 s. (35-47s.), 16 s. obr. příl. ISBN 978-80-260-1597-0., str. 35.

<sup>145</sup> Tamtéž, str. 36.

<sup>146</sup> Tamtéž, str. 37.

<sup>147</sup> Viz příloha č. 1.

<sup>148</sup> DORFLOVÁ, Yvetta – SRŠEŇ Lubomír, str.38.



Portrét Boženy Němcové není jen její nejznámější zobrazení, ale taktéž i jeho nejproslulejší dílo.

Podobizna ve formě olejomalby na plátně v téměř životní velikosti byla údajně namalována na podnět Františka Ladislava Čelakovského pro doktora Staňka a jeho salón, který Božena Němcová za svého pobytu v Praze velice často navštěvovala. Nejen, že byl vzadu na obraze nápis „*Josef Hellich portrétoval Boženu Němcovou na podnět F.L. Čelakovského r. 1845.*“,<sup>149</sup> i podle Heleny Sobkové měl být F. L. Čelakovský údajně vděčný za to, že Němcová ve své korespondenci tlumočila názor rodiny Staňkovy a na její popud si Antonie Reissová vzala za manžela ovdovělého Čelakovského.<sup>150</sup> Právě Antonie byla první, kterou Hellich namaloval, a až poté jejího manžela napadlo ztvárnit i její přítelkyni, Boženu.

Portrét jako takový není jen nejproslulejší, ale taktéž nejpovedenější. Zobrazuje Němcovou na vrcholu jejích sil, v nejlepších letech, kdy její krása byla jedním z jejích nejhlavnějších atributů. Jeho přijetí je až mimořádné, snad všichni obdivovatelé spisovatelky vnímají toto zobrazení jako jakousi ikonu, která přesně splňuje jejich představu, jež si udělali při čtení jejích děl a korespondencí udělali. Božena Němcová je na něm zobrazena ve svých dvaceti sedmi letech, ač vypadá daleko vyspěleji. Ve většině děl i lidmi, kteří ji znali, je popisována jako žena nezvyklé krásy s havraními vlasy a velkýma upřímnýma očima, která působí nevinným a něžným dojmem, což toto zobrazení od pohledu splňuje. Myšlenka, že na obraze vypadá Němcová tak jako vypadala skutečně, ale není úplně pravdivá, realita je trochu složitější.<sup>151</sup> Jak zmiňují Dorfllová a Sršeň: „*Hellich měl totiž akademické školení a byl silně ovlivněn italským malířstvím. Nemohl a nechtěl tedy tvořit běžné portréty v duchu biedermeieru, který byl úplným opakem. Zbavoval viděnou skutečnost nepodstatných, naturalistických náhodností a povyšoval ji do vyššího, nadčasového řádu, jenž je bližší věčné pravdy. Jeho portréty jsou tedy stylizované a idealizované. Tento nosný princip výtvarného umění převzal od Raffaela, kterého zbožňoval a často kopíroval, a od Leonarda da Vinci. Označení jeho portrétu B. Němcové jako „české Mony Lisy“ tedy není ve své*

---

<sup>149</sup> Tamtéž, str. 38.

<sup>150</sup> SOBKOVÁ, Helena. *Tajemství Barunky Panklové: nové úvahy o narození a původu Boženy Němcové*. Praha: Horizont, 1991. ISBN 8070120479, str. 1 84.

<sup>151</sup> DORFLOVÁ, Yveta – SRŠEŇ Lubomír, str. 40.

*podstatě nemyslné, nanejvýš nadnesené. Stylizace se na portrétu projevuje především lадnými a plynulými záhyby všech linií, které jakoby nikde nekončily, dále nepravděpodobným, a přesto půvabným a něžně mírným gestem pravé ruky, abstraktně zjednodušenými, odlehčenými prsty levice, vypuštěním nadbytečného motivu předpokládaného opěradla křesla či židle za levým ramenem, samozřejmě změnou barvy korálových náušnic na barvu zlatou z důvodů lepší barevné harmonie celku atd.“* Drahé šperky i luxusní šaty měla patrně půjčené od zámožné Lottinky Staňkové, jak sama okomentovala v dopisu Hanuši Jurenkovi: „*Ač dobře trefená jsem, přece už není obraz mé nynější podoby - jsem o mnoho starší od té doby - a pak ani кроj ani postavení moje, jak v obyčejí mám, se neshodují, to bylo gusto Staňkovic.*“<sup>152</sup> Právě ona zmíněná stylizace povyšovala dobový portrét na vyšší umělecký styl. Ideou bylo pro Hellicha romantické vlastenectví, které oslavovalo obroditele českého národa. Znamená to sice, že Hellichův portrét nebyl úplně reálný, ovšem splňoval představy, které měla česká společnost hned po smrti Němcové. Zároveň to s sebou ale přineslo negativa, jelikož malíř vytvořil jakousi představu světice, její současníci pak spisovatelku o to přísněji posuzovali a nelibě nesli jakýkoliv náznak jejího nemorálního chování.

Portrét byl namalován dvakrát, z pohledu laika se od sebe ony varianty ani neliší. Po chvíli si ale člověk povšimne detailů, jako rysy ve tváři nebo rozdíly v oděvu. Zajímavé je, že se dlouhou dobu nevědělo, který z nich je originál a který jen replika, jaký z nich je ten nacházející se na Pražském hradě a pro koho vlastně byl vytvořen. Důležitým rozdílem je pak pozadí, kdy jeden obraz má tmavé a ten druhý světlejší. Helena Sobková ve své knize dochází k závěru, že obraz s tmavým pozadím je originál, ten se světlejším pozadím replika vytvořená pro F. L. Čelakovského zhruba tři roky po originále.<sup>153</sup> Originál se dlouhou dobu předával v rodině Staňkových, v roce 1939 byl však prodán dědičkou po nejstarším synovi pana doktora Staňka Kanceláři republiky prezidenta, potažmo Alici Masarykové. Momentálně je tak součástí sbírek Pražského hradu a do roku 2006 byl vystaven v expozici Lobkovického paláce na Pražském hradě. Kopie je stále v soukromé sbírce považována za rodinný klenot.

---

<sup>152</sup> Tamtéž, str.39.

<sup>153</sup> SOBKOVA, str. 196.

Originální verze od Hellicha byla několikrát kopírována. Jedna zdařilá kopie namalovaná Janou Lukešovou momentálně visí v Lobkovickém paláci jako součást historické expozice, stejně tak povedená je ta od Bohuslava Slánského. Ta zdobila pracovnu ředitele Památníku národního písemnictví v Praze, odkud však byla odcizena. Kromě kopií chaos v jednotlivých obrazech vyvolal i Josef Polák, který prohlásil portrét namalovaný Adolfem Kašparem roku 1903 za dílo Josefa Hellicha a označil jej za zasnubní či stavební portrét pro Barunku Panklovou. Adolf Kašpar se sice v díle Hellicha inspiroval, ovšem dotvořil ho dle svých představ. Navíc Hellich v době zasnub i svatby Barunky Panklové ani nebyl v Čechách.<sup>154</sup>

Další známý portrét Boženy Němcové pochází z Domažlic, přičemž je to tentokrát fotografie, která se na světlo světa dostala až po víc jak století. Byla nalezena v roce 1950 v domažlickém muzeu ve sbírce amatérských fotografií od Vojtěcha Kramera. Ač fotografie není úplně ostrá, jsou jasně vidět veliké oči, dlouhý krk i výraznější nos. Celkově je tato fotografie podobná daguerrotypickému portrétu z jejího pobytu v Praze. Jako kdyby spisovatelka ani nestárла. Dle Heleny Sobkové lze z tváře ženy vyčíst jak její povahu, tak i inteligenci a opravdovost. Typickým znakem při portrétování Boženy Němcové ve všech případech je to, že se na žádné podobizně nesměje a nepózuje. Tváří se přirozeně, bez jakéhokoliv náznaku koketérie. Nemá tendenci se činit krásnější a lepší.<sup>155</sup>

Další fotografie pochází z roku 1852 a jde o jediný společný snímek s dětmi.<sup>156</sup> Patrně byl pořízen buď těsně před odjezdem za Němcem do Uher, anebo pak po příjezdu zpátky do Prahy. Jasně však je, že jinou fotografii s jejími dětmi k dispozici nemáme a ani tato se nedochovala.<sup>157</sup> Jako na každé fotografii, i zde se Božena Němcová tváří vážně, přesto však vypadá zdravě a spokojeně, což naznačují i plné tváře a brada. Dle Heleny Sobkové z ní taktéž vyzařuje jakási jistota, uspokojení a hrdost, kterou mívají milující matky uprostřed svých dětí. Své děti opravdu milovala a snažila se jim dopřát, co mohla. Podle vzpomínek Dory Němcové si na tuto daguerrotypii děti Němcových

---

<sup>154</sup> DORFLOVÁ, Yveta – SRŠEŇ Lubomír, str. 35.

<sup>155</sup> SOBKOVÁ, str. 207.

<sup>156</sup> Viz příloha č. 2.

<sup>157</sup> DORFLOVÁ, Yveta – SRŠEŇ Lubomír, str.44.

šetřily od Nového roku, načež jí poslaly otci do Uher.<sup>158</sup> Zajímavostí pak je, že na portrétech pocházejících z doby po roce 1852 náhle Němcová mění účes. Do té doby si vlasy rozdělovala uprostřed čela a sčesávala přes uši dozadu, takže uzel svázaný vzadu nebyl z profilu vidět. Poté už si vlasy, snad kvůli jejich počínajícímu úpadku, sčesává přes čelo dozadu, což může značně pomoci v určování doby pořízení fotografie.

Za zmínku rozhodně stojí taktéž fotografie z doby, kdy Božena Němcová psala Babičku. Datace této fotografie je složitá, někteří ji zasazovali do 40. let, další až do 50. let, proto se to nakonec usneslo na „doby, kdy psala Babičku“.<sup>159</sup> Podle této fotografie, která je zachována v Náprstkově muzeu, pak vzniká velmi povedená a známá litografie Josefa Farského z roku 1862.<sup>160</sup> Je jasné, že už je na ní spisovatelka v pokročilém věku, zhruba kolem čtyřiceti let, přesto je však stále krásná a nevypadá nijak nemocně. Vidíme zde právě onen změněný účes, který jí odhaluje celé čelo, stejně tak zde snad poprvé vidíme větší kus ušních lalůček. Je jasné, i dle o něco tvrdších rysů v obličejí, že už má za sebou spisovatelka velmi těžká a krutá období, která se na ní podepsala, nějakým způsobem si ale stále dokáže udržet mladistvý a přitažlivý vzhled.

Opravdovou změnu vidíme až na jejím úplně posledním portrétu z roku 1859.<sup>161</sup> Nedá se říct, že by ztratila všechny prvky své původní krásy, ovšem rozhodně se člověk dívá na ženu poznamenanou nemocí a strádáním, a na někoho úplně odlišeného od toho, kdo byl zobrazen na portrétu například Josefa Hellicha. Propadlé tváře, pohublá postava, zapadlé oči i ústa... vše naznačuje prožitý smutek a utrpení. Největší česká spisovatelka, která svými pohádkami a povídkami rozdávala radost, jas a víru v lásku a dobro, se ocitla na prahu života, který jí neuměl splatit stejným dílem.<sup>162</sup> Pro někoho snad může být škoda, že je jeden z nejznámějších portrétů této spisovatelky ten, kde vypadá nejhůře, zasažena nemocí i všemi svými problémy, ovšem zároveň ukazuje i její obrovskou vnitřní sílu a snahu bojovat i přes to všechno, čím si za svůj život musela projít.

---

<sup>158</sup> Tamtéž, str. 45.

<sup>159</sup> Tamtéž, str. 46.

<sup>160</sup> viz příloha č. 3

<sup>161</sup> viz příloha č. 4

<sup>162</sup> SOBKOVA, str. 234.

## 4 FILMOVÁ DÍLA

Stejně jako u děl literárních, ani filmová díla nelze obsáhnout všechna. Projevila se proto snaha vybrat taková díla, která ukazují různé úseky života Němcové a zároveň i rozdílné přístupy režisérů. Např. film Evy Marie Bergerové je nutné zmínit i jen díky tomu, že je úplně první inscenací, která byla o této spisovatelce natočena. Filmy *Horoucí srdce* a *Veronika* zase spadají do tvorby velmi kontroverzního režiséra, který je zároveň pokládán za jednoho z nejlepších své doby. Výjimečný je také tím, že zatímco jiní režiséři nedokázali natočit ani jeden film o Němcové, Vávra natočil hned dva, a to za režimu, který v tomto ohledu nebyl dvakrát přívětivý. Oba ukazují Boženu Němcovou jako vlastenku a statečnou ženu, a to v době pro národ nelehké. *Vlčí Halíř* jsem vybrala proto, že pro změnu ukazuje život manželů na Chodsku, slovenský film *Ako listy jedného stromu* zase předává pohled na vztah Němcové ke Slovensku. Film německé režisérky jsem zvolila kvůli zahraničnímu pohledu na českou osobnost a zároveň i proto, že je to prozatím jediný hraný film, který vznikl po pádu komunismu. Poslední vybraný snímek vyniká svým zpracováním, jelikož jde o polohraný dokument, který může fungovat jako výuková pomůcka.

Kromě zmíněných filmových děl existují ještě další díla, která by si rozhodně zasloužila zmínit, ač na ně nevyšel prostor. Jde například o nikdy nezrealizovaný scénář od Věry Chytilové se jménem *Tvář naděje*<sup>163</sup> anebo snímek Františka Pavlíčka, tajně pořízený záznam představení z roku 1938, *Zpráva o pohřbívání v Čechách*.<sup>164</sup>

### 4.1 EVA MARIE BERGEROVÁ: BOŽENA NĚMCOVÁ 1961<sup>165</sup>

Úplně prvním pokusem o zpracování osobnosti Boženy Němcové v televizi byla televizní inscenace Božena Němcová vysílaná roku 1961 v Československé televizi. Z důvodu přímého vysílání hra bohužel nebyla zachována v archivu, v této době si tedy představu můžeme udělat jen podle dobových recenzí, vlastní názor ze zhlédnutí filmu člověk nezíská.

---

<sup>163</sup> CHYTILOVÁ, Věra: *Tvář Naděje* (Naše paní Božena). Dramatické umění 1989, Sv. 2, s. 145-195. [Scénář. 8f.].

<sup>164</sup> Dávno, dávno již tomu (*Zpráva o pohřbívání v Čechách*) / *Zpráva o pohřbívání v Čechách* (divadelní záznam) (1983) | ČSFD.cz. [online]. Copyright © Česká televize [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/206522-davno-davno-jiz-tomu-zprava-o-pohrbivani-v-cechach/prehled/>

<sup>165</sup> Božena Němcová (TV film) (1961) | V bazaru | ČSFD.cz. [online]. Copyright © 2001 [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/277252-bozena-nemcova/bazar/>

Televizní inscenace vznikla na motivy nezrealizovaného scénáře Jiřího Frieda z roku 1956. Autorkou byla Eva Marie Bergerová, divadelní, filmová a televizní režisérka a scénáristka, která žila mezi lety 1921 až 1986. Do hlavní role Boženy Němcové byla obsazena Dana Medřická, jejího manžela hrál Josef Bláha. Setkáváme se zde i s postavou Jurenky, kterého znázornil Rudolf Vodrážka, nebo s postavou Světlé, jež hrála Marta Kučírková. Dle soupisu postav, kdy vcelku důležitou roli hraje konfident Paul a jeho dcera, děj se patrně točil i okolo policejního dozoru, který musela Němcová snášet.

Jak již bylo řečeno, nemáme k této inscenaci mnoho detailů, jelikož tehdejší doba ani způsob zpracování nedal příliš mnoho možností k archivnímu uchování. Proto je těžké příběh jakkoliv rozebírat nebo hodnotit, je ale možné si alespoň udělat základní představu z dobových recenzí. Ty jsou víceméně spíše negativní a kritické, opět je ale třeba si uvědomit, že je nelze považovat za úplně stoprocentní zdroj:

*„E.M.Bergerová se ubírá hodně vyšlapanými cestami, nevyhýbá se vulgárností, sahá po snadném efektu a v jeho zájmu často zkresluje hrdinčin život i její dobu. [...] Vlastní osud Němcové byl rozvíjen v jednotlivých dramatických obrazech velmi střídavé hodnoty. U velkých historických osobností, které se nám vepsaly do srdce, bude ovšem vždy jednou z nejdůležitějších otázek, jak ukázat citlivě jejich soukromí. Aby před námi byl živý člověk, a ne bronz, a aby se zároveň nekramařilo s něčím, co zasluhuje největší šetrnost. Určitě se to nedá dělat tak, jak vylíčila Bergerová lásku Němcové k Jurenkovi. Inscenace se dotýkala citově zjitřeného místa bez taktu, chyběla jí potřebná básnická zkratka, cudnost. Ve scénáři velmi nízké literární úrovni, zápasila D.Medřická s překážkami, jež byly i nad její hereckou zkušenost. Charakter Němcové vystupoval před námi na mnoha místech křečovitě, málokdy se nám ukázal hlubší průhled do jejího nitra, rozvíjel se, jako ostatně celá hra, převážně po vnějškové linii. Strojeně, banálně, působily zvláště scény, kdy Němcová tvoří, a navíc pak závěr v němž si Němcová ověřuje nesmrtelnost své Babičky. Představení bylo tentokrát i technicky pod průměr, spolu s nápovědou jsme si víc než často vyposlechli hluk představovaných kulis. Uzavřeme stručně: večer byl básnickou prohrou, dramaturgickým polotvarem. Něco podobného by se na našich obrazkách objevovat nemělo.“<sup>166</sup>*

---

<sup>166</sup> Petrmich, Jan, *Viděli jsme na televizní obrazovce*, Rudé právo. Roč.41, 1961, č. 111, 22.4., s.4

„[...] Povrchním a sentimentalizujícím zpracováním historických faktů vznikla však jen hra o nešťastné, nepochopené ženě z minulého století, o jakési chudé paní Bovaryové, a nikoliv o české spisovatelce a myslitelce vysokých morálních hodnot. Jen málo scén, a mezi nimi závěrečná u nakladatele Pospíšila, snad nejlepší ze všech – nám připomíná její velký odkaz. [...] proč Bergerová traktovala divákům Boženin hluboký, čistý vztah k mediku Jurenkovi jako div ne historiku z laciných ženských románů, proč vůbec pokládala za nutné tento vztah rozpitvávat(a ještě bez náležitého taktu), proč je ve hře scéna s domácím, který Němcové dělá milostné návrhy, když na jiné důležitější události z jejího života nezbylo autorce ve hře pochopitelně místo, proč onen povrchní pohled na Josefa Němce, jenž si zasluhoval rozhodně výraznější charakterové kresby(a ne jen jako žárlivý manžel), atd... V roli Boženy Němcové jsme na obrazovce viděli Danu Medřickou. Měla věrnou masku, ale její hlas a gesta nedokázaly diváky přesvědčit, že mají před sebou někoho jiného než Danu Medřickou...“<sup>167</sup>

## 4.2 OTAKAR VÁVRA: HOROUČÍ SRDCE 1962<sup>168</sup>

Zatímco se televizní inscenace Bergerové nedochovala, Otakaru Vávrovi se podařilo něco, co už žádnému dalšímu režisérovi ne. Na námět osoby Boženy Němcové natočil nejen jeden, ale dokonce rovnou dva filmy. Jedním z nich je právě *Horoucí srdce*, které mělo premiéru v roce 1962, druhým pak film *Veronika*, který se na světlo světa dostává o více než dvacet let později.

Film *Horoucí srdce* Otakar Vávra převzal po Jiřím Krejčíkovi, který měl původně točit životopisný snímek vězající se na chystané 100. výročí úmrtí Němcové, ovšem kvůli všemožným konfliktům mu bylo režírování filmu odepřeno. Protože se ale výročí blížilo a takový film byl opravdu žádán, práci na něm nakonec převzal právě Otakar Vávra.

Otakar Vávra byl filmový režisér, scenárista a pedagog narozený 28. února 1911 v Hradci Králové. Svůj první scénář celovečerního filmu napsal v roce 1931 a jako

---

<sup>167</sup> Vondra, Václav. Hra o Boženě Němcové na obrazovce: Počkat by se vyplatilo. *Práce*. Roč. 17, 1961, č. 96, 22.4., s. 5.

<sup>168</sup> *Horoucí srdce* (1962) | ČSFD.cz. *Česko-Slovenská filmová databáze* | ČSFD.cz [online]. Copyright © Filmové studio Barrandov [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/9451-horouci-srdce/prehled/>

filmový režisér debutoval roku 1937 přepisem Jiráskovy *Filosofské historie*<sup>169</sup>. Názory na jeho osobu jsou rozporuplné, často je popisován jako nejkontroverznější představitel českého filmu, jelikož se dokázal přizpůsobit každému režimu a točil i ve chvílích, kdy to bylo jiným odepřeno. Na druhou stranu je pokládán za jednu z nejpřínosnějších osobností, svými filmy inspiroval i své mnohé následovníky. Mezi jeho nejúspěšnější snímky patří například *Romance pro křídlovku*, *Kladivo na čarodějnice* nebo trilogie husitská, *Jan Hus*, *Jan Žižka a Proti všem*. Jiří Menzel o něm napsal: „*V době, kdy byl film u nás většinou v rukách tvůrců pologramotných, nebo v nejlepší případě lidí intuitivních, byl Otakar Vávra první, kdo se začal věnovat filmové profesi nejen vážně, ale i poučeně. O všechny své zkušenosti se s mladšími generacemi rozdělil. Měl-li by tedy někdy někde stát nějaký český filmový památník, mělo by na něm být vytesáno jednoduchým písmem: Otakar Vávra se zasloužil o český film.*“<sup>170</sup>

Co se týče natáčení filmu *Horoucí srdce*, sám autor to popisuje takto: „*Režisér Krejčík připravoval k stému výročí úmrtí Boženy Němcové životopisný film Božena Němcová. Druhý rok vyhledával herce s celým filmovým štábem a jako obvykle se nemohl rozhodnout. Štáb se bouřil, protože přípravy se nehýbaly z místa, a tak ústřední ředitel Jiří Marek s ředitelem studia Eduardem Hofmanem celou práci zastavili a film Krejčíkovi odebrali. Jednalo se o to, jestli bude film k výročí natočen. Na tohle téma jsem myslel už dávno, a tak jsem převzal režii Boženy Němcové s podmínkou, že si napíšu nový scénář s Františkem Pavlíčkem. Chtěl jsem vytvořit pokud možno pravdivý obraz této moderní ženy a spisovatelky, ale k úplné pravdivosti se nám postavila do cesty oficiální legenda o národní svatě, která neodpovídala skutečnosti. Pro hlavní postavu jsem zvolil Jiřinu Švorcovou, která mohla vytvořit roli emancipované ženy, ale nedostávalo se jí toho hlubokého citu a ženské přitažlivosti, pro tu roli nezbytných. Byl jsem však tísněn časem a věděl jsem, že v tu dobu přesné obsazení v Čechách nenajdu, Jana Hlaváčová byla ještě příliš mladá.*“<sup>171</sup>

---

<sup>169</sup> KRATOCHVÍL, Miloš Václav a VÁVRA, Otakar. *Třikrát před kamerou: [Filmové scénáře]*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1986. 261 s., [64] s. barev. obr. příl., str. 260.

<sup>170</sup> VÁVRA, Otakar. *Podivný život režiséra: obrazy vzpomínek*. Praha: Prostor, 1996. 366 s., [40] s. il. Portréty; sv. 3. ISBN 80-85190-42-7., str. 11.

<sup>171</sup> Tamtéž, str. 217.



František Pavlíček byl český dramatik a scenárista, žijící mezi lety 1923–2004. Stal se dokonce i uměleckým ředitelem Divadla na Vinohradech, ovšem po roce 1970 byl nucen opustit všechna místa týkající se kultury a stal se zakázaným autorem. Jeho hry tak byly až do roku 1989 hrány pod pseudonymy. Jana Hlaváčová, která byla podle Vávry tou správnou herečkou pro znázornění Němcové, pak hrála tuto roli ve filmu *Veronika*.

Jak již bylo zmíněno, hlavní roli v *Horoucím srdci* získala Jiřina Švorcová. Podle Vávry nebyla dokonalou představitelkou a raději by si vybral někoho více ženského, kdo by lépe dokázal vykreslit smyslnou ženskost, a přitom jakousi cudnost. Vzhledem byla stylizována do obrazů, které se dochovaly právě z období mezi lety 1851 až 1856, tedy je na ní poznat pokročilejší věk, stále ale nepostrádá přitažlivost. Josefa Němce si zahrál Radovan Lukavský, stejně jako ve filmu *Kavčiaka*. Tady je však Němec kladen do pozice, která z něj vyloženě ukazuje jen to nejhorší. Ukazuje jeho žárlivou, až despotickou stránku, kdy není tolerantní vůči své ženě ani vůči tomu, co se snaží vytvořit svou literární činností, a naopak Němcová je stavěna do pozice oběti a ženy, která musí prožívat všechny útrapy a nedostává se jí ani pochopení, ani projevu jakékoliv kladnější emoce. Jsme tak svědky typického černobílého zpracování, které nedává prostoru pro šedé zóny.

Celý snímek otevírají známá slova z korespondence Němcové, využitá například i v polohraném dokumentu *Ljuby Václavové*. „*Kdybych měla volit, tedy bych si přála narodit se znova as za dvě stě let, anebo ještě později, neboť nevím, bude-li do té doby takový svět, v jakém bych já chtěla žít s rozkoší.*“ Děj jako takový se zaměřuje na události mezi lety 1851-1856, kdy se národ stále snaží zpracovat prohru revoluce, kterou přinesl rok 1848. Prvotní scénou je odjezd Němce do Uher, kde se i na nádraží pře se svou manželkou, která nechce jet s ním. Naopak zůstává v Praze a stýká se s pražskou společností v salónu u Staňků. Zdůrazněno je tu především přátelství s Purkyněm a sestrami Rottovými, stejně tak důležitý je i vztah s doktorem Lamblem. Jakkoliv je známo, že měla Němcová blízko hned k několika mužům za celý svůj život, jakýkoliv romantický vztah je ve filmu naznačen velice cudně a nenápadně, a ještě je směřován právě jen k postavě doktora Lambly. Většina intimnějších scén, jako například setkání v Lamblově pracovně nebo polibek při odjezdu Němcové za

manželem, je natočena tak, že se kamera detailně soustředí na jejich spojené dlaně a nechává diváka si zbytek detailů domyslet. Symbol rukou je zdůrazněn třeba i ve scéně umírajícího Hynka, kterému vypadne z dlaní jablko.

V Ďarmotech, kam se přestěhuje i kvůli naléhání své přítelkyně Karolíny Světlé bojíci se o její pověst v souvislosti s Lambem, se necítí dvakrát šťastná, za čímž stojí i fakt, že je její manžel neustále sledován a vyšetřován. Nakonec je dokonce suspendován, přičemž už takto těžkou situaci zhorší dopis o stavu jejich nejstaršího syna, který je vážně nemocný. Němcová se tuto informaci kvůli policejnímu dohledu dozvídá pozdě a přijíždí do Prahy tak akorát, aby stihla jeho poslední chvíle života. Právě smrt jejího syna je důvodem pro počátek psaní jejího nejznámějšího díla – *Babičky*. To se stává právě tím zlomem, ke kterému celý film směřuje. Celá nelehká cesta k napsání tak důležitého díla je zakončena předčítáním z dokončené knihy. Nejprve divák vidí Němcovou, jak píše další a další řádky do knihy, z temného pokoje je pak ale přenesen na rozlehlé louky a pole v Ratibořicích. Celá scéna je doplněna předčítáním psaného textu, aby se obraz mohl uzavřít zpátky v pražském pokoji, kde již ale tentokrát sedí přítel Boženy, se kterými se spisovatelka dělí o to, co již napsala.

Její přátelé se od ní ale pomalu odvrací, jelikož se Němcová stýká s lidmi, kteří nejsou v jejich očích úplně vhodní, především pak s Bendlem, a kazí si tím své dobré jméno. To je jeden z důvodů, proč se Němcová nadobro rozchází se Světlou poté, co část peněz, které dostane, předá právě Bendlovi. Vztah se Světlou, podrobněji popsany v první kapitole práce, je jedním z důležitých mezníků, který si režiséři často vybírají. Dá se na něm totiž ukázat nejen vztah Němcové k penězům, ale taktéž i její naivita a snaha vyjít vstříc všem okolo sebe. Mezitím se Němec vrací z Uher, dochází však k ještě větším neshodám a hádkám, i přestože se jeho manželce konečně podařilo vydat první vydání *Babičky*, na což je sice hrdý, ovšem ztráta zaměstnání a celkový neúspěch ho ničí. K *Babičce* se vracíme ještě jednou, a to ve scéně po odjezdu Lamba do Francie, kdy Němcová usedá k psaní a svou knihu dopisuje. Zatímco sepisuje úmrtí babičky, scéna se přesouvá do vzpomínek, kdy divák spatří starou vrásčitou ženu s detailem na její oči, které se pomalu mění na mladší a mladší, až se jimi dívá malá Barunka. Celý výjev končí, když Dora nalezne svou matku spící u stolu.

Na smrt babičky v knize pak navazuje i smrt Karla Havlíčka Borovského. Jedna z chvilí, kdy se oba manželé sjednotí a dělají vše proto, aby podpořili jeho pohřeb. Josef dokonce podpoří Boženu v rozhodnutí položit na rakev zemřelého trnovou korunu, jakkoliv nebezpečné gesto to v té době bylo.

Autoři o filmu v úvodu scénáře *Horoucí srdce* řekli: „*Není možné říci o Boženě Němcové jediným filmem vše, nelze dokonce ani vyslovit vše podstatné. Soustředili jsme se proto v jejím portrétu na základní rysy její osobnosti. Na její lidskou prostotu, na její láskyplný vztah k lidem, na zásadovost a důslednost politického stanoviska, na občanskou a lidskou statečnost, s níž podřídila své osobní starosti dílu, diktovanému společenskou potřebou.*”<sup>172</sup>

Je jasné, že režisér chtěl vykreslit co nejpravdivější podobu slavné spisovatelky, zároveň je však velmi ovlivňován dobou, ve které natáčel. Na každý aspekt života Němcové, ať už její literární činnost, pobyt v zahraničí, vlastenecký přístup, manželství či romantické vztahy, je pohlíženo očima tehdejšího režimu. I kvůli tomu film působí černobíle a spisovatelka byla spíše zidealizována. Už jen zdůrazněné scény s Karlem Havlíčkem Borovským, kde je Němcová stavěna do pozice nadšené vlastenky a statečné bojovnice. Nebojí se vedle něj kráčet po ulici, a dokonce ani položit trnovou korunu na rakev, i přestože je to pokládáno za provokaci a výsměch do Vídně. Taktéž všechny milostné scény jsou zjednodušeny až zakryty poukázáním na detail rukou.

Přesto se ale Vávrovi podařilo vykreslit nezvykle emancipovanou ženu, která se uměla rozhodovat sama za sebe a neohlížela se na zbytek společnosti, čímž ale nevyhovovala dobové představě tehdejší vdané ženy a matky. Naopak byla dle tohoto zpracování statečnou bojovnicí za pravdu a vlastenectví, která se neobávala ani přátelství s lidmi nepohodlnými tehdejšímu režimu. Zde můžeme vidět paralelu s režimem, ve kterém točil právě Vávra. Jak za Bachova absolutismu, tak i v 50. a 60. letech 20. století docházelo k politickým procesům, útlaku obyvatel a cenzuře. Božena Němcová tak může být viděna jako vzor, ke kterému by měli vzhlížet.

---

<sup>172</sup> VÁVRA, O., PAVLÍČEK, Fr., *Úvodní slova scénáře filmu Horoucí srdce.*, r. 1962, Filmové studio Barrandov.

### 4.3 JAROSLAV NOVOTNÝ: VLČÍ HALÍŘ 1975<sup>173</sup>

Dalším zpracováním o Boženě Němcové je černobílá televizní inscenace na motivy románu *Paní komisarka*<sup>174</sup> Jindřicha Šimona Baara, což byl český katolický kněz, básník a spisovatel. Román je součástí tzv. chodské trilogie, společně s romány *Osmáctyřicátníci* a *Lůsy*. Režii měl v rukou Jaroslav Novotný, scénář sepsal Lukáš Luhan. Děj se odehrává na Chodsku, přičemž sleduje dobu, kdy Božena Němcová pobývala se svým manželem a dětmi na Domažlicku.

Zatímco knihy jsou plné důkladných popisů chodského folklóru, zvyků a obyčejů, televizní zpracování je v tomto ohledu stručnější a soustředí se spíše na hlavní děj. I ten se však od knižní předlohy liší, například je úplně vynechána postava faráře Fastra, který podporuje obrozeneckou činnost. Částečně je však nahrazen písařem Bílkem, který je taktéž vzdělanec, ovšem zároveň s tím je zapleten i do podvodů městských pánů. Právě městských pánů se týkají obě hlavní linky. Jedna tkví v tom, že trvá neutuchající spor o lesy mezi pány a sedláky, druhá zase sleduje Josefa Němce, který se snaží pochyťat místní pytláky. Nejen, že zjišťuje, že pašeráci jsou za jedno s radními, ale taktéž že je hned několik členů finanční správy zapleteno do korupce a podplácení za tzv. „Vlčí halíř“. Celý děj vrcholí tím, že díky jeho pomoci sedláci vyhrávají spor o lesy, ovšem kvůli tomu na sebe strhne nechtěnou pozornost. Za jeho činy, a především i činy jeho manželky, kdy jsou obviněni z přehnaného vlastenectví, je pak odvolán z úřadu.

Božena Němcová v tomto příběhu hraje spíše vedlejší roli. Sledujeme to, jak na sebe strhává pozornost všech místních, nejen svou krásou a vzdělaností, taktéž i neskrývanou náklonností ke zdejším sedlákům. Těm rozdává české knihy a snaží se zjistit něco o jejich tradicích a kultuře, aby o tom následně mohla psát. Daleko větší roli zde má právě její manžel, Josef Němec. Televizní inscenace nám dává náhled do jeho charakteru; vidíme muže spravedlivého a s vysokými morálními hodnotami, který se nenechá upláctet, i kdyby to finanční strážce jeho rodiny velmi pomohlo. Jedná podle toho, co si

---

<sup>173</sup> Vlčí halíř (TV film) (1975) | ČSFD.cz. [online]. Copyright © Česká televize [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/224156-vlci-halir/prehled/>

<sup>174</sup> BAAR, Jindřich Šimon. *Paní komisarka: 1. díl Chodské trilogie*. Praha: Československý spisovatel, 1958.

myslí, že je správné, je spolehlivý a nepřivírá oči nad žádným ze zločinů. Taktéž je vlastencem, jakkoliv to třeba neukazuje tolik, jako jeho manželka.

Ostatně i jejich vztah je v tomto díle velmi pěkně ukázán, Němec svou ženu respektuje a dává jí prostor, což oceňuje i samotná Němcová, když lidi okolo informuje, že s mužem mají vzájemnou dohodu o tom, že se nebudou vměšovat do záležitostí toho druhého. Ovšem zároveň s tím je stále žárlivým manželem, což dokazuje jiná scéna z televizní inscenace, kde Josef Němec své manželce vyčítá báseň, která vyšla v novinách a viditelně oslavuje právě ji, a to od spisovatele Nebeského. I přes jeho žárlivost a výbušnost si však uchovává lásku ke své ženě a vzájemný respekt. Němec tu tak není až přehnaně démonizován, jak to obvykle bývá. Snad i proto, že je děj zasazen do jednoho ze šťastnějších období manželů, kdy si oba z větší části rozuměli a spojovala je jejich touha dělat změny a podporovat vlastenectví. Snažili se vybudovat rovnocenné partnerství.

Viditelné harmonii mezi oběma manželky napomáhá i obsazení do hlavních rolí. Zatímco Josefa Němce hraje Radoslav Brzobohatý, spisovatelku ztvárnila Jana Březinová. O tom, že je Radoslav Brzobohatý bezesporu velmi dobrou volbou se nedá diskutovat, stejně tak i Jana Březinová působí jako minimálně vizuálně vyhovující. Vzhledem k tomu, že měla spíše vedlejší roli a scénářem předepsanou jasnou cestu, neměla až na pár scén takový prostor ukázat houževnatost a energičnost, kterou byla Němcová proslulá. Březinová ale oplývá osobnostním kouzlem a její vzhled ve filmu naznačuje, že se režisér Novotný nechal inspirovat portrétem od Hellicha. Ten ostatně, jak jsem již psala výše, je ze všech portrétů nejvíce uznáván.

Je jasné, že málokteré televizní zpracování dosáhne propracovanosti, kterou oplývá knižní předloha. Proto zde takřka úplně (až na pár scén) chybí popis chodských zvyků a tradic, stejně tak ani charakter samotné Němcové není vykreslen dopodrobna, což je způsobeno tím, že je spíše vedlejší postavou a není tím hlavním, co určuje celý děj. Příběh jako takový je jednoduchý a chvílemi mohou některé dialogy působit zdlouhavě. Stejně tak inscenace předpokládá orientaci v historických událostech, nesnaží se o vysvětlení děje. Celý příběh uzavírá rámec úřednické kanceláře, kdy je Němec nejprve jmenován do funkce a poté mu je zase odebrána.

## 4.4 VLADIMÍR KAVČIAK: AKO LISTY JEDNÉHO STROMU

1979<sup>175</sup>

Tento film je třetím pokusem o televizní zpracování tématu Boženy Němcové. Soustředí se především na období, kdy Němcová pobývala na Slovensku, na její vztah k této zemi, snahu odkrývat kulturu, lidové zvyky a tradice, které chtěla využít k psaní svých národních pohádek. Děj se točí okolo čtyř cest na Slovensko v atmosféře Bachovského absolutismu, objevují se taktéž scény v Praze nebo Litomyšli.

Co se týče hereckého obsazení, Boženu Němcovou si zahrála Dana Syslová, Josefa Němce Radovan Lukavský, stejně jako ve filmu *Veronika a Horoucí srdce* od Otakara Vávry. Karolínu Světlou znázornila Jana Šulcová a doktora Lambla zase Jan Kačer. Herecké obsazení je trefné, Dana Syslová v roli Němcové dává vyniknout jejímu specifickému charakteru, přičemž i Josef Němec je tentokrát ušetřen obvyklého klišé o žárlivém a tyranizujícím manželovi. Radovan Lukavský jej vyobrazuje sympaticky a příjemně, až na chvíle, kdy je zahrán do kouta všemožnými útrapami a poháněn vztekem nad vlastní bezmocí nucen bojovat se svými nadřízenými i s nespravedlností, kterou celá jeho rodina zažívá.

Snímek otevírá scéna, kdy již velice nemocná Němcová je odvážena manželem zpátky z Litomyšle do Prahy. Přesto však vzpomíná na dobu, kdy byla na Slovensku a chtěla by se vrátit zpět, přestože, jak jí manžel připomíná, „dětí nemají ani co nosit“. Děj se následně vrací do minulosti, místo nemocné spisovatelky vidíme ženu v plné síle, která se zrovna baví v salónu u Staňků v Praze. Je ukázáno, jak oblíbená a uznávána ve společnosti intelektuálů byla, stejně jako obdivována všemožnými muži. Kavčiak se zde nebojí ukázat její intimní vztah s doktorem Lamblem, do kterého se zamiluje. Přesto však nakonec i s dětmi odjíždí na svou první cestu na Slovensko v roce 1851.

Právě zde se skloubí obrazy slovenské divoké přírody, kulturních zvyků a tradic. Němcová chodí po kraji a hledá inspiraci pro své pohádky a pověsti, poznává exotiku romské kultury a všechny ostatní obyvatele. Dochází zde i k rozporům s manželem, který její nespoutané chování nepodporuje, jelikož mu kazí pověst. I tyto scény dávají

---

<sup>175</sup> Ako listy jedného stromu (TV film) (1979) | ČSFD.cz. [online]. Copyright © Archiv STV [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/221817-ako-listy-jedneho-stromu/prehled/>

nahlédnout do spisovatelčina charakteru; její touha po svobodě a nezávislosti, téměř dětinský přístup k některým věcem a jistá bezstarostnost a radost ze života. Mezi všemi ženami vynikala, vymykala se obvyklým konvencím, podle kterých se ženy byly zvyklé řídit.

Mezi první a druhou cestou na Slovensko pobývá v Praze, kde se opět setkává s Lambem a tentokrát i sestrami Rottovými. Znovu se však vydává za manželem, tentokrát začátkem roku 1852, do Ďarmot. Scénu otevírá rozhovor Němce se slovenským básníkem, jak je jeho manželka neobyčejná, že by Slovensko taktéž takovou osobnost potřebovalo, že mu připomíná carevnu Kateřinu II. Němec to sice odsouhlasí, ale mezi manžely začínají rozepře. Němcová nechce bydlet na Slovensku, chce zpátky do Prahy, přičemž odmítá i jakýkoliv důvěrnější kontakt se slovy, že mu nikdy nebude tou manželkou, kterou by potřeboval. I druhá návštěva Slovenska je plná obrazů krásné přírody, tentokrát už se ale do atmosféry vkrádá dusno, plynoucí z poznání, že i na Slovensko dosahuje Bachův absolutismus. Zjištění, že i zde lidi trpí z nejruznějších důvodů a často jen pro nic, nedokáže snést.

Ani další návrat zpátky do Prahy není na dlouho. Němec je povýšen, takže musí Němcová dodržet to, co slíbila, a to přestěhovat se do Uher za svým manželem. To je právě ona třetí cesta, která je ale pro oba manžele osudná. Němec je podezříván ze zločinů vůči císaři, a především podporování revoluce v roce 1848, přičemž mu nepomáhá ani aktivita jeho manželky. Nakonec je suspendován a je na něj nasazen policejní dohled. To je jeden z důvodů, proč včas nezjistí nemoc vlastního syna a Božena se stihne vrátit do Prahy jen proto, aby zažila jeho poslední chvílky života. Právě to ji ale, společně s jejím přítelem, podnítl k začátku psaní *Babičky*.

Kromě toho, že snímek poukazuje i na definitivní rozkol mezi Němcovou a Světlou, odhaluje i poslední nešťastné roky spisovatelčina života po boku jejího podobně nešťastného manžela. Jedna z jejích snad o osamostatnění je její poslední, čtvrtá cesta na Slovensko v roce 1855. Zde se snaží zlepšit si své zdraví návštěvami v lázních, taktéž ale hledá další inspiraci na pohádky a pověsti, kterými by si mohla vydělat. Svou činností je však podezřelá vládě, která ji nechá sledovat, načež celý hon po „nebezpečné“ spisovatelce končí jejím vykazáním zpátky do Prahy. Poslední scény filmu se odehrávají v Litomyšli, kde je již Němcová natolik nemocná, že není schopná

vyhovět závazkům, které slíbila svému nakladateli. Vyslovuje zde i jedno přání: „*Hlavně mě prosím po smrti nebalte do zlata, za živa jste se mě ani nezeptali, člověče, co je ti.*“

Inscenace se kromě slovenské přírody a tradic zaměřuje na samotnou Němcovou. Ukazuje ženský úděl, vykresluje jedny z nejtěžších životních útrap, které ženu mohly potkat; smrt jejího syna a suspendování jejího manžela, z čehož plynula bída pro ni i zbytek rodiny. Přesto všechno má však Němcová neustále naději v lepší svět. Uchovává si víru v lidi a doufá, že jednou bude přeci jen lépe.

Jak plyne čas, je taktéž velmi dobře vidět i proměna samotné spisovatelky. Zatímco první scény v pražském salóně u Staňků ukazují Němcovou jako nádhernou usměvavou ženu, připomínající tu z portrétu Hellicha, na dalších už je jasně vidět její stárnutí. Ke konci filmu připomíná spíše obraz pocházející od Josefa Farského, kde už jí je nějakých čtyřicet let a utrpěla mnohé životní rány. Poslední scény, kdy leží nemocná v posteli anebo ji Němec odváží zpátky do Prahy je naopak stylizovaná do podoby úplně poslední fotografie, která se zachovala. Vypadá totiž staře, nemocně, a především zdrceně celým svým životem.

Scénář k filmu napsala Alta Vášová, slovenská prozaička a scenáristka Mezi lety 1968–1970 pracovala jako dramaturgyně Televizní filmové tvorby Československé televize v Bratislavě. V době normalizace se pak, kvůli ztrátě zaměstnání, věnovala literární činnosti. K filmu se vrátila roku 1978, kdy začala pracovat jako scenáristka Slovenské filmové tvorby. Kromě scénáře k filmu *Ako listky jedného stromu* napsala další k snímkům jako *Pomsta starej dámy*, *Román o base* nebo *Sladké hry minulého léta*.<sup>176</sup>

Sama svou práci na scénáři v rozhovoru s Teréziou Rábekovou popsala takto: „*Mali sme štyroch synov a skoro žiadne príjmy a tak som požiadala o možnosť pracovať pre Literárno-dramatickú redakciu televízie. Našla som si správny kontakt... Dali mi možnosť spracovať scenár o Timrave, alebo o Němcovej. Mne bola v tom čase bližšia pani Božena, lebo som si ostro uvedomovala kontext obdobia útlaku a neslobody v ktorom žila ona a v ktorom som žila ja. Vážila som si Němcovú ako spisovateľku, ktorá vo svojej neslobodnej dobe ostala neuveriteľne slobodná. A potom aj to, že sme mali*

---

<sup>176</sup> ALTA VÁŠOVÁ | FTF VŠMU. FTF VŠMU | Per cinema ad astra [online]. Copyright © Filmov [cit. 10.07.2019]. Dostupné z: <http://ftfold.vsmu.sk/node/9045>



obe štyri deti – to všetko mi bolo veľmi blízke a tak som sa pustila do práce na scenári, ktorý som nazvala *Predo mnou tma, za mnou tma*. Volal sa tak preto, ale ten názov samozrejme neprešiel, teda volal sa tak preto, že jedna z línií scenára vychádzala z rozprávky. Môj scenár bol vyskladný, pospletaný z troch prameňov. Ako korbáč z prútia. Jeden prameň bol zázračný svet rozprávky, druhý tvorili Boženine stretnutia s výnimočnými ľuďmi toho obdobia, tretí bola vlastne realita jej života v biede. Peter, môj manžel a literárny vedec, sa nezaprel, doniesol mi strašne veľa podkladov a kníh o Božene Němcovej, medzi tými materiálmi boli aj listy, a tie ma úplne fascinovali. S chuťou som potom v dialógoch citovala, čo v nich Božena píše. Teraz už tie listy vyšli knižne, takže sa čitatelia môžu opájať jej osobnosťou, vnútornou slobodou a jej spôsobom života, rovnako ako vtedy ja.<sup>177</sup>

V ďalšej časti pak vysvetľuje, jaký názov se nakonec uchytil a taktéž proč se jí zpracování, které společně s režisérem stvořili, líbilo. Zmiňuje i přijetí v Čechách a na Slovensku, které bylo odlišné, především kvůli pojetí jednotlivých postav: „*Film nakrútil Vlado Kavčiak s kameramanom Vladom Hollošom. Kvôli finančnej náročnosti musel zredukovať rozprávkovú polohu, ktorú som predpísala, takže sa nerealizovali scény z rozprávok, ale boli tam skôr také záblesky a tiež poetické obrazy rozprávarky, ako rozpráva Božene Němcovej jednotlivé zázračné príbehy. Film mal veľmi dobrú odozvu v Čechách, kde sme dostali dobré kritiky*<sup>178</sup>, ktoré vedeli oceniť, že pani Božena bola prvýkrát zosadená z takej, ja to volám: „*hviezdoslavovskej polohy*“, keď vytvoríte z nejakého dejateľa figúru, ktorá nesmie mať záporné črty a musí byť na piedestáli. No v našom filme ľudia spoznali ženu z mäsa, krvi a kostí, s dobrými i horšími vlastnosťami. Naozaj tam zneli všetky životné peripetie z Boženinho slovenského obdobia. Ale Slováci, tí to brali ako urážku slovenských dejateľov, ktorí sa vo filme vyskytli – takže na Slovensku to prijala kritika s rozpakmi a v Čechách nadšene. Inak ten názov, ktorý vymyslel Vlado Kavčiak, *Ako listy jedného stromu*, na ten som si spomínala pri rozdelení Československa. Neskôr som napísala dlhšiu prózu o svojom

---

<sup>177</sup> Tamtéž.

<sup>178</sup> Bakešová Zdena, *Stále dobrý standard*, Mladá fronta, Roč. 36, 1980, č. 19, 23. 1., s. 4.

Holý Josef, *Skutečnost, představa, sen*, Rudé právo, Roč. 60, 1980, č. 14, 17. 1., s. 5.

Roubíček Zdeněk, *Slovenské cesty Boženy Němcové*, Zemědělské noviny, Roč. 36, 1980, č. 18, 22. 1., s. 2.

Spáčilová Mirka, *Týden na obrazovce*, Svobodné slovo, Roč. 36, 1980, č. 18, 22. 1., s. 5.

Veverka Milan, *Bratislavská Božena Němcová*, Rovnost, Roč. 95, 1980, č. 15, 18. 1., s. 5.

*stretnutí s Boženou při mojej práci na scénáři, tam som spomenula aj to<sup>179</sup>, že ten názov filmu získal silu práve vtedy, keď sa listy jedného stromu delili.“*

#### **4.5 OTAKAR VÁVRA: VERONIKA 1985<sup>180</sup>**

Když bylo Vávrovi 74 let, rozhodl se znovu vrátit k tématu Boženy Němcové a natočit druhý film, který se snažil přiblížit její život a stejně tak i společnost druhé poloviny 19. století. Na natáčení spolupracoval se spisovatelem Kratochvílem, který je autorem novely *Veronika*<sup>181</sup>, podle níž je scénář filmu volně sepsán. Miloš Václav Kratochvíl se narodil 6. ledna 1904 ve Vídni v rodině dvorního archiváře. Studoval obor historie a archivnictví na Univerzitě Karlově. Začínal populárně odbornými pracemi a postupně se přesunul k beletristickým knihám. S Otakarem Vávrou spolupracoval hned na několika scénářích podle svých děl, nejen na Veronice. V roce 1970 byl jmenován zasloužilým umělcem a titul národního umělce mu byl přidělen jen o čtyři roky později, v roce 1974.<sup>182</sup>

Scénář byl sepsán již koncem padesátých let, dva roky po vydání novely.<sup>183</sup> Film jako takový byl však natočen až o víc jak dvacet let později, za což patrně může především téma konfidentství, které patrně neprošlo kontrolou u tehdejšího režimu. Konfidentství, jak jej vykreslil Vávra s Kratochvílem, totiž mohlo připomínat obvyklou komunistickou praxi.

Sám Vávra ke scénáři napsal: „*Filmovou dramaturgií literárního tvaru novely Veronika jsme se spoluautorem scénáře M. V. Kratochvílem nezaměřili na vnější dějový konflikt mezi Veronikou a rakouskou policií, která donutí mladou dívku, aby se stala konfidentkou. Těžiště dějového sporu jsme vytvořili mezi láskou a obdivem Veroniky k Boženě Němcové, která v ní spatřuje jedinou, nejlepší přítelkyni, již se může svěřit se svým utrpením a zoufalstvím právě v době, kdy napsala svůj slavný román Babička jako únik ze strastí života do snů svého dětství. To znamenalo, že se z napínavého příběhu*

---

<sup>179</sup> Tamtéž.

<sup>180</sup> Veronika (1985) | ČSFD.cz. [online]. Copyright © Česká televize [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/9492-veronika/prehled/>

<sup>181</sup> KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Veronika: novela*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1956. 155 s. Edice ilustrovaných novel; sv. 6.

<sup>182</sup> KRATOCHVÍL, Miloš Václav a VÁVRA, Otakar. *Třikrát před kamerou: [Filmové scénáře]*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1986. 261 s., [64] s. barev. obr. příl, str. 260.

<sup>183</sup> Tamtéž, str. 262.

*stalo psychologické drama o hlubokém citovém vztahu dívky a ženy, v němž dívka svou lidskou opravdovost musí zaplatit životem. Film má líčit postupný vývoj tohoto vztahu se všemi jeho zvraty až do bezvýchodné situace, kterou zoufalá dívka řeší vlastně tím, že "dokáže zemřít", aby potvrdila svou nevinu.*"<sup>184</sup>

Děj filmu se odehrává mezi velmi krátkým časovým obdobím, a to lety 1854–1855. Ač se film opírá o skutečné události, hned v úvodu je zmínka o tom, že se film sice opírá o skutečné události, ovšem využívá je volně, aby odhalil jejich smysl. To dává možnost režisérům si události přizpůsobit dle sebe, vysvětlit tím jakékoliv nesrovnalosti s realitou a například i udělat z hlavní postavy Veroniky oběť režimu a utrpení. Skutečnou událostí, podle které se novela i scénář inspirovaly, byl příběh Viktorky (nebo také Vítězky) Paulové, která byla rakouskou policií nasazena do blízkosti Němcové, aby na ni mohla donášet. Ve filmu se Viktorka mění na Veroniku Pavlitovou, dceru muže, který je již několik let ve vězení za revoluční chování v roce 1848 a ona žádá jeho propuštění. Musí se starat o své sourozence a všichni žijí v chudobě a bídě, přičemž to sama již nezvládá.

Sám Vávra zmínil, že film stavěl na psychologičnu postav, především pak právě u Veroniky, která měla působit jako dívka zahnaná osudem i svými činy do kouta. To je jen umocněné vnitřními monology, které umožňují vstup do mysli mladé dívky a přibližují divákovi její myšlenky a pohnutky. Ať už je to hned v první scéně, kdy Veronika čeká na příjezd císaře, aby mu mohla vhodit dopis s prosbou do kočáru anebo ve chvíli, kdy poprvé potká Boženu Němcovou: „*Já si budu připadat úplně hloupá... strašně se těším, ale zase mám strach, taková skvělá žena... Třeba není nikdo doma. Ať se ty dveře neotevřou...*“

S Němcovou se setkává díky doktoru Lamblovi, který se rozhodne je seznámit skrz jejich vzájemnou zálibu ve psaní. Veronika k Němcové chová zbožnou úctu, která ale v podání herečky Taťány Medvecké může v některých scénách působit lehce přehnaně. V roli Boženy se pak ukáže Vávrou právem vychvalovaná Jana Hlaváčová, jež si skutečně dokáže všechny scény podmanit. Sám Vávra svou volbu vysvětloval takto: „*Pro roli Boženy Němcové jsem vybral Janu Hlaváčovou, která byla v té době rozhodně nejlepší možnou představitelkou. Je to ostatně problém jako vždycky, když se mají předvést ve*

---

<sup>184</sup> Tamtéž, str. 256.

*filmu historické osobnosti, které mají svůj jedinečný charakter, díky jemuž se proslavily. V případě Němcové se spojila totiž krása, vznešenost a ušlechtilost, inteligence, bezprostřednost s neobyčejnou ženskou přitažlivostí, kterou pobláznila Prahu.*“<sup>185</sup>

Ač je Jana Hlaváčová patrně nejlepší volbou a opravdu nejvhodnější představitelkou ze všech možných filmových a televizních zpracování, ani toto zpracování se nevyhnulo jakési umělosti a klišé. Spousta zásadních scén je jen přepisem z korespondence Němcové, kdy pak některé rozhovory působí nepatříčně a tak, jak by nikdo v normální konverzaci nehovořil. Jsou tam však i některé velice působivé scény, ať už jde o předčítání Babičky, kdy Hlaváčová svým přednesem strhne každého diváka anebo pak závěrečnou scénou, kdy Veronika umírá.

Co se týče ukázání milostného vztahu s Jurenkou, zde se Vávra nebojí ukázat o něco větší intimitu, jako například líbání na schodech. Ovšem i tak se většina scén točících se okolo vztahu Němcové a pletek Jurenky s vdanou ženou drží v rámci cudnosti a není ukázáno nic, co by mohlo spisovatelce narušit její „čistotu“. Všechny scény, ve kterých by pak Němcová mohla nějakým způsobem trpět, jako například po rozchodu s Jurenkou, jsou vykresleny tak, že stav Němcové je viděn jen skrze oči Veroniky.

Snímek na druhou stranu kromě vášně ke psaní u spisovatelky naznačuje i jiné aspekty její osobnosti. Ať už je to právě jakási naivita v rámci hledání té pravé lásky, tak i neschopnost vést domácnost. Je prokázáno, že Němcová byla velmi špatnou hospodyní, což je dobře vidět ve scéně, kdy si půjčí peníze od pátera Štulce, ale pak je utratí za koláčky jakožto pohoštění pro společnost Friče, Bendla a Jurenky, kteří se u ní schází. Jiný rozhovor s páterem Štulkem zase poukazuje na její stránku vlastenky, když odmítá překládat německé knihy a navrhuje, že vybere vlastní, české. I přesto, že tím odmítá i velmi slušný plat, díky kterému by již nemusela žít v chudobě.

Josef Němec je však i v tomto zpracování opět ukázán ve svém obvyklém světle. Jako v *Horoucím srdci*, i zde si jej zahrál Radovan Lukavský a i zde je jen věčným kritikem vlastní ženy a nespokojeným manželem. I jejich pronesená konverzace patří mezi ty, které byly popsány dle dochovaných korespondencí, což ale ubírá na přirozenosti, a

---

<sup>185</sup> Tamtéž, str. 295.

především to neukazuje důležité detaily, které by z Němce mohli udělat někoho trochu jiného, než jen despota.

Konec filmu se tak točí okolo otázky viny a toho, jak ji mladá dívka není schopna unést. Poté, co ji komisař rakouské policie vyhrožuje, že buď bude dále donášet (poprvé to udělala nevědomky) na svou přítelkyni anebo jí vše prozradí a ona ji ztratí tak jako tak, se Veronika psychicky hrouť. Přestává mít touhu žít, což se odráží na jejím zdraví. To se každým dnem zhoršuje, a to i přes péči doktora Lambla, načež ji nakonec s Němcovou nachází doslova na smrtelné posteli. Závěrečná scéna je velice silná, kamera se zaměřuje především na výraz Veroniky a její touhu, aby jí přítelkyně před smrtí odpustila. Snaží se vysvětlit, co provedla, nedokáže však mluvit, a tak je divák svědkem bezhlesné výpovědi. Když však Božena Veroniku políbí na čelo, mladá dívka gesto pochopí jako odpuštění a poklidně umírá. Ve filmu je sice naznačeno, že sám Lambel najde napsaný dopis pro komisaře rakouské policie, sama Němcová však nezjistí, proč se Veronika utrápila, což značí její poslední slova v závěru: „*Povídej, taková nevinná tvář. Co by ji mohlo tížit.*“

Film jako takový představuje opět paralelu života českého národa žijícího v područí Rakouska-Uherska na straně jedné a národa žijícího v komunistickém totalitním režimu na straně druhé. Božena Němcová zde představuje statečnou a nezávislou vlastenku, která se se svými přáteli ani přes hrozbu postihů nevzdává a společně se snaží probudit vlastenectví a lásku k českému jazyku i v ostatních obyvatelích, a to skrz literární činnost. Ač žije v bídě a celý život ji stíhá neštěstí za neštěstím, což znesnadňuje její tvůrčí práci, nevzdává se a představuje tak ikonu a možný vzor pro ostatní okolo. Vávra tak vyzdvihuje její statečnost a národní hrdost, čímž se snaží povzbudit zbytek národa v nelehké době, kterou zažívá.

#### 4.6 DAGMAR KNÖPFEL: A TOU NOCÍ NEVIDÍM ANI JEDNU HVĚZDU 2005<sup>186</sup>

Mezi jednotlivými zpracováními nelze vynechat film natočený zahraničním režisérem. V tomto případě jde o německý snímek *A tou nocí nevidím ani jednu hvězdu* od Dagmar Knöpfel. Je to jediný film, který byl natočen v postkomunistické době, proto od něj člověk může očekávat snahu vykreslit vše po pravdě, realisticky a bez zbytečného nánosu patosu.

Vybrané období spisovatelčina života se však v tomto ohledu dvakrát šťastné nejeví. Poslední roky jejího života jsou podané velice zjednodušeně a jednostranně, o to víc ale Němcová zapadá do obrazce feministických postav, o kterých režisérka obvykle natáčí své příběhy. Dagmar Knöpfel se totiž ve většině svých filmů zabývá silnou ženskou osobností, ať už jde například o snímek *Brigetta* nebo *Rekviem za romantickou ženu*.<sup>187</sup>

Název filmu má svůj původ opět v korespondenci Němcové z 6. května 1856, kdy si slovy „*A tou nocí nevidím ani jediné hvězdy, jež by mi přívětivě svítila*“<sup>188</sup> stěžuje své matce, Tereze Panklové, na její bídu, nemoc a utrpení. Děj je však inspirován jiným dopisem, respektive jeho třemi fragmenty, a to dopisem Vojtovi Náprstkovi, který se Němcová na sklonku života třikrát pokusila napsat, ale ani jednou jej vlivem zdravotního stavu nedokončila a neposlala. Na každém z nich je poznat, jak psychicky i fyzicky špatně na tom byla, když se snaží svému dobrému příteli vysvětlit, proč nedokáže plnit závazky, které dala nakladateli. Dopisy jsou datovány zhruba dva měsíce před tím, než Němcová umírá.

Film otevírá i uzavírá pohřeb Němcové. Hned v první scéně, kdy divák vidí truchlícího manžela i děti společně s dalšími přáteli trpícími nad ztrátou takové osobnosti, se ozývá ironický komentář samotné Němcové. Přirovnává své úmrtí k vítěznému tažení, vzhledem k tomu, že se za jejího života lidé se od ní spíše odvraceli. Zmiňuje také, že

---

<sup>186</sup> A tou nocí nevidím ani jedinou hvězdu / Durch diese Nacht sehe ich keinen einzigen Stern (2005) | ČSFD.cz. [online]. Copyright © AČFK [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/221991-a-tou-noci-nevidim-ani-jedinou-hvezdu/prehled/>

<sup>187</sup> Tamtéž.

<sup>188</sup> NĚMCOVÁ, Božena, *Korespondence II: 1853-1856*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 221-222. ISBN 80-7106-697-4.

neví, zda by chtěla takový život žít znovu, že si nedovede představit, zda bude takový svět, ve kterém by ona chtěla žít.

Děj se pak přesouvá o dva měsíce zpátky, do doby, kdy Němcová žila v Litomyšli a snažila se psát. Opustila svého manžela, s nímž měla čím dál horší neshody a doufala v to, že se dokáže postavit na vlastní nohy a žít se psaním. Místo toho je ale divákem zápasu, který Němcová pomalu, ale jistě prohrává. Zhoršují se její zdravotní problémy, kvůli čemuž nedokáže psát, a proto nemá ani peníze od Augusty a opět žije v bídě. A právě v takovém stavu se snaží napsat dopis Náprstkovi, aby vysvětlila, proč nedokáže psát a vydávat, jak slíbila. Ani jednou však nedokáže myšlenky sjednotit natolik, aby napsala něco, s čím by byla spokojená. Každý pokus zakončí slovy: „Musím to vylepšit.“

Pomocí retrospektivy pak u psaní ukazuje všemožné vzpomínky. Ač začne důvodem, proč neplní své závazky, vždy v průběhu psaní sklouzne k dalším problémům, které ji tíží. Vysvětluje, proč opustila manžela nebo jak se vůbec dostala do Litomyšle. Vše popisuje značně detailně, snaží o podrobný popis a vysvětlení každé své pohnutky. První dopis tak obsahuje přiznání, jaký život žila před tím, než doslova utekla do Litomyšle. Popisuje, jak hrubý k ní manžel byl, vzpomíná na všechny sprosté urážky a ponižování, kterými ji zahrnul. Jak jí bral peníze a nechával žít v nouzi a bídě, přičemž svůj vztek obracel i vůči jejich dětem. Zmiňuje i doktora Lambla, kterého jí muž vyčítal i přesto, že jim zadarmo léčil syna Jaroslava a zachránil mu život. Prozrazuje, že se do Litomyšle dokázala dostat jen díky pomoci hraběnky Kounicové, za jejíž peníze si mohla pořídit kromě klobouku i psací potřeby a cestu. Konec vzpomínky se točí okolo rozdávání květin, kdy si nechává jedinou pro Hynka a řešení co s dopisy, které nechtěla zničit.

Druhý dopis pak zaznamenává návštěvu sládka Daňka a jeho rodiny v Chlumci nad Cidlinou. Daněk je velmi hodný muž, Němcovou zprvu ani nepoznává, jak se vlivem nemoci změnila. Rovnou ji ale ubytovává a nabízí večeři, stejně jako možnost u něj pobýt. Němcová v dopise nejprve upozorňuje na svůj zdravotní stav, když se dlouze rozepisuje o tom, jak zabraňuje ušpinění postele v průběhu krvácení. Pak zmiňuje rozsáhlý rozhovor s Daňkem, kdy mu prozradila, jak to s jejím mužem bylo, jak jí bral peníze a nutil platit činži, i když jí posílal právě sládek. Zjišťuje, že Jaroslav ukončil

studium v Mnichově a trpěl otcovo ponižování hlavně proto, že Daněk netušil, od koho je příchozí dopis prosící o pomoc a ignoroval ho.

Třetí a poslední dopis už obsahuje hlavně to, jak to u Daňků funguje. Popisuje nejen jeho rodinu a děti, ale taktéž i služebnictvo a celé fungující hospodářství. S radostí vzpomíná na výborné jídlo, které měla k dispozici a teplou příjemnou postel. Líčí zážitky s dětmi, jak nadšeně jí naslouchaly, když jim předčítala Babičku. Stejně detailně ale popisuje i jak nemocná byla, všechny projevy její nemoci včetně krvácení a snahy se s ním nějakým způsobem vypořádat.

Zatímco dopisy píše, lze jasně vidět, jak jí ubývají síly. Nejen fyzické, ale i psychické, kdy ke konci již není schopná dát dohromady souvislý text. Namátkově vzpomíná například na smrt svého syna Hynka, na všemožné setkání se svými milenci anebo na chvíle, kdy oslňovala pražskou společnost při tanci u Staňků.

Celé zpracování působí realisticky, až naturalisticky, především ve chvílích, kdy Němcová mluví o krvácení a své nemoci. Vzhledem k tomu, že se děj zaměřuje na nejsmutnější a nejtragičtější část života spisovatelky, konečný dojem zanechává film pesimistický. Kontrastně proti tomu působí například scény v pražském salónu u Staňků, kdy je Němcová sebevědomá, vrhá úsměvy na všechny strany a jednoduše je v nejlepších letech. To je však jen světlá výjimka, celý film pak končí tím, jak si Němec manželku vyzvedává v Litomyšli, splácí její dluh a odváží ji už bez sil zpátky do Prahy. Tam se nakonec koná i její pohřeb, poté, co Němcová nemoci podléhá.

Film, jak už bylo řečeno, sleduje poslední roky spisovatelčina života, především pak měsíce. Ukazuje, jak se žena v průběhu času měnila, jak ji nemoc čím dál víc ničila, měnila její schopnosti i vlastnosti. Jak jí ubírala nejen na kráse, ale i psychické a tělesné síle. Ze sebevědomé ženy tančící se svými nápadníky se stává slabou a strastmi zničenou ženou, která už se nedokáže sama uživit ani postarat o své děti. Naopak postava Němce se nijak zvlášť nevyvíjí, vzhledem k tomu, že je od počátku filmu stavěn do pozice toho špatného. I v tomto zpracování vidíme až démonický úhel pohledu na manžela Němcové, který je od začátku ten, který jí ubližuje, ponižuje ji, a dokonce na ni i fyzicky útočí. Je to především proto, že je film zaměřený na emocionálně vypjatou dobu života obou manželů a dobu, kdy byl Josef Němec opravdu zoufalým a ze vzteku



až bezcitným. Stejně tak film čerpá z dopisů, které psala Němcová již na pokraji sil, a všechny jsou zaměřené vůči jejímu manželovi, nedávají možnost přidat i jeho úhel pohledu a zohlednit důvody, proč se choval tak, jak se choval.

Je trochu škoda, že se scénář drží striktně právě jen zážitků vyplývajících z tří fragmentů dopisu, přičemž všechny scény nad rámec jsou spíše povrchní. Nedávají divákovi hlubší náhled do charakteru spisovatelky. Rozhodně už nejsme svědky budovatelského přístupu, kdy je z Němcové dělána bojovnice za lidská práva, na druhou stranu je ale stavěna zase do druhé pozice, až přehnané rebelantky, které chybí cudnost, což dokazuje až přehnaně nestoudné flirtování s jinými muži i před jejím manželem. Je jasné, že chtěla režisérka Knöpfel naznačit i psychické rozpoložení Němcové plynoucí z toho, co se jí dělo, ovšem i přesto zpracování vyznívá dost stroze a povrchně.

Na filmu se podílela spousta Čechů, přičemž obsadili i hlavní role. Josefa Němce si zahrál Bolek Polívka, jeho dceru Doru zase Anna Polívková, kdy režisérka vybrala opravdové příbuzné a šlo tak o velmi důvtipný výběr. Ondřej Vetchý ztvárnil postavu Lambly a Petr Forman sládku Daňka. Hojná účast Čechů pak byla i ve štábu jako takovém, důležitá jsou například jména Jan Malíř (kamera), Karel Jaroš (zvuk) a Aleš Březina (hudba). Boženu Němcovou ztvárnila německá herečka Corinne Harfouch, která se odlišuje od ostatních hereček, které spisovatelku ztvárnily v předchozích zpracováních. Působí spíše odměřeně a stroze, chybí jí ona nadpozemská krása a ženská přitažlivost, která okouzila všechny muže v okolí. Najít však někoho, kdo by dokonale vyhovoval představám o neobyčejně okouzlující ženě, je i v této době velice těžké.

## 4.7 LJUBA VÁCLAVOVÁ: OBRAZY ZE ŽIVOTA BOŽENY NĚMCOVÉ 2011<sup>189</sup>

Posledním zpracováním o Boženě Němcové, které by bylo dobré zmínit, je polohraný dokument od Ljuby Václavové a Martiny Komárkové z roku 2011. Záměrem obou režiserek bylo nejen přiblížit život spisovatelky, ale taktéž přijít na to, proč je Božena Němcová i po tolika letech považována za velice důležitou ženskou osobnost našich dějin. Hlavní roli si zde zahrála Lenka Vlasáková, která se své role zhostila s grácií. Skvěle představuje křehkou, ale přitom energickou ženu, která si prošla mnohými útrapami. Spatřit můžeme i Martina Myšičku v roli jejího muže, Josefa.

Polohraný dokument začíná scénou na hřbitově, kde se Němcová zastavuje u hrobu J. E. Purkyně nebo Václava Bolemíra Nebeského. Už jen tím, jakým způsobem je oblečená a nalíčená, připomíná obraz od Hellicha, kterým se patrně i při tvorbě této verze nechaly autorky inspirovat jakožto nejvěrnější podobiznou. Zatímco žena stojí před vlastním hrobem, pronáší jedny ze svých nejslavnějších slov: „*Kdybych měla volit, tedy bych se narodila znovu za dvě stě let, anebo ještě možná později, neboť nevím bude-li do té doby takový svět, ve kterém já bych chtěla žít s rozkoší.*“ Slova vyslovená na hřbitově značí rámeček dokumentu, jelikož je podobnou úvahou i uzavřen. Stejně tak poukazují na to, jak nepatříčně se Němcová cítila v době, ve které byla narozena a v níž žila. Doufala, že v budoucnu bude postavení ženy lepší a umožní jí se plně angažovat v tom, co tak ráda dělala.

Celý dokument, kdy Lenka Vlasáková představuje život Boženy Němcové a všechny méně či více známé detaily, doprovází odborné komentáře těch, kteří se jejímu životu a dílu se zájmem věnují z odborného hlediska. Mezi nimi je například spisovatelka Helena Sobková, ředitel Muzea Boženy Němcové v České Skalici Milan Horký nebo literární kritička Libuše Heczková a literární vědkyně Jaroslava Janáčková.

Hned první scény po hřbitovu ukazují návrat ve vzpomínkách do doby, kdy byla Němcová nejšťastnější, do jejího dětství. Právě zde se přidává Helena Sobková, která se věnuje převážně otázce původu Němcové. Kromě toho, že popisuje nejasné okolnosti

---

<sup>189</sup> Obrazy ze života Boženy Němcové (TV film) (2011) | ČSFD.cz. [online]. Copyright © Česká televize [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/309814-obrazy-ze-zivota-bozeny-nemcove/prehled/>

jejího narození a věku, taktéž si pohrává s myšlenkou, zda nebyla tato žena ve skutečnosti dítětem vévodkyně Zaháňské. Tomu by napovídala nejen její nevídaná krása, taktéž ale i fakt, že v rodině Zaháňských bylo hned několik nemanželských dětí a k tomu se Betty (jak si tehdy říkala) dostávalo možnosti učení na zámku ve Chvalkovicích, což rozhodně nebyla levná záležitost. Nedožíváme se ale nic nového, všechny poznatky, podezření i možné dohady již Helena Sobková zpracovala ve své knize *Tajemství Barunky Panklové*.

Již zmíněný ředitel Muzea Milan Horký naopak tvrdí, že všechny tyto dohady o původu Barunky jsou nepodstatné a daleko více se soustředí na její pobyt v Praze, který doopravdy ovlivnil její literární kariéru i vlastenecké myšlení. S tím souhlasí i Libuše Heczková, která připomíná její časté návštěvy v salónu u Staňků a formující návštěvy s pražskými vlastenci a elitou. V té souvislosti vzpomíná i Václava Bolemíra Nebeského a jeho vliv na to, jak zapálenou vlastenkou Německá byla, a díky němuž sepsala svou první báseň.

Pohled na povahu Němcové nám pro změnu dává Jaroslava Janáčková, která vyzdvihuje její krásu a přitažlivost pro všechny muže v okolí, ale také schopnost velmi poutavě vyprávět. I její postavení ženy jako matky hodnotí kladně, tvrdí, že Němcová chtěla pro své děti jen to nejlepší a uměla to s nimi, ač někdy vyžadovala i kvůli své práci chvíle samoty. Zároveň však byla velmi špatnou hospodyní, nedokázala hospodařit s penězi, které měla k dispozici a její rodina tak byla velmi často v dluzích a bídě. To vcelku trefně popisují její slova z dokumentu: „*Když bylo, bylo. Když nebylo, nebylo.*“ Janáčková taktéž připomíná, že pro spisovatelku bylo přínosem a štěstím to, že po svém čtvrtém dítěti již nemohla mít další, jelikož by jinak rodila a rodila, dokud by nebyla nemocná nebo stará.

Ondřej Hausenblaus poukazuje na fakt, že by patrně Božena Němcová přišla daleko zajímavější dnešnímu člověku než tomu její doby. Společnost byla tenkrát nastavena úplně jinak, žena měla své místo, které ale Němcová svým jednáním opouštěla a porušovala konvence dané doby. Okolí mělo výhrady k jejímu chování i jejímu politickému a kulturnímu vystupování, zatímco když na ni my, vychováni úplně v jiném prostředí, hledíme s odstupem, vidíme dle Hausenblause příklad „správné ženské“, která není feministkou, jen samostatnou a emancipovanou ženou. Kromě toho taktéž

poukazuje na to, jak se Němcová zlepšovala v českém jazyce. Zpočátku byl poznat jasný vliv němčiny v gramatice i slovní zásobě, kdy její dopisy působily kostrbatě, ovšem postupem času se zdokonalila. Ostatně většina autorů, jak Hauseblaus zdůrazňuje, z obrozenecké doby nalézali krásu jazyka přes německou literaturu a kulturu, nebylo to tak, že by ji snad odmítali.

S tím souhlasí i Heczková. Mladí intelektuálové té doby jako třeba Helcelet, Nebeský či Čejka se zhlíželi především ve francouzské a německé literatuře, přičemž jim Němcová svým vystupováním připomínala novou českou George Sandovou. Společně pak vedli debaty o velikánech té doby, jako třeba Hegelovi nebo Goethovi a podobně, což samotnou Němcovou posouvalo intelektuálně zase o trochu výše. V Praze taktéž začala Němcová inklinovat k folklóru, což bylo tehdy mezi vlastenci populární. Ovšem plně jej pochopila až v Domažlicích, kdy sbírala informace o tamní kultuře a poznávala, co to znamená venkov a sociální problémy. I proto se do nich pak dokázala skvěle vžít skrz svá díla a mistrně tam využívala své nabyté zkušenosti.

Dokument se nezapomíná zmínit ani o důležité postavě ze života Němcové, o jejím manželovi. Na Josefa je mnoho rozporuplných názorů. Jak Janáčková říká, Němec byl člověk velikého politického rozhledu, ovšem když se chtěl v roce 1848 ucházet o místo poslance, někdo z jeho blízkých pracovníků mu dle všeho záviděl a nahlásil ho. Policie v té době taktéž zachytila doporučující dopisy sedláků, ve kterých byli podepsaní právě manželé Němcovi, a to jim při vyšetřování roku 1853 velmi přitížilo. Horký naopak připomíná, že obrazu manželství nepomáhá fakt, že je Josef považován za čistě zápornou postavu, která své manželce ubližuje a utlačuje ji, zatímco Božena vypadá jako trpící oběť, jež má jen smůlu. Nebylo to však tak jednoduché, oba manžele spojovalo jejich silné vlastenectví, rozdělovala je však jejich povaha, oba byli dominantní a bylo pro ně těžké spolu vydržet na tak malém prostoru, který měli k dispozici. Jakmile totiž byli od sebe, najednou k sobě měli o něco blíž, jejich korespondence byla plná náklonnosti a milých slov.

Václav Cílek zase připomíná dobu, kdy byla Němcová na Slovensku, a to rovnou čtyřikrát. Její zkoumání lidových zvyků, tradic a kultury dle něj pro ni bylo velmi přínosné, Obrazy ze Slovenska bere jako základní kámen pro její další tvorbu, Babičku.

Pokud by nic takového nevyšlo, těžko by bylo její nejslavnější dílo tím, co pro nás ještě i v této době je.

Ondřej Hausenbalus, který se věnuje především korespondenci Němcové, upozorňuje, že právě z dopisů lze nejnadhěji rozeznat její povahu, názory i to, jak se chovala ke svému okolí, a to zase k ní. Nelhala tam, byla povětšinou upřímná, a tak jde o nezkreslený pohled, především pak v monografii *Lamentace*. Korespondence nám ukazuje, že rozhodně neměla lehký život, často se před problémy skrývala do své spisovatelské činnosti, ke svým dětem či milostným románkům. Po smrti svého syna Hynka se uchýlila právě k psaní, což zmiňuje Milan Horký. Pro něj je Babička povzdechem nad dobou minulou, připomínka Němcové na něco, co bylo, ale již není. Již v době, kdy dílo psala, byla Praha dávno průmyslovým městem a Ratibořice ani zdaleka nepřipomínaly to, co Němcová znala. Taktéž se zastavuje u vzpomínky na setkání v Ratibořickém údolí se zahraničními studenty bohemistiky, kteří Babičku pokládají za stavební kámen české literatury. Pro Hausenblause pak Němcová do Babičky vložila, a proto jí také stojí za to číst, své názory ohledně negramotnosti lidí, potřeby vzdělání, ukazuje prostřednictvím knihy svou lásku k přírodě a moderní přístup. Dokonce učí respektu k povahově vyčnívajícím lidem, jako byla například Viktorka, když postava babičky učí vesničany k úctě a pokoře.

Libuše Heczková kromě Babičky připomíná taktéž i další zajímavé dílo, a to *Čtyry doby* z roku 1856, které taktéž přitahuje spoustu čtenářů. Text je velmi smyslový, poukazuje na zvláštní zacházení s přírodou, kdy příroda je odrazem ženské duše. Hrdinka nejprve prochází rájem, pak jej ale zase po svatbě ztrácí. V době, kdy vzniká, již ale dochází k rozporu mezi manžely, Josef Němec začíná být zoufalý ze své situace, což se odráží i na jejich vztahu. Dochází k roztržkám, které nakonec končí útekem Němcové a snahou se osamostatnit. Bohužel pozdě, Němcová je v té době tak nemocná, že nedokáže udržet ani pero. Janáčková připomíná natřikrát psaný dopis Vojtovi Náprstkovi, který nakonec nikdy neodeslala, kde už je její nemoc velmi patrná. Stejně tak i na portrétech pocházejících ze sklonku jejího života.

Heczková sice uznává, že se obraz Boženy Němcové snaží zpracovat a zprostředkovat spousta výtvarníků, spisovatelů a režisérů, ovšem pravou podstatu její povahy a života

získáme až z jejích textů, které je potřeba si pročíst. Když je totiž člověk nepřečte, zůstane mu jen vykreslená figura veliké krásné české mučednice.

Celkově se dokument věnuje ne úplně známým detailům ze života této známé spisovatelky. Poukazuje na nejasné dohady ohledně jejího původu, stejně jako vyvrací jednostranný pohled na jejího manžela. Božena Němcová je zde vykreslena jako velice inteligentní a vnímavá žena, která byla nejen velmi krásná a nadaná, ale taktéž oplývala soucitem a až neobvyklou empatií vůči lidem, kteří v životě neměli tolik štěstí. Může tak být vzorem dnešní ženě, svou emancipací a snahou o samostatnost a nezávislost mezi ostatními totiž zaručeně vynikala. Jak ostatně říká Milan Horký v dokumentu, ne každou slavnou postavu z minulosti si dokážeme zasadit do dnešní doby, ovšem zrovna Božena Němcová by si patrně i zde našla problémy, proti kterým je potřeba bojovat a věci, kvůli kterým by mohla být nazývána buřičkou. A taková žena by rozhodně neměla být zapomenuta.

## ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem si kladla za cíl prozkoumat několik literárních a filmových děl týkající se Boženy Němcové a sledovat, jak jednotliví autoři pojali zpracování její osoby, jak se liší od historických pramenů a jak je u toho mohla ovlivnit doba, v níž jejich díla vznikala a byla publikována. Práce se taktéž okrajově dotýkala i portrétů známé spisovatelky, jelikož její nevídaná krása je jednou ze součástí mýtu, který o ní panuje. V rámci práce jsem došla k závěru, že je v každém díle představen trochu jiný typ osobnosti Němcové. Ať už je bojovnicí za práva chudých a sociálně slabších, statečnou vlastenkou, dobrou matkou, nádhernou ženou nebo špatnou hospodyní.

První kapitola se zabývá životopisem Němcové, detailně popisuje všechny důležité mezníky jejího života, které ji ovlivnily na cestě k literární činnosti a napsání jejího nejdůležitějšího díla – *Babičky*. Zmíněny byly také důležité vztahy Němcové, ze kterých pak bych zdůrazněny dva. Vztah s Josefem Němcem, jakožto jejím manželem, který ji v různých částech života podporoval ale i zatracoval, a následně vztah s její dcerou Dorou, která k ní chovala podobně rozporuplné pocity.

Druhá kapitola pak byla věnována literárním dílům. Zde sledujeme různé přístupy k zobrazení Boženy Němcové. Václav Tille společně se Zdeňkem Nejedlým se snažili vykreslit co nejdůvěryhodnější obraz jejího života a zaměřili se tak především na životopisnou formu. Seifert společně s Halasem se zase rozhodli využít svůj básnický um a prostřednictvím svých básní povzbudit národ v těžkých dobách, kdy Boženu Němcovou představují jako statečnou ženu, kterou by se lidé měli inspirovat. Stejně tak k tomu přistupuje i Julius Fučík, který Němcovou staví do pozice statečné vlastenky a buřičky. S úplně jiným přístupem je zde pak dílo od Mileny Štráfeldové, které ukazuje pohled na Němcovou očima její dcery, Dory.

Kapitola o dochovaných obrazech a fotografiích jasně ukazuje na to, že se autoři zaměřovali především na neobvyklou krásu Němcové a snažili se ji na každém uměleckém díle zdůraznit. Obrazy i fotografiemi se pak inspirovali režiséři filmových a televizních děl, kteří se snažili stylizovat herečky do podobného vzhledu.

Co se týče děl filmových a televizních, i v nich se našlo spoustu snah o zobrazení spisovatelčina života, každé bylo ale něčím odlišné. Jasně však je, že filmová

zpracování využívají dochované obrazy a stejně tak i interpretace Němcové, které vycházejí z literárních děl. Filmy z 60. let tak vychází především ze životopisu Václava Tilleho, důvodem pro natáčení je ale rozhodně blížíci se výročí úmrtí Boženy Němcové. Některé snímky byly ovlivněné režimem, ve kterém byly natáčeny, další zase pojetím režiséra, jako například u německého filmu *A tou nocí nevidím ani jednu hvězdu*, který byl pojatý velice jednostranně a černobíle. Ač se nedá říct, že by filmy byly naprosto nesprávné, je jasné, že se ještě žádnému režisérovi nepodařilo zpracovat osobnost Němcové tak, aby výsledný obraz nebyl ničím příkrášlený anebo se z ní nedělal obětní beránek jejího krutého manžela. Za to patrně může především složitá osobnost Němcové a obtížnost do snímku zahrnout vše potřebné, co by ji vykreslovalo v tom pravém světle. Proto si myslím, že je velmi obtížné si na Boženu Němcovou udělat reálný obrázek jen ze sledování zpracovaných snímků. Je určitě vhodné k nim přistupovat s nadhledem a v případě zájmu zjistit co nejreálnější informace, sáhnout po písemných pramenech, a především dochované korespondenci.

V průběhu bádání mi dělalo problémy sehnat podklady některých materiálů, vzhledem k tomu, že většina snímků byla natáčena v době, kdy se do archivu ukládalo velmi málo. I proto jsem musela například pro film *Veronika* zamířit do archivu České televize, protože nikde jinde nebyl k dostání, a to ani v knihovně FAMU. Film od Bergerové se ani nedochoval, tudíž se člověk musí spokojit jen s dobovými recenzemi. Po těch jsem pátrala v Národní knihovně v Praze, jelikož oddělení s dobovými recenzemi v periodikách v Ústřední městské knihovně bylo zrovna zavřené a veškeré materiály byly poslány na proces digitalizování. Vhodným zdrojem se spoustou materiálu by stoprocentně byl Archiv Studia Barrandov, který je však momentálně veřejnosti uzavřen, vzhledem k řešení problémů s GDPR.

I přes tyto překážky se domnívám, že se mi podařilo sehnat vše potřebné k tomu, abych vytvořila co nejreálnější popis spisovatelčina života a mohla ho následně srovnávat s vydanými díly, ať už filmovými, literárními, vyfocenými či namalovanými. Božena Němcová rozhodně není snadnou osobností na popsání v literárním díle a stejně tak je těžké zpracovat její život i v tom filmovém. Tak jako tak ale její životní příběh i ona sama inspiruje nespočet autorů a režisérů, aby se o to stále pokoušeli, takže by nebylo překvapením, kdyby v dohledné době nějaké televizní, filmové či literární dílo vyšlo.



Momentálně se blíží, stejně jako v roce 1962, výročí týkající se Boženy Němcové. V roce 2020 to totiž bude 200 let od doby, co se slavná spisovatelka narodila. Česká televize k této příležitosti natáčí čtyřdílný seriál týkající se její osoby, který má na starosti především kreativní producent ČT Michal Reitler. Pracuje na něm již pět let.<sup>190</sup> Můžeme se tedy nechat překvapit, jestli se jim povede překonat všechna televizní a filmová díla, která prozatím vyšla.

---

<sup>190</sup> Seriál *Most!* by nebyl bez sprostých slov uvěřitelný, říká kreativní producent ČT Michal Reitler | Radiožurnál. *Český rozhlas Radiožurnál* [online]. Copyright © 1997 [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/serial-most-nebyl-bez-sprostych-slov-uveritelny-rika-kreativni-producent-ct-7773661>

## SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

### PRAMENY

- BERGEROVÁ, Eva: Božena Němcová, 1961.
- KAVČIAK, Vladimír: Ako listy jedného stromu, 1979.
- KNOPFEL, Dagmar: A tou nocí nevidím ani jednu hvězdu, 2005.
- NOVOTNÝ, Jaroslav: Vlčí halíř, 1975.
- VÁCLAVOVÁ, Ljuba: Obrazy ze života Boženy Němcové, 2011.
- VÁVRA, Otakar: Horoucí srdce, 1962.
- VÁVRA, Otakar: Veronika, 1985.

### LITERATURA (SEKUNDÁRNÍ)

- ČERNÝ, Václav. *Knížka o Babičce*. 1. vyd. Praha: Lidová demokracie, 1963. 117 s., [12] s. obr. příl.
- FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT, ed. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1985-<sup>^^^</sup>. ISBN 978-80-200-167-13.
- FUČÍK, Julius. Božena Němcová bojující. 8. vyd. Praha: Odeon, 1973. 78 s.
- HALAS, František. *Já se tam vrátím; Naše paní Božena Němcová; Tvář*. Vydání ve Vyšehradu první. V Praze: Vyšehrad, 2016. 104 stran. Verše; svazek 53. ISBN 978-80-7429-737-3.
- HORKÝ, Milan, ed. a HORKÝ, Roman, ed. *Božena Němcová - život, dílo, doba*. Vyd. 2. Česká Skalice: Muzeum Boženy Němcové, 2012. 248 s., 16 s. obr. příl. ISBN 978-80-260-1597-0.
- KRATOCHVÍL, Miloš Václav a VÁVRA, Otakar. *Třikrát před kamerou: [Filmové scénáře]*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1986. 261 s., [64] s. barev. obr. příl.
- KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Veronika: novela*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1956. 155 s. Edice ilustrovaných novel; sv. 6.
- KŘEŠŤAN, Jiří. Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2012. 569 s. ISBN 978-80-7432-253-2.

- KUBKA, František a NOVOTNÝ, Miloslav, ed. *Božena Němcová*. Praha: V. Neubert a synové, 1941. 304 s. Kořeny; 1. sv.
- LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2016. - 319 s. ISBN 978-80-246-3540-8.
- Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví = *sborník Muzeja českoj pis'mennosti = Jahrbuch des Museums des tschechischen Schrifttums = annual of The Museum of the Czech Literature = mémoires du Musée de la littérature tchèque*. Praha: Orbis, 1966- . ISSN 0231-5904.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Božena Němcová*. 3. vyd., (2. přeprac.). Praha: Jan Fromek, 1940. 156, [III] s. Odeon; sv. 87.
- NĚMCOVÁ, Božena et al. *Božena Němcová – Korespondence*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003-2007. 4 sv. Dopisy, deníky, dokumenty. ISBN 978-80-7106-933-1.
- NĚMCOVÁ, Božena a JANÁČKOVÁ, Jaroslava, ed. *Lamentace: dopisy mužům*. Vyd. 1. Praha: Český spisovatel, 1995. 238 s. ISBN 80-202-0594-2.
- OPELÍK, Jiří. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce, 3/I, M-O*. 1. vyd. Praha: Academia, 2000. s. 474. ISBN 80-200-0708-3.
- POKORNÁ, Magdaléna. *Josef Němec: neobyčejný muž neobyčejné ženy*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. 332 s., [16] s. obr. příl. Historie. ISBN 978-80-200-1780-2.
- SEIFERT, Jaroslav. *Píseň o Viktorce*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1950. 59 s.
- SOBKOVÁ, Helena. *Tajemství Barunky Panklové; Portrét Boženy Němcové*. Vyd. 2., V Pasece 1. Praha: Paseka, 2008. 260 s., [48] s. obr. příl. ISBN 978-80-7185-897-3.
- ŠTRÁFELDOVÁ, Milena: *Dora: monolog dcery Boženy Němcové: Osamělé večery Dory N.* - Praha : Práh, 2012. - 43 s., vyd.: Česká asociace rusistů. ISBN 978-80-7252-417-4.
- TILLE, Václav. *Božena Němcová*. 9. vyd. Praha: Odeon, 1969. 260, [8] s. Život a umění; Sv. 23.

- ÚLEHLA, Vladimír. *Samotářská dcera Boženy Němcové Theodora*. Jičín: Knihovna Václava Čtvrťka v Jičíně, 2007. 94 s. Jičínsko; sv. 2. ISBN 978-80-239-9385-1.
- VÁVRA, Otakar. *Podivný život režiséra: obrazy vzpomínek*. Praha: Prostor, 1996. 366 s., [40] s. il. Portréty; sv. 3. ISBN 80-85190-42-7.

## PERIODIKA

- Bakešová Zdena, *Stále dobrý standard*, Mladá fronta, Roč. 36, 1980, č. 19, 23. 1., s. 4.
- Holý Josef, *Skutečnost, představa, sen*, Rudé právo, Roč. 60, 1980, č. 14, 17. 1., s. 5.
- Petrmich, Jan, *Viděli jsme na televizní obrazovce*, Rudé právo. Roč.41, 1961, č. 111, 22.4. s.4
- Roubíček Zdeněk, *Slovenské cesty Boženy Němcové*, Zemědělské noviny, Roč. 36, 1980, č. 18, 22. 1., s. 2.
- Spáčilová Mirka, *Týden na obrazovce*, Svobodné slovo, Roč. 36, 1980, č. 18, 22. 1., s. 5.
- Veverka Milan, *Bratislavská Božena Němcová*, Rovnost, Roč. 95, 1980, č. 15, 18. 1., s. 5.
- Vondra, Václav. *Hra o Boženě Němcové na obrazovce: Počkat by se vyplatilo*. Práce. Roč. 17, 1961, č. 96, 22.4., s. 5.

## INTERNETOVÉ ZDROJE

- Ako listy jedného stromu (TV film) (1979) | ČSFD.cz. [online]. Copyright © Archiv STV [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/221817-ako-listy-jedneho-stromu/prehled/>
- ALTA VÁŠOVÁ | FTF VŠMU. *TF VŠMU | Per cinema ad astra* [online]. Copyright©Filmov[cit.10.07.2019]. Dostupné z: <http://ftfold.vsmu.sk/node/9045>
- A tou nocí nevidím ani jedinou hvězdu / Durch diese Nacht sehe ich keinen einzigen Stern (2005) | ČSFD.cz. [online]. Copyright © AČFK [cit. 11.07.2019].

Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/221991-a-tou-noci-nevidim-ani-jedinou-hvezdu/prehled/>

- Božena Němcová (TV film) (1961) | V bazaru | ČSFD.cz. [online]. Copyright © 2001 [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/277252-bozena-nemcova/bazar/>
- Dagmar Knöpfel | ČSFD.cz. [online]. Copyright © 2001 [cit. 10.07.2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/tvurce/26671-dagmar-knopfel/>
- Horoucí srdce (1962) | ČSFD.cz. *Česko-Slovenská filmová databáze* | ČSFD.cz [online]. Copyright © Filmové studio Barrandov [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/9451-horouci-srdce/prehled/>
- Obrazy ze života Boženy Němcové (TV film) (2011) | ČSFD.cz. [online]. Copyright © Česká televize [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/309814-obrazy-ze-zivota-bozeny-nemcove/prehled/>
- Seriál Most! by nebyl bez sprostých slov uvěřitelný, říká kreativní producent ČT Michal Reitler | Radiožurnál. *Český rozhlas Radiožurnál* [online]. Copyright © 1997 [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/serial-most-nebyl-bez-sprostych-slov-uveritelny-rika-kreativni-producent-ct-7773661>
- Veronika (1985) | ČSFD.cz. [online]. Copyright © Česká televize [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/9492-veronika/prehled/>
- Vlčí halíř (TV film) (1975) | ČSFD.cz. [online]. Copyright © Česká televize [cit. 11.07.2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/224156-vlci-halir/prehled/>

## KVALIFIKAČNÍ PRÁCE

- RUDOLFOVÁ, Jitka. *Postava Boženy Němcové v českém hraném filmu*. Praha, 2009. Diplomová práce (MgA.) Akademie Múzických umění v Praze, Filmová a televizní fakulta, filmové, televizní a fotografické umění a nová média.
- RUNŠTUKOVÁ, Marcela. *Božena Němcová jako trvalá i proměnlivá inspirace*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury.

- VLČKOVÁ, Barbora. *Pohádka v díle Václava Tilleho - Říhy*. Praha, 2014. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a komparistiky.

## SEZNAM PŘÍLOH

### Příloha č. 1

olejomalba od Vojtěcha Hellicha, 1845, str. 56



*zdroj: <http://www.payne.cz/3xS43787/NemcovaBozena1.jpg> [cit. 10.07.2019]*

## Příloha č. 2

fotografie Boženy Němcové s dětmi, 1852, str. 59



*zdroj: <https://iurl.cz/7MUgq>[cit. 10.07.2019]*



### **Příloha č. 3**

litografie Josefa Farského, 1862, str.60



*zdroj: <https://1url.cz/xMUgp> [cit. 10.07.2019]*

#### **Příloha č. 4**

portrét Boženy Němcové, 1859, str. 60



*zdroj: <https://iurl.cz/dMUgG> [cit. 10.07.2019]*

## Příloha č. 5

Jiřina Švorcová v roli Boženy Němcové ve filmu Horoucí srdce od Otakara Vávry



*<https://www.csfd.cz/film/9451-horouci-srdce/galerie/?type=1> [cit. 11.07.2019]*

## Příloha č. 6

Jana Březinová v roli Boženy Němcové ve filmu Vlčí halíř od Jaroslava Novotného



*<https://www.csfd.cz/film/224156-vlci-halir/galerie/?type=1> [cit. 11.07.2019]*

## **Příloha č. 7**

Dana Syslová v roli Boženy Němcové ve filmu *Ako listy jedneho stromu* od Vladimíra Kavčiaka



*<https://www.csfd.cz/film/221817-ako-listy-jedneho-stromu/galerie/?type=1> [cit. 11.07.2019]*

## Příloha č. 8

Jana Hlaváčová v roli Boženy Němcové ve filmu Veronika od Otakara Vávry



*<https://www.csfd.cz/film/9492-veronika/galerie/?type=1> [cit. 11.07.2019]*

## Příloha č. 9

Corinne Harfouch v roli Boženy Němcové ve filmu A tou nocí nevidím ani jedinou hvězdu od Dagmar Knöpfel



<https://www.csfd.cz/film/221991-a-tou-noci-nevidim-ani-jedinou-hvezdu/galerie/?type=1>

[cit. 11.07.2019]